

ВОЈНО ДЕЛО

ОПШТЕВОЈНИ ТЕОРИЈСКИ ЧАСОПИС

Број 6

ЈУНИ

ГОДИНА XIII

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Виктор БУБАЊ, Милинко ЂУРОВИЋ, Ђоко ЈОВАНИЋ, Мирко ЈОВАНОВИЋ, Вељко КАДИЈЕВИЋ, Ђуро ЛОНЧАРЕВИЋ, Рудолф ПЕТОВАР, Јефто ШАШИЋ, Милисав НИКИЋ (одговорни уредник)

ВОЈНОИЗДАВАЧКИ ЗАВОД ЈНА

„ВОЈНО ДЕЛО“

БЕОГРАД

1961

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
Генерал-потпуковник Велимир Кнежевић: Централизам — децентрализам у командовању	207
Пуковник Љубомир Косановић: Однос и међусобна зависност фронталних и дејстава у непријатељевој позадини — — — — —	316
Потпуковник Алија Лошић: Истраживачки рад у васпитно-образовном процесу у армији —	337
Пуковник Вељко Матичевић: Мере које убрзавају организовање и успостављање веза —	351

УЗ ДВАДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ УСТАНКА НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Генерал-потпуковник Никола Љубичић: Општи немачки напад на слободну територију у Србији 1941. — — — — —	368
--	-----

PRIKAZI STRANIH KNJIGA I ČASOPISA

General Abdul Haris Nasution: Osnovi gerilskog ratovanja — u indonežanskom odbrambenom sistemu u prošlosti i budućnosti — J. Man. — — — — —	387
Potpukovnik Emil Edmond: Prvi princip rata — Z. Ž. —	391
Neki stavovi inostranih armija o primeni mera koje ubrzavaju organizovanje i uspostavljanje veza — V. Mat — — — — —	394
Bibliografija — — — — —	397

Генерал-потпуковник **ВЕЛИМИР КНЕЖЕВИЋ**

ЦЕНТРАЛИЗАМ — ДЕЦЕНТРАЛИЗАМ У КОМАНДОВАЊУ

Велика уништавајућа снага савременог наоружања чијим се само једним поготком може избацити из строја цела чета-батерија или командно место, велик број растресито и на већим удаљењима постројених јединица, њихова покретљивост, брзина којом се мењају ситуације, разрушене и дезорганизоване везе итд. наметнули су командовању крупне проблеме. На питање како командовати у оваквим условима, обично се уместо одговора наводе познати принципи: децентрализам, већа слобода и иницијатива потчињених, лаке и покретне команде способне да се брзо и по сваком терену крећу, поједностављење рада команди и др. Ови принципи су неоспорно крупне и добре формуле, али оне дају само оријентацију. Међутим, пракса тражи далеко више.

Узмимо само питање централизма — децентрализма у командовању и покушајмо га прецизније одредити, па ће се видети какве се тешкоће ту могу наметнути. Док неки под централизованим командовањем сматрају да је довољно одредити задатак и средства за његово извршење, а све остало препустити потчињеном да он реши, по мишљењу других то је већ децентрализовано командовање, а у централизовано обавезно укључују и прецизирање по времену и простору начина дејства потчињених и оних који дотичну јединицу подржавају. Неке армије су у другом светском рату у погледу централизма ишле још даље. На пример, одлуку коју је донео на основу добијеног задатка и процене дате ситуације, потчињени није смео извршавати без претходног одобрења претпостављеног. О децентрализму у командовању постоји такође низ различитих тумачења почев од давања задатка потчињеном па до потпуног препуштања слободе и иницијативе у виду општих директива за дејство на дужи временски период којима се даје само оријентација, док потчињени сами прецизно и конкретно одређују задатке. Ово су тек нека од основних обележја којима се оцртавају само преломне карактеристике. Међутим, како унутар и између њих постоје разна нијансирања величине и обима централизма — децентрализма у командовању, то је неку прецизну границу тешко, чак и немогуће одредити. Исто тако апсолутизирање једног или другог води крутом шаблону и крајностима.

У савременим условима рата има више фактора који у мањој или већој мери утичу на централизам — децентрализам у командовању. За пуно разумевање овог питања нужно је сагледати га баш кроз ове основне факторе, водећи рачуна о њиховој повезаности и међусобној зависности.

Основни чинилац који највише условљава метод и односе у командовању и од којег у првом реду треба поћи је карактер борбеног (тактичко-оперативног) дејства. По свему изгледа да су дејства у којима су ангажоване јаче снаге са више истих и разнородних јединица које чине компактну целину повезану јединственим задатком, у исто време толико међусобно зависна да се као целина могу успешно водити и усмеравати једино централизованим командовањем. Маневар, у оваквом јединству дејства, захтева прецизно одређивање задатака по времену и простору свим јединицама и деловима који учествују у њему. Дејства унутар једног овако компактног правца, где се на истој просторији непрекидно налазе и преплићу борбени делови и претпостављеног и потчињеног, не могу се у савременим условима ни замислити без планског руковођења, као ни командовање без одређених и прецизних заповести и наређења којима се чврсто регулишу поступци и узајамно садејство разноврсних учесника. Уколико наређења нису прецизна, јасна и дејства у пуној мери координирана могу изазвати пометњу и толики несклад да се доведе у питање успешно извршење постављеног задатка. Међутим, уколико противник, земљиште и други елементи ситуације намећу раздвајање снага и подвојено дејство јединица, командовање се мора прилагођавати давањем веће слободе потчињеним и то утолико веће уколико су њихова дејства временски и просторно више подвојена. Према томе, дејства унутар једног компактног правца захтевају већи централизам, док се на сваком одвојеном и више самосталном правцу, ако претпостављена команда не може благовремено и увек ефикасно утицати својим средствима борбе, намеће већа слобода дејства и одговарајући метод командовања. Ово не значи једноставно препуштање свих компетенција потчињеном. Извесна повезаност и више посредан међусобни утицај постоје и овде, али је најважније да се на основу свестране и правилне процене постави целисходан задатак на сваком одвојеном правцу, одређена јединица ојача одговарајућим средствима и оспособи за мање или више самостално дејство. Уколико се и при оваквим условима развојеног дејства инсистира на већем централизму, могу се очекивати штетне последице не само по успех дотичне јединице, већ и по суседе и вишу команду — јединицу. Значи, командовање би се морало усклађивати с датом ситуацијом, карактером дејства и маневром који се жели предузети.

Задатак потчињеног увек чини само део у оквиру целине коју планира претпостављени што само по себи намеће централизам, водећи при том рачуна да се без нужде не нарушава командна улога потчињеног и не спутава његова иницијатива. С друге стране, за извршење добијеног задатка свака здружена потчињена јединица је у

исто време у улози претпостављеног, и тако редом до најниже степе-нице у лествици командовања. Закашњавањем по времену или не-прецизношћу по простору у регулисању и реализовању учешћа сваког од њих може се довести у питање целина дејства јер се оне-могућава садејство свих дејствујућих елемената. Без овог, концен-трисаном употребом јачих снага може се унети неорганизованост, која и у савременим условима носи ризик неуспеха. Према томе, посебно је важно одредити када и до које мере централизам у командовању иде на уштрб ефикасности и кочи иницијативу засновану на кори-шћењу свих могућности у датом моменту.

Све ово указује да за сваку дату ситуацију треба одредити гра-ницу до које ће претпостављени ићи у конкретизацији и детаљисању задатака извршиоцима, а да то не иде на штету и ефикасност коман-довања потчињеног. При томе понекад и савремени услови могу захтевати да се одреди куда ће потчињени усмерити правац главног удара — тежиште одбране, како ће и где употребити тенкове и сл. а да се тиме не умањи допринос потчињеног и ефикасност командовања уопште. Да ли оволико улажење у задатак потчињеног (које услови понекад намећу) своди овога само на „техничког извршиоца“? Ако се има у виду да се на командној лествици свака инстанција исто-времено налази у улози претпостављеног и потчињеног, ако се уочава њихова повезаност и међусобна зависност, онда се уочава и низ фак-тора који у одређеној ситуацији неизбежно траже одговарајућу меру централизма, више-мање прецизног усмеравања. Према томе свака ин-станција самостално комбинује свој маневар у оквиру задатка доби-јеног од претпостављеног и, зависно од ситуације, у мањој или већој мери концентрише и усмерава напоре својих потчињених, а све у циљу извршења како сопственог, тако и задатка претпостављеног. Полазећи од горе изложеног могло би се закључити да у условима дејства већих снага, на компактном правцу, релативно већи центра-лизам у командовању једино обезбеђује организовано и хармонично дејство.

Прихватање овог закључка не значи да се командовање осло-бађа свих оних негативних страна које централизам носи. Јединице на савременом ратишту знатно су се удаљиле. Праћење ситуације и непосредан утицај на њихов рад из удаљених претпостављених ко-манди тешко се и споро остварују, што чини главну слабост центра-лизма. Поред тога велик број командних инстанција по дубини, као и повећан број унутрашњих (у самој команди) и спољних (са потчиње-ним и садејствујућим) веза, ту спорост још више повећавају. Укида-њем неких командних инстанција, као и интегрирањем сродних грана у штабу — команди, овај се недостатак може (само) донекле убла-жити. Но, без обзира на то, полазећи од самог појма командовања, тј. да у његовој основи лежи воља команданта коју извршава велик број потчињених и која чини општу основу њиховог рада, сигурно је да се елементи централизма не могу мимоићи ни у најсавременијим условима. Значи, не долази у питање да се у новим условима укине

централизам и замени децентрализмом, већ се може говорити само о његовом обиму и величини.

Класични услови борбе су омогућавали већи централизам и његове предности су коришћене у пуној мери. Међутим, савремени услови, а нарочито покретљивост, велик темпо и нагле измене ситуације, утицали су да се командовањем дотадашњим методом више не може пратити и увек благовремено реаговати на тактичко-оперативну ситуацију у оваквој борбеној динамици. При томе, ваља имати на уму да и све новоусвојене норме тактике и оперативне вештине нису сталне и шаблонизирани величине, већ се зависно од разних фактора и услова дате ситуације мењају и прилагођавају и на исти начин условљавају и утичу на метод командовања. Командовање се, дакле, не може круто држати неког унапред утврђеног принципа (централизма или децентрализма), већ за сваки конкретан маневар треба одредити одговарајући — адекватан начин командовања.

Карактер општенородног рата, где поред фронталних постоје исто тако снажна дејства у позадини фронта противника, посебно се одражава и на командовање. Командовање јединицама које изводе фронтална дејства — бране територију, биће више или мање централизовано зависно од свих момената који се у чланку разматрају, а нарочито од оперативно-тактичке повезаности и међусобне зависности свих јединица и делова у склопу фронта на којем дејствују. Међутим, командовање јединицама које дејствују у позадини фронта, чија улога у савременом рату добија све већи значај, има посебна обележја. Ове јединице нормално немају уску тактичку везу са јединицама на фронту, док се у позадини ређе, само за крупније задатке, обједињују. Свакако да начин и услови дејства тих јединица траже далеко већу слободу командовања и да се централизам мора свести на меру која обезбеђује успешно дејство у оваквим условима. Слобода у погледу дејства и командовања овим јединицама може бити и овде различита, почев од општег широко постављеног задатка који полази од циља самог општенородног рата, па све до уског и непосреднијег тактичког садејства између ових јединица обједињених истом акцијом у позадини или у заједничком задатку са јединицом на фронту, у ком случају се најчешће стављају и под њену команду. У току рата даљи развој може ићи ка све већем нарастању снага и дејстава у позадини на рачун фронталних, чему се и метод командовања нормално прилагођава. За време потпуне окупације, кад постоје мање и веће слободне територије, командовање захтева давање још веће слободе јединицама у позадини, како би се обезбедиле што већа иницијатива и активност у свакој ситуацији. Командовање снагама у позадини се исто тако остварује преко низа тактичких и виших оперативних или територијалних команди, које прате ситуацију и командују у складу са њом и општим задатком постављеним од вишег војно-политичког руководства. Према томе, у оваквим условима дејства командовање се ослобађа уског централизма за рачун таквог метода којим ће се подстицати иницијатива, активност и одлучност сваке команде — је-

динице. На бази идеје и општег задатка који поставља виша команда, нормално ове јединице саме одлучују да ли ће нападати, бранити се, постављати заседе, вршити пробој и др.

Уз карактер оперативно-тактичког дејства, као основног фактора, треба нагласити улогу и значај команданта. У својој процени и одлучивању командант не одређује само маневар и начин борбеног дејства, већ и организацију командовања, а праксом самог командовања уноси одговарајући метод и односе. Раније излагање указује на то да зависно од разних околности и централизам и децентрализам у командовању имају своју логику у савременим условима. Једноставно искључивање једног на рачун другог, како у теорији тако и у пракси, било би сасвим погрешно. Право решење се мора тражити за сваку конкретну ситуацију, полазећи од најутицајнијих фактора и захтева даног момента и усвајајући оно што ће командовању дати пуно снагу и вредност. Према томе, усвојени принцип командовања, који начелно можда и одговара савременим условима, не може се круто и унапред за сваку ситуацију и маневар одредити. У одређеном моменту ће се толико и тако централизовано — децентрализовано командовати, колико и како ће одговарајући командант схватити и узети у обзир све конкретне факторе, захтеве и услове ситуације. Одлуком и давањем задатака потчињеном, сваки командант у ствари регулише и питање командовања. Разумљиво је да разни непредвиђени momenti у спровођењу и пракси могу ово изменити, али од његове способности да уочи све утицајне факторе, да одреди њихов значај и однос, зависи да ли ће и колику слободу и самосталност давати у својим одлукама сваком или поједином потчињеном. Према томе, правилно решење командовања у великој мери зависи и од субјективног момента, тј. од способности и умешности команданта да га за сваки конкретан случај правилно одреди и постави.

Поред изнетог у погледу карактера дејства и улоге команданта, који чине одлучујући момент у одређивању метода командовања, постоје и други фактори који су уско повезани са главним и морају се имати у виду. Овде ћемо неке посебно истаћи.

Ниже тактичке јединице (пешадијске, оклопне) су данас већ такве да у свом саставу имају у мањој или већој мери елементе разних родова за непосредно подржавање у борби. Међусобна зависност и утицај ових делова су временски и просторно толико уски и непосредни да се њихово ефикасно дејство не може одвајати од чврстог и јачег централизма у командовању. Уколико су дејства пешадије и тенкова унутар и између себе добро усклађена (на датом задатку) и ако је подршка осталих добро остварена — успех ће бити сигуран. Код виших команди и оперативних јединица све се мање улази у детаље непосредног борбеног садејства, а ствари се решавају у ширим распонима времена и простора. Зато је нормално да и командовање буде у мањој мери централизовано. Овај момент је деловао и у класичним условима, и тада је централизам у командовању био све сла-

бији уколико се ишло на више степене команди. Свакако, и ово треба посматрати повезано са осталим утицајним факторима. У којој мери ће виша команда дати слободу дејства потчињеним одређиваће потребе и конкретни услови. На пример, ако пођемо од тога да све док се брани територија морају постојати и фронтална дејства, која се морају изводити са одговарајућом упорношћу нарочито у противтенковској смислу, поставља се питање може ли се сада потчињеном препустити да он одлучује каквом чврстином и упорношћу ће бранити дати правац — територију? Виша команда је ту толико заинтересована и то не само ради сигурности и успешности дејства осталих елемената оперативног поретка нарочито у дубини, који се не смеју довести у неизвесне и ризичне ситуације, већ више ради тога што своје властите задатке једино може остварити успешним извршавањем задатака потчињених тактичких јединица. Да би се то постигло, задаци морају бити јасни и чврсто постављени, а извршавање непрекидно праћено.

Савремени услови посебно истичу време као значајан фактор. Како у припреми, тако и у току спровођења борбених радњи командовање често заостаје за ситуацијом, не стиже да прати њене промене и да благовремено реагује и утиче на јединице — трупе у борби. Временски шкрипац, у којем ће се командовање у савременим условима често наћи, један је од битних фактора који упућује на децентрализам. Понекад то иде дотле да ће се потчињенима морати препустити да потпуно самостално дејствују на основу непосредне ситуације код њих.

У условима снажног темпа, наглих и честих промена ситуације преношење права и одговорности на потчињене постаје нормално, јер се мора имати у виду да, уколико је команда ближа месту борбених дејстава, може и непосредније пратити развој и једино она може брзо и на време реаговати на тако нагле и честе промене ситуације. Овакви услови, разумљиво, намећу потребу давања нижим командама веће слободе у доношењу нових одлука, које се могу чак сукобљавати са задатком добијеним од претпостављеног. Децентрализам у оваквим условима обезбеђује већу сигурност и брзо деловање у складу са ситуацијом.

Ово се не слаже са ранијим разматрањем да се успешно дејство концентрисаним снагама здруженог састава обезбеђује само већим централизмом командовања и да он обезбеђује координацију, организованост а према томе и успех дејства. Међутим кад се пође од времена као простора и његовог квалитетно друкчијег утицаја у условима савремене борбе, онда и метод командовања нормално треба томе прилагођавати. Ово захтева ригорозно скраћење времена за припрему борбе. Но, зависно од ситуације и овде треба имати меру, јер се претераним скраћивањем времена може постићи обратно од оног што се хтело. Уместо брзине и благовремености — гужва, укрштање колона, закашњења, материјална неприпремљеност јединица

и др. Према томе, потпуно је правилно појачати све напоре за скраћење времена, нарочито кад је у питању постизање изненађења. Али, ту се мора бити реалан и правилном проценом свих услова одредити неопходан минимум времена за све командне инстанције. Ово указује колико разни фактори могу потпуно контрадикторно деловати и колико се тада истиче субјективни моменат и умешност команданта — команде, да се у даном моменту сналази, да сигурно и правилно командује.

Организација команде — јединице исто тако на одговарајући начин утиче на командовање. Претерано развијене а тиме и гломазне команде, са великим бројем разних органа који раде на доношењу и спровођењу одлуке, могу имати и негативне стране. Овакве команде су објективно принуђене на сложенији и дужи процес рада који уноси пуно бирократизма у односе. У току припремања и доношења одлуке, планирања и другог рада унутар команде не може се избећи одговарајући централизам у раду и односима, јер се цео рад заснива на доношењу и спровођењу једне јединствене одлуке у чему сарађују сви органи команде. Према томе, уколико је број органа који сарађују, реферишу, предлажу и на разне начине помажу свом команданту већи него што је то неопходно, утолико је потребно више времена за цео процес. Сваки од тих органа има и хоће своје место и улогу. Дакле, у јако развијеним командама обично је тешко постићи ефикасност командовања, оне у савременим условима постају кочица и сметња у раду. Но, и овде се не сме претеривати, јер командовање здруженим јединицама тражи и одговарајуће здружене команде, али које организацијски и формацијски треба да буду мале, компактне, а исто тако и дорасле за ефикасно и експедитивно командовање. Да ли се ово може постићи — решавати, рецимо, једноставним укидањем појединих органа и оштрим смањивањем броја људи сваке команде? Треба поменути да се задаци које решавају разни стручни органи не могу једноставно брисати или потпуно пренети на неког другог — потчињене јединице. Можда би се више постигло ако се пре свега размотри колико организацијска структура команде одговара новим условима командовања. Ваља видети могу ли се и у којој мери објединити они органи који су до сада засебно решавали сродне задатке. На пример, да ли је потребно имати посебне органе за оне послове који се у процесу одлуке морају уско и повезано ценити и разматрати, тј. оперативни орган за сопствене снаге и њихову употребу и посебан обавештајни орган за непријатеља. Исто тако поставља се питање колико је неопходно да команда има посебне органе за земаљску и противавионску артиљерију (ПВО), или један орган који се стара и води сва питања у вези са војницима и други са старешинских саставом, даље, разједињеност техничких служби и сл. Ако би се овим путем тражило решење, вероватно би се смањило не само број људи у команди него и комплетних органа везаних за команданта или НШ, а рад команде би био експедитивнији

и ефикаснији, не искључујући и не бришући задатке које је команда раније решавала а и сада треба да решава.

На тај начин можда би се проблеми и супротности централизма — децентрализма у новим условима командовања ублажили и лакше решавали. Јачим интегрирањем разних органа у једној команди знатно би се олакшало и убрзало спровођење оперативно-тактичког садејства, с једне, а ипак би се сачувала потребна самосталност потчињених и брзина у реагирању на нагле измене у ситуацији, с друге стране.

При овом разматрању не би требало занемарити ни неједнакост у квалитету, вештини и умешности потчињених команданата. И поред одређених жеља и најбољег персоналног избора није увек могућно имати једнако способне потчињене. Ако је неки од њих, рецимо, више импулсиван, олако цени и схвата ситуацију и сл., он може чешће правити оперативно-тактичке грешке, што ће нормално утицати да претпостављени његов задатак више детаљнише и да се уплиће чак и у његов рад. Без обзира колико то може деловати штетно и стварати утисак неповерења што нагриза командовање, одређене слабости неког од потчињених ће нормално наметнути веће уплитање претпостављеног а то у овом случају значи и већи централизам у командовању.

Квалитет и могућности везе такођер утичу на командовање. Застарела веза са недостацима у погледу брзине, сигурности и могућности рада је преспора за динамику борбе у савременим условима. Поред осталог и неблаговременост и несигурност стицања извештаја и наређења су утицали да се и у класичним условима, при већем темпу борбених дејстава (након пробоја) потчињенима давала већа слобода. (Начелно су им потчињавани елементи подршке и давани више оквирни задаци, на дуже време и на већу дубину). Међутим, лаке и спретне јединице везе, способне да свуда прате своју команду, средства везе са аутомеханизованим радом и шифром, радио-уређаји који нису подложни ометању и могу радити за време кретања и др. треба да задовоље захтеве командовања без обзира колико оно било централизовано. То значи, да уколико ситуација тражи, а остали услови нарочито у погледу веза дозвољавају, одређени командант може преузети непосредније команду и централизовати је у сваком моменту.

Све ово истиче потребу бржег развоја и усклађивања везе захтевима које тражи савремено командовање. Свако занемаривање везе у ствари доводи у питање и само командовање. Савремени услови исто тако траже стално праћење и познавање ситуације као и благовремено реаговање командовања, а то је немогућно без одговарајуће везе.

На основу овог што је изложено могло би се закључити да се командовање у савременим условима не би могло заснивати на неком

искључивом децентрализму нити централизму, јер они чине само две противречне стране једног истог проблема — командовања. Ако се има у виду суштина командовања и да у његовој природи обавезно постоје елементи централизма, вероватно је да се у пракси изузетно може постићи неки чисти децентрализам. Зато сматрам (уколико се не ради о партизанском рату) да савремени услови нису још довели до тога да треба коренито мењати методе командовања и да је боље засад остати на термину и појму централизма у командовању, чије дефинисање вршити у свакој ситуацији уз процену свих основних утицајних фактора и усклађивање разних противречних захтева. При томе је сигурно да се централизам у досадашњем обиму и величини не може одржати, али се ипак и у новим условима намеће. Зависно од ситуације и наведених фактора, већи или мањи централизам се стално смењују. Само вештина и умешност команданта ће у свакој конкретној ситуацији одредити правилан однос и меру. Према томе, уместо једноставног усвајања једног на рачун другог, права решења треба тражити објективном проценом утицајних и одлучујућих фактора и на основу тога одредити и применити адекватан метод командовања.

Пуковник ЉУБОМИР КОСАНОВИЋ

ОДНОС И МЕЃУСОБНА ЗАВИСНОСТ ФРОНТАЛНИХ И ДЕЈСТАВА У НЕПРИЈАТЕЉЕВОЈ ПОЗАДИНИ

Већ у прошлом светском рату, као и у неким оружаним сукобима и ослободилачким покретима после њега, дошли су до пуног изражаја разни облици и методи извођења ратних и борбених дејстава. Сечена су нова искуства у ваздушно-десантним и поморско-десантним операцијама, фронталним борбеним дејствима и дејствима у позадини противника, затим у дејствима из ваздуха и на мору, а нарочито у комбиновању и усклађивању већине или свих тих дејстава по месту, времену и циљу.

На бази стечених искустава и даљег напретка науке и технике, данас се намеће потреба за решавањем низа важних питања и проблема од којих зависи успешно вођење евентуалног будућег рата. Једно од њих је и питање вођења ратних и борбених дејстава при техничкој и борбеној надмоћности евентуалног противника, које је нарочито важно за оне мирољубиве и независне земље чија је оружана сила релативно слабија, а државна територија мања.

Решењу тог проблема код разних земаља прилази се на различит начин и са разних позиција, што је и разумљиво с обзиром на постојање различитих друштвено-политичких, економских и осталих услова. Но, ипак, посматрајући тенденције његовог развоја у целини добија се утисак да припреме за вођење евентуалних будућих ратних и борбених дејстава све више еволуирају у правцу територијалног облика вођења рата, због чега ће се разматрања у овој теми — полазећи од реалне претпоставке о могућностима истовремене и складне примене фронталних и дејстава у позадини противника — ограничити на извесне проблеме односа и међусобне зависности ових дејстава у неким од важних и преломних ратних догађаја — фаза рата¹⁾.

Из историје је познато да су агресори заснивали своје концепције за освајање и поробљавање других земаља, пре свега, на политичкој разбијености, неспремности и дезорганизацији „жртве“, а затим и на погодној употреби својих снага и супериорније технике. Пошто изненађење и одлучујући обрачуни у почетној фази рата најбоље

¹⁾ У чланку је усвојен термин „фаза рата“. Међутим, за исти појам у војној терминологији и литератури наилази се и на термине „периоди рата“ и „етапе рата“.

одговарају оваквој концепцији, то су агресори у прошлости готово редовно највећу наду полагали у успех у тој фази рата и томе подељавали своје ратне припреме. С друге стране, треба имати у виду и то да поједини браниоци (нападнуте стране) нису имали увек јасне и реалне концепције о организовању отпора и због тога све остале припреме, као што су: планирање операција; мобилизација, концентрација и развој снага; затим, уређење територије, општа организација оружаних снага итд. или нису могле бити спроведене до краја, или нису одговарале конкретної ситуацији и могућностима агресора. На основу таквог стања, а пре свега због политичке разједињености и неспремности народа за борбу, већина нападнутих земаља није била способна да, у почетку рата, реализује замишљени отпор против агресора, активира снаге и да преброди кризу која се обично јавља код нападнуте земље у почетку ратног сукоба. Стога је и почетна фаза рата одувек представљала тежак проблем за земљу изложену агресии. Познати су примери Пољске, Француске, бивше Југославије, и осталих земаља из другог светског рата које, поред осталог, нису успеле да реше почетну кризу па су Немци већ у првим данима рата постигли одлучујуће резултате.

С обзиром на појаву и развој нових борбених, посебно АБХ средстава, на даље усавршавање ратне технике, нарочито електронике, и у вези с тим даље могућности за стварање изразитије техничке супериорности, веће покретљивости и уопште погодних услова за стратегијску и тактичку експлоатацију нових средстава у борби, поготово у офанзивним операцијама, питање почетне фазе рата постаје данас необично актуелан и интересантан проблем за земље изложене могућној агресии, а досадашња гледања у тим земљама на многа питања у вези са припремама, организовањем и реализовањем отпора у почетној фази рата захтевају ревизију. То значи да досадашња шема, према којој су слабији гранични делови браниоца ослонцем на поједине утврђене објекте или, евентуално, линије имали задатак да затворе границу и борбом задрже нападача у граничном и приграничном појасу док се позади граничног фронта оружане снаге не мобилишу, концентришу и развију, није прихватљива за савремене услове. Она је превазиђена већ у другом светском рату. Тим пре неће бити могућна у евентуалном будућем рату који би, нарочито у почетној фази, био неупоредиво бруталнији, жешћи и покретљивији од свих претходних. Код ових разматрања треба имати у виду и то да већ сада, у миру, код већине земаља, а нарочито код оних које би у датом моменту могле да постану агресори, у свим видовима оружане силе постоје у пуној бојевој готовости одређене снаге првих стратегијских ешелона које, према потреби, сваког момента или у најкраћем року могу да буду употребљене. Исто тако, у одређеним условима, сваки овај вид оружаних снага је у могућности да прими на себе главну улогу у току извршења напада. Према томе, неоспорно је да ће такав агресор у почетној фази рата у сваком погледу бити боље опремљен од мале земље и далеко надмоћнији, а посебно у ратној техници коју

може да одвоји и ангажује за остварење својих почетних ратних циљева. У ствари, у савременим условима потенцијални агресори ће вероватно настојати да изненаде свог противника и да већ у почетку ратног сукоба употребе сва потребна и расположива ратна средства — одређене снаге у живој сили, атомско и ракетно оружје, авијацију, тенкове, ваздушне и поморске десанте, и др. ради постизања одлучујућих резултата.

С тим у вези поставља се питање: какав циљ може добити стратегија угрожене стране (браниоца) у почетној фази рата и како она може и треба да реализује тај циљ па да задовољи неопходне услове за даље вођење рата? Пре свега, потребно је нагласити да и угрожена страна која намерава да организује и пружи отпор агресору мора већ у почетним дејствима бити спремна за одбрану и вођење борбе на целокупној својој територији, и то како против његових снага на фронту, тако и против средстава за масовна уништавања, авијације, ваздушно-десантних и других јединица у властитој позадини. Али, пошто угрожене стране, с обзиром на економске и остале услове, нису у стању да стално држе тако масовне готове јединице оружаних снага у кадровској армији, које би, с обзиром на међусобне односе у живој сили, техници и у односу на простор, биле у стању да фронталним дејствима сузбију агресора, оне ће већи део својих јединица морати да мобилишу у почетку операција. Према томе, постављене проблеме ваља решавати проналажењем и реализовањем одговарајућих метода дејства помоћу којих ће се нападачу онемогућити да оствари своје намере, односно, постављањем таквих војно-политичких циљева који ће угроженој страни омогућити да издржи почетни удар нападача и да упоредо с тим изврши мобилизацију и организује даљи отпор против агресора. То значи да већ у почетној фази рата треба ставити целу земљу у покрет и присилити агресора да води дуготрајан рат.

Примена фронталних дејстава. Ово питање је занимљиво пре свега, зато што се у савременим условима питање примене и извођења фронталних дејстава поставља на другачији начин од онога како се то практиковало до сада. Према томе, ваља размотрити какве су могућности угрожене стране и како би она могла организовати и изводити дејства на фронту.

Код разматрања метода извођења борбених дејстава евентуалних будућих агресора постоје основе за претпоставку да ће у овој фази рата основне поставке нападахних операција сувоземних снага највероватније у свему бити саглашене савременим наступним операцијама које се разматрају у операцији и стратегији потенцијалних агресора и да ће оне бити прилагођене условима конкретног ратишта. У том случају угрожена страна требало би да има у виду следеће:

— Реално је очекивати извођење комбиноване нападне операције у оквиру јачих оперативних групација, као што је армија и група армија. Дубина и темпо тих операција зависиће од конкретних услова, с тим што ће нападач настојати да брзо и одлучно продре у дубину

браничевог распореда да би раскомадао, разбио, и по деловима уништи његове снаге, као и да би онемогућио извођење мобилизације.

— Пошто ће евентуални нападач располагати масом моторизованих јединица и осталом ратном техником, везаним углавном за комуникације и проходније земљиште, то ће и његов напад, у првом реду, бити усмерен дуж комуникација и пролазних зона. На вероватним правцима напада нападач ће у почетној фази рата имати могућности да групише своје снаге и оствари потребну надмоћност у живој сили и ратној техници.

— У току операција нападач ће настојати да онемогући планско извлачење, сређивање и нарастање браничевих снага по дубини. Зато ће вероватно тежити да непрекидно одржава силину удара на целој дубини операција. Његове оклопне и остале моторизоване јединице, уз подршку атомских борбених средстава и авијације, примаће на себе улогу носиоца удара и продираће у облику издужених клинова, испред којих треба очекивати ваздушно-десантне јединице разне јачине и намене. Борбени поредак састојаће се од више ешелона. Дивизије из првих ешелона армије (корпуса) неће се задржавати око ликвидације заосталих тачака отпора, нити ће нападати у рашчлањеном борбеном поретку класичног типа, већ четним и батаљонским (групним) колонама, испред којих ће се често кретати предњи одреди. Реке и друге водене препреке нападач ће тежити да савлада из покрета.

— За обезбеђење позадине и саобраћаја на окупираном подручју нападач ће у овој фази рата бити присиљен да одваја и употребљава део оперативних јединица с фронта.

Да би могао рачунати на организовање и успешно извођење одбране по методама фронталних дејстава потребно је да бранилац располаже јаким одбрамбеним снагама, као што су довољан број модерно опремљених дивизија и осталих јединица којима би могао обезбедити потребну густину снага по фронту и дубини, моћна средства ватрене подршке (атомско и ракетно оружје, авијација, тенкови, артиљерија и др.), стратегијска авијација, средства за масовно уништавање у позадини противника, затим да је његова државна територија пространа и довољно дубока, да су земљишни услови повољни за извођење већег броја операција, да је земља привредно и економски снажна итд., итд. У том случају бранилац би имао разлога и оправдања да основну стратегијску концепцију своје одбране заснује искључиво на фронталним дејствима. Могућности одбране мање и независне земље сасвим су другачије. Она не може своју одбрану у првој фази рата заснивати искључиво на концепцији фронталних одбрамбених дејстава, јер је то, с једне стране, у супротности са стварним њеним могућностима (ограничене снаге, слабија ратна техника, непоседовање атомских борбених средстава, итд.), а са друге, ако би у таквој ситуацији снаге браниоца тежиле да се одсудније ангажују и ограниче само на извођење фронталних дејстава на угроженим правцима, нападач би вероватно био у стању да постигне изразиту надмоћност, посебно у

савременој ратној техници, да наметне свој начин ратовања (уништавајући битку) и да већ у почетку рата постигне одлучујуће резултате.

Треба имати у виду и то да је државна територија мање земље релативно ограничена по фронту и дубини, и ако би се она оријентисала само на фронтална дејства могло би се десити да нападач на неколико узастопних појасева, по дубини, уништи и расече њене снаге, да се пробије у слободан простор и да је окупира пре него што она успе да измени ситуацију у своју корист.

С друге стране, ако би се у почетној фази рата одустало од фронталног отпора ради тога да се лакше сачува жива сила и да се она искористи за дејства у нападачевој позадини, онда бранилац вероватно не би успео да изведе пуну мобилизацију оружаних снага и да укључи све компоненте народне одбране у рат. У таквој ситуацији нападнута земља дошла би у тежак положај у погледу могућности даљег вођења рата. Јер, могло би се десити да већа маса њене живе силе, која иначе треба да представља њену надмоћност, постане лак плен нападача, или да се из разних разлога пасивизира. Појавиле би се и остале последице штетне за такву земљу као, на пример, већи део њене ратне технике везане за комуникације и'проходно земљиште не би могао учествовати у рату и постао би лак плен нападача; морал и борбена способност народа знатно би опали, као што би опао и њен међународни углед, што би имало извесних политичких реперкусија на даље ставове евентуалних савезника и осталих мирољубивих земаља, а све би то погодовало евентуалном агресору.

Према томе, већ из наведених конкретних услова и опште ситуације, у којима би се могла наћи једна независна земља, очито је основни стратегијски смисао и циљ фронталних дејстава у почетку рата да се обезбеди извођење пуне мобилизације народа и осталих извора за борбу и да се осигура укључивање свих компонената народне одбране у рат. Зато таква земља нема разлога и оправдања да избегава фронтална дејства у почетној фази рата. Међутим, та дејства морају у свему одговарати стварним могућностима и потребама конкретне земље имајући у виду да се помоћу њих не могу решити сви основни проблеми почетне фазе одбрамбеног рата и да ће снаге које ће их водити бити присиљене да примењују претежно одбрамбена дејства. За разноврсну офанзивну и диверзантску активност по снагама нападача у позадини, иза линије фронта, као и за заштиту и контролу целе браничеве територије потребно је пронаћи, односно предвидети, остале методе (видове) дејства. Но, најпре да размотримо проблеме у вези са могућностима организовања и методама извођења одбрамбених дејстава на фронту. У односу на њих основни захтев је да се донекле уклоне или макар ублаже последице изненађења, с једне и да се што више сачува жива сила, с друге стране, односно, у сваком случају, да се не дозволи масовније подметање живе силе под ударе надмоћније нападачеве технике. Очигледно је, дакле, реч о организовању еластичних и покретних одбрамбених дејстава, која би се могла изводити на угроженим правцима по дубини одређене

зоне све док су целисходна. Код организовања и извођења таквих дејстава, поред општих захтева којима она, у овој фази рата, морају удовољити (као, на пример, коришћење повољних услова земљишта и његово инжињеријско уређење, једновремено поседање угрожених праваца одговарајућим и довољно покретљивим снагама на великој дубини, остварење предвиђеног степена упорности и активности тих снага ради спречавања брзих продора нападача, организовање против-оклопне, противатомско-биолошко-хемијске, противваздушне и противдесантне одбране, као и предузимање свих мера борбеног обезбеђења и осигурања на целој дубини одбране), неоспорно је да ће и сваки предвиђени конкретан случај ангажовања одређених снага у току одбрамбених дејстава нужно условљавати и измене уопште у облику и методу њиховог извођења, а посебно у домену тактике.

Нападнута страна, а посебно мала земља, може се у евентуалном будућем рату наћи у току одбране своје слободе и независности у веома неповољним и доста тешким условима по питању примене фронталних одбрамбених дејстава у почетној фази рата. Због тога ће јој бити отежано да активно дејствује на фронту, а таква дејства — уколико до њих и дође — неће битије утицати на општу измену ситуације. Наиме, у почетној фази рата, док је нападач на одређеним и важним правцима изразито надмоћан и док масовном употребом оклопних и моторизованих јединица, уз подршку атомских борбених средстава, авијације и разних десаната тежи брзим и дубоким продорима, бранилац неће имати могућности да одвоји и групише веће снаге за офанзивна дејства, односно, у таквим условима бранилац не би смео да се истрчава на фронту и да своје снаге изложи великим губицима и могућном уништењу. За њега ће бити далеко важније да обезбеди већу дубину одбране и да погодним и узастопним маневром настоји да сачува континуелност и целину отпора. Тиме се никако не искључује могућност примене офанзивних дејстава на фронту. Напротив, и у најтежим условима одбрамбеног рата она се не смеју запустити, сем у оном случају и за оно време кад на одређеним правцима и не постоји фронталан отпор. Неоспорно је да и метод извођења фронталних одбрамбених дејстава, поред осталог, претпоставља и условљава активност одбране у највећем могућном степену и зато кад год се у одбрани реално пружи прилика треба вршити разне нападе, односно противнападе и противударе ради успоравања и трошења нападача. Али, бранилац не би смео да инсистира на офанзивним дејствима по сваку цену јер, ипак, у почетној фази рата ова активност може да дође до пуног изражаја углавном код нижих и мањих тактичких јединица, а тек ће се касније, током одбране по дубини, стварати повољни услови и за шира офанзивна дејства.

Према томе, да би фронтална дејства могла да одговоре својој намени, битно је да се уоче и максимално искористе сви елементи евентуалне предности и надмоћности над нападачем, којих ће, и поред тренутне кризе код браниоца, у сваком конкретном случају неминовно бити у мањем или већем обиму и степену. Ту, на пример, долази у

обзир општа надмоћност браниоца у живој сили на сопственом ратишту, извођење дејства на властитој територији, боље познавање и коришћење земљишта, морално-политичке и друге предности које могу утицати на примену овог или оног облика и метода фронталних дејстава и сл.

Дејства у непријатељевој позадини. На основу стечених искустава из последњих ратова, а посебно из другог светског рата, као и на основу досадашњих послератних претресања и оцена важнијих проблема који се односе на могућности вођења евентуалног будућег рата у вези са међусобним утицајем и ангажовањем појединих фактора рата (живе силе, ратне технике, простора и времена), сасвим је реално претпоставити да ће евентуалан будући рат неминовно, већ одмах на почетку ратног сукоба, прерасти у свеопшти рат, који ће се водити на целокупном простору зараћених страна и у свим временским условима. У таквој ситуацији све више ће се бријати разлика између фронта и позадине. Исто тако, треба имати у виду да сва досадашња искуства указују на то да се не може водити рат с несигурном позадином, јер недовољно заштићена и слабо организована позадина представља истовремено и најслабију страну оперативног распореда на фронту. С тим у вези потребно је нагласити да се мањевише у свим земљама, па и у оним најјачим и технички најразвијенијим, озбиљно проучавају важнији проблеми који се односе на примену дејства у позадини. Разумљиво је што се овај проблем код разних земаља третира на различит начин и у различите сврхе, зависно од расположивих средстава и циљева који се желе постићи, односно, зависно од тога какав ће рат дотична земља водити и коју ће концепцију применити. Они који овај проблем посматрају са позиција својих класних интереса или агресивних циљева дотичне земље или блока, настоје да прикрију праве узроке, значај, суштину и смисао дејстава у позадини, а поједине форме, методе и обим ових дејстава покушавају да прикажу као „нужно зло“ којем ће углавном прибегавати примитивни и заостали народи. Сем тога, они ове проблеме изучавају више са становишта проналажења и предузимања одговарајућих противмера ради успешнијег парирања ових дејстава и одржавања заузетог и окупираног подручја. На другој страни, већи део је оних који том питању прилазе објективно и научно и који дејства у позадини обрађују као историјски закониту и нужну појаву савременог, а посебно одбрамбеног рата. У том рату дејства у позадини могу наћи и широку примену, односно, могу бити један од облика вођења рата, па и дуже или краће време и једини облик вођења рата ако би дотична земља по питању даље одбране стицајем околности дошла у крајње неповољан положај.

Ако се, дакле, са становишта браниоца детаљније размотре поједини проблеми одбране земље у вези са највероватнијим основним карактеристикама будућег рата, може се доћи до закључка да ће већ на почетку ратног сукоба целокупна браниочева територија бити изложена разноврсним дејствима агресора и управо због тога је бранилац

присиљен да, већ у почетку рата, предузме потребне мере за једно-времену одбрану земље у целини. Међутим, ако је у питању још и одбрана мале земље која се просторно може релативно брзо савладати и чије су оружане снаге знатно инфериорније од снага нападача, онда такав бранилац треба да реши далеко сложеније проблеме. Он ће, у првом реду, бити присиљен да потражи излаз проналажењем одговарајућег начина дејства који ће му омогућити да се у датој ситуацији успешно супротстави нападачу и обезбеди даље вођење рата. По свему судећи, такав бранилац може да реши проблем само ако успе да поведе народни рат на целокупној државној територији. Другим речима, бранилац би поред фронталних дејстава, морао већ у почетку рата предузети разноврсна офанзивна дејства у позадини нападачевих снага и присилити их да се боре на фронту и у позадини. Тиме би бранилац наметнуо нападачу тоталан, исцрпљујући и дуготрајан рат, као и свој начин дејства, силећи га да ратује управо онако како он то не би желео. Дејства браниоцевих снага у позадини непријатеља, тј. иза главне линије фронта, треба у основи да реше два крупна проблема стратегије у почетној фази рата. Прво, да омогуће или олакшају извођење фронталног отпора, а самим тим да допринесу извршењу свих оних циљева због којих се у почетној фази рата и примењују фронтална дејства. Друго, дејства у позадини у току почетне фазе рата заједно са фронталним дејствима треба да обезбеде потребне услове за предузимање наредних дејстава и даље вођење рата. Значи да дејства у позадини треба да се шире и постепено постају масовнија, како би се већим бројем јединица, крупнијим резултатима и ширим слободним простором за маневар и дејство обезбедило успешно вођење рата и под условима евентуалне привремене окупације земље.

У овој фази рата, дакле, пред снаге намењене за дејство у непријатељевој позадини, зависно од ситуације, могу се поставити ови основни задаци:

— Уништавање живе силе и ратне технике на привремено окупираној територији. Тај се задатак може остварити разним офанзивним дејствима на боковима и у позадини издужених клинова непријатеља и дејством против најрентабилнијих објеката у датој ситуацији, као што су резерве и друге борбене јединице кад се крећу ка фронту, или су размештене на одређеним рејонима позади њега, команде места, центри везе, атомска и друга средства за масовно уништавање, авијација и материјал на аеродромима, елементи службе ВООЈИН, позадинске јединице и установе, као и саобраћај на комуникацијама према фронту и сл.

— Запречавање на комуникацијама и воденим токовима, као и разне диверзантске акције у распореду непријатеља.

— Обезбеђење бокова сопствених јединица које изводе фронтална дејства на угроженим правцима. За извршење тог задатка снаге намењене за дејство у позадини размештају се у међупросторе између угрожених праваца или непосредно са стране угроженог правца где се

начелно не очекује дејство непријатељевих снага, али које се ипак не може искључити и где нема сопствених снага које изводе фронтална дејства.

— Извиђање и прикупљање података за рачун јединица на фронту.

— Збрињавање и прихват рањеника од јединица на фронту у случају да се они не могу збринути на предвиђени начин, затим, прихват одсечених и разбијених делова јединица које изводе фронтална дејства а који нису у стању да се извуку на наредне положаје итд.

— Прихват и указивање помоћи цивилном становништву које се нађе на угроженом правцу, као и мобилисање и припрема маса за борбу против окупатора.

— Заштита база и чврста контрола одређене просторије на којој делује дотична јединица у позадини непријатеља.

Што се тиче избора и примене метода и начина борбе у непријатељевој позадини, могу се применити разноврсни облици дејства и борбени поступци под условом да су засновани на конкретној ситуацији и усклађени са општом замисли дејства у позадини и с фронта. У том погледу наслеђена су богата искуства из другог светског и ранијих ратова и покрета која се могу искористити водећи, разуме се, рачуна о измењеним условима под којима ће се одвијати евентуалан будући, а посебно народни рат. Ипак, није наодмет нагласити да вођење борбе у позадини захтева и претпоставља офанзивна дејства као основу свих предузетих акција и борбених поступака. Сем тога, и код дејства у позадини непријатеља, у складу са савременим условима вођења рата, постоје извесни принципи (начела) као што су: изненађење, иницијатива, брзина, одлучност, краткотрајност дејства и скривено повлачење, концентрација и надмоћност, деконцентрација и безбедност итд. који се у овом или оном облику и степену морају применити у току извршавања појединих задатака.

На основу излагања о фронталним и дејствима у позадини у почетној фази рата, као и оцене њиховог утицаја на вођење будућег, а посебно народног рата, може се доћи до закључка да и једна и друга врста тих дејстава у условима садашње, а сигурно и будуће, стварности представљају објективну нужност и неизбежност за већину земаља које се раније припреме и обезбеде потребне услове за њихово остварење. Зато између њих мора да влада дијалектичко јединство и међусобно прожимање и претварање једног у друго, јер се обе врсте међусобно условљавају, допуњују, утичу једна на другу и тако чине јединствену целину без које би се тешко могао водити народни рат против агресора. То је општа оцена. Међутим, разумљиво је да ће зависно од ситуације тежиште борбених дејстава понекад бити изражено више на једној, а понекад на другој врсти. Стога неће бити сувишно да се укратко резимирају и истакну извесни важнији проблеми односа и зависности фронталних и дејстава у непријатељевој позадини у почетној фази рата.

Пре свега, у почетној фази будућег рата пред стратегију мале и независне земље постављаће се извесни међусобно супротни захтеви које она мора решити, као што су да треба што више сачувати живу силу²⁾ а делом и ратну технику за даље вођење рата, с једне, и да је потребно већ у почетној фази рата расположиву живу силу и ратну технику максимално ангажовати у борби и стварати повољне услове за наредна дејства, с друге стране. Или, да треба избећи растурање и парцијално ангажовање снага у одбрани важних праваца, а истовремено обезбедити сигурност, повезаност и непрекидну контролу читаве државне територије. Већ из ових општих захтева види се да се применом само једне врсте дејстава не могу решити наведени супротни захтеви у почетној фази рата, већ да треба тежити њиховом широком комбиновању.

Пошто ће евентуалан агресор, у почетку рата, вероватно бити надмоћнији, посебно у ратној техници, и пошто ће тежити бржим и дубљим продорима, неоспорно је да и одбрана на угроженим правцима с фронта мора бити дубока и ограничити се, углавном, на уставопни отпор по дубини, јер ће у таквим условима и могућности за извођење активних дејстава с фронта бити јако ограничене па и минималне. У вези с тим, одбрамбеним дејствима с фронта не може се поставити за циљ заустављање нападача и одбрана одређених положаја (објеката) и сл. јер би то било у опречности са реалним могућностима браниоца.

Према томе, фронталним отпором не може се решити проблем извођења и нарастања офанзивних дејстава у целини у почетној фази одбрамбеног рата, као ни проблем одржавања потребног простора за маневар снага у наредним дејствима, јер агресор има пуну иницијативу. С друге стране, за успешно вођење одбрамбеног народног рата потребно је да се већ одмах од почетка рата отпочне са извођењем активних дејстава и да се офанзивни вид дејства постепено претвори у доминантни облик вођења рата, како би се од агресора преотела почетна стратегијска иницијатива, односно, потребно је да се у целини избегне примена такве концепције вођења рата која би одговарала непријатељу, а да му се наметне сопствени начин дејства, где ће његова надмоћност бити прилично паралисана. Исти је случај с простором као елементом стратегије одбрамбеног народног рата на коме ће се одвијати фронтална дејства. С једне стране, то ће бити сопствена територија и зато се мора водити рачуна о свакој стопи, а са друге, та је територија код већине земаља по својим димензијама, простору и особинама доста ограничена за извођење фронталних дејстава. На пример, према неким захтевима у погледу простора потребног за извођење крупније (фронтовске или групе армије) нападне операције по дубини (приближно од 250 до 500 км) испада да би се у границама

²⁾ Очигледно је да снаге нападнуте земље у процесу извођења народног рата неће презати пред потребним губицима и жртвама, јер се без њих неће моћи постићи никакви резултати, али губици и жртве морају бити сведени на реалну меру и да у конкретној ситуацији буду сношљиви, односно, да представљају прихватљиву цену и да послуже остварењу основног циља — уништењу непријатељевих и јачању својих снага.

већине мањих земаља могле извести 2—3 одбрамбене операције на фронту. Зато се нужно намеће питање: у случају неуспеха ових одбрамбених операција снаге на фронту могу бити разбијене, земљиште на важнијим правцима и зонама изгубљено и како онда наставити даље вођење рата? Јасно је да се и овај проблем не може решити фронталним дејствима, јер се у току извођења одбране у почетној фази рата расположиви простор позади фронта сваког дана смањује и постаје несигурнији у смислу слободе маневра и заштите од масовних удара савремене нападачеве технике.

Што се тиче примене и извођења дејства у непријатељевој позадини, неоспорно је да и ту има извесних проблема и низ специфичности организацијске, тактичке, а посебно материјалне природе као, на пример: постепено развијање и нарастање снага (јединица) и специфичности у попуни, командовању, снабдевању и збрињавању; тешкоће око употребе технике, слабија ватрена моћ и појачани захтеви за применом активних (офанзивних) дејстава и уопште маневра јединица; затим, специфичности у организовању одбране, а посебно у противоклопној одбрани, као и савлађивање тешкоћа у парирању савремених метода система противпартизанске борбе итд. Но, и поред свега тога, треба нагласити да се тим дејствима углавном решавају спорни проблеми вођења рата у вези са развијањем офанзивних дејстава и очувањем што ширег, макар у прво време и неповезаног слободног простора за маневар. Наиме, јединице у непријатељевој позадини могу својом разноврсном и широком активношћу у великој мери проширити маневар снага на фронту и олакшати им вођење фронталног отпора и тако у најкритичнијој фази рата одлучујуће утицати на успех фронталних дејстава и опстанак фронта. Тиме ће и одбрана малих земаља, поред фронталног отпора, добити широке могућности да на напад агресора већ у почетку народног рата одговори нападом, само на други начин и под другим условима. Посматрајући могућан развој тих дејстава у почетној фази рата, испада да се она углавном могу непрестано развијати и нарастати и у целини сваког дана постајати масовнија и значајнија, док на другој страни у истом томе процесу развоја фронтална дејства могу постепено све више опадати. Зато ће и однос између фронталних и дејстава у непријатељевој позадини, а тиме и њихова улога у задржавању нападача, бити врло различити и променљиви.

За сада практички није могућно макар и приближно тачно предвидети у ком правцу и на који се све начин могу развијати будући ратни догађаји после првих операција, односно, каква оперативнo-стратегијска ситуација може наступити после почетних ратних дејстава у погледу положаја и обостраних могућности за даље вођење рата, а у вези с тим и по питању дужине трајања појединих преломних оперативнo-стратегијских ситуација и њихових основних карактеристика, и сл. Јер, у пракси развој догађаја на одређеном ратишту, а посебно у вези са развојем међународне ситуације и евентуалним догађајима на осталим ратиштима, може имати различит карак-

тер и ток и створити разноврсне услове и односе у којима би се могле наћи поједине зараћене, посебно мање и независне земље у даљем току рата. Тако, на пример, нека мања земља (уколико се већ раније припремила за вођење одбрамбеног рата) која је успела да преброди почетну кризу може бити доведена у ситуацију да настави вођење рата под условима постојања отпора на фронту уз истовремено постојање и дејство другог дела снага на окупираном подручју, или да мора, за краће или дуже време, водити рат без могућности фронталних дејстава. С друге стране, нека мања земља, која из било којих разлога није успела да преброди кризу и која је остала без значајније оружане снаге у границама националне територије, може бити доведена у ситуацију да у условима окупације мора организовати устанак и створити оружане снаге да би продужила вођење рата. У свим поменим и осталим могућним условима вођење рата може се продужити самостално или наслањањем на савезнике. У сваком од тих случајева вероватно ће искрснути и другачији проблеми у вези са односом и међусобном зависношћу фронталних и дејстава у позадини.

Бранилац који је пребродио почетну кризу треба да истовремено решава проблем преузимања стратегијске иницијативе усмеравајући постепено борбена дејства у том правцу. То значи да се у даљем току одбрамбеног рата пред браниоца поставља проблем: на који начин сломити нападну моћ нападача и присилити га на дефанзиву. Од успешног решења тог проблема зависи и перспектива даљег вођења рата. Јер, искуство је показало да уколико раније нападач буде присиљен да макар и привремено измени основни метод вођења рата, утолико бранилац има више изгледа да пре преузме иницијативу у своје руке.

Насупрот томе постоји и чврста основа за претпоставку да ће агресор у евентуалном будућем рату, а нарочито у оквиру општер сукоба, употребити сва потребна и расположива ратна средства, те да је реално претпоставити — уколико се у почетној фази рата и не би успело обрачунати са браниоцем и постићи одлучујуће резултате — да се ипак не би тако брзо и лако одрекао циља агресије и да ће и даље тежити да постигне исти онај циљ који у претходној фази није успео остварити. Користећи покретљивост и ударну моћ својих јединица он ће тада вероватно и даље тежити да задржи иницијативу, да води маневарски рат на фронту и да присиљава браниоца да се одлучније ангажује на фронту и тиме створи рентабилне циљеве његовој савременијој техници.

У таквим условима борба за преузимање иницијативе биће тешка, дуга и веома сложена, а посебно за оног браниоца који у одређеном моменту буде знатно инфериорнији у ратној техници. Зато ће такав бранилац неминовно бити присиљен да иницијативу преотима постепено низом успешних акција и операција како на фронту тако и у позадини нападача.

Кад је већ реч о методу борби за преузимање иницијативе, по свему судећи изгледа да ће у будућем рату онај бранилац који издржи почетну кризу и који правилним коришћењем и нарастањем снага

отпора по дубини и у нападачевој позадини успе сачувати, пре свега, живу силу, а по могућности и континуелност фронта на мањем или већем делу земље, имати више могућности да у даљем току рата слободније делује, да нападачу намеће свој начин дејства и присиљава га да води дуготрајан рат на фронту и у позадини. Наиме, и поред тога што би нападач можда већ и успео да продре дубље у браниочев распоред и освоји мања или већа подручја и што би, можда, још увек био способан за шира офанзивна дејства, ипак стратегијска иницијатива не би више потпуно била у његовим рукама, јер би уместо „муњевитог рата“ брзог тока и одлучних резултата дошао у ситуацију да су му снаге и ангажоване и развучене на фронту, а добрим делом и везане на окупираном подручју, и да се тиме битно промене услови и перспектива дејства.

Полазећи од ових битних и могућних претпоставки може се у основним цртама оценити улога, допринос и међусобна зависност фронталних и дејстава у непријатељевој позадини у даљем току рата.

Пре свега, треба поменути да ће се — уколико бранилац дође у такву ситуацију да и у даљем току одбрамбеног рата, поред ангажовања одређених снага на окупираном подручју, има реалних изгледа да ангажује део снага у фронталним дејствима и ако оцени да ће тиме развући и ослабити нападачеве снаге на фронту, сломити његову нападну моћ, сачувати сопствене снаге и одржати, макар и неповезан, фронт на мањем или већем делу земље — о исходу борбе за преузимање иницијативе решавати у првом реду на фронту. Тада ће и тежиште бити на фронталним дејствима, а борба у непријатељевој позадини имали би за циљ да се олакшају и помогну та дејства.³⁾ Међутим, уколико бранилац услед неповољне оперативно-стратегијске ситуације буде принуђен да привремено одустане од фронталних и пређе на развијање дејстава на окупираном подручју, онда ће и тежиште дејстава бити на снагама у позадини све док се не остваре потребни услови за поновно успостављање фронта на једном или више делова земље.

Кад је проблем поновног успостављања фронта већ додирнут потребно је поменути да би, поред осталог, такав фронт окупираној земљи у датом моменту могао бити наметнут и од стране агресора кад пређе у стратегијску дефанзиву и кад постепено напушта мање важне делове или поједина подручја (покрајине) за чију одбрану нема довољно снага, или ради чувања и економисања снагама и сл. У даљем дејству агресор би вероватно настојао да групише снаге тако да обезбеди упорну одбрану оних упоришта, подручја, праваца и зона без којих не би могао да се одржи у дотичној земљи, односно, без којих у датом моменту не би могао прихватити снаге са неког суседног

³⁾ Познато је да је на сличан начин остварен одбрамбени рат 1941 — 1944. год у границама СССР-а. Наиме, партизански покрет и уопште дејства на окупираном подручју СССР-а остварени су као саставни део одбрамбеног рата, с тим што се о исходу рата у целини решавало у директном окршају армија на фронту, а дејства у непријатељевој позадини имала су за циљ да се олакшају операције на фронту.

ратишта и сл.⁴⁾ С друге стране, такав фронт може бити условљен унутрашњим и међународним развојем догађаја у вези са остварењем крајњих резултата ратних и борбених дејстава. Наиме, пошто у даљем току рата, тј. на крају рата треба да се донесу и одлуке о главним политичким и војним циљевима одбрамбеног рата, којима ће, уосталом, за читаво време његовог трајања бити строго подређена сва ратна и борбена дејства на окупираном подручју, то ће окупирана земља у овом случају морати да реши два важна проблема рата: да настави са успешним извођењем офанзивних ратних дејстава под новим условима и до коначног ослобођења земље, и да на крају рата осигура коначну победу политичког циља рата. Зато ће таква земља у рату неминовно морати да одржи у својим рукама одређене основице са којих ће отпочети дејства у завршној фази рата и да има довољно снага које ће бити у стању да се коначно обрачунају са окупатором и ослободе земљу, с једне, и које ће на крају рата у међународним односима бити снажан фактор за обезбеђење политичког циља рата дотичне земље, с друге стране.⁵⁾ Отуда и захтев да снаге окупиране земље у даљем току рата треба да буду спремне за извођење фронталних дејстава јер ће вероватно, поред дејстава у позадини, морати да изведу и низ крупних и ситних офанзивних операција на фронту ради коначног ослобођења земље.

Но, и поред тога што се овим донекле истиче улога и допринос дејства на фронту, ипак ваља имати у виду да би у суштини у одбрамбеном рату, посебно код малих земаља, у сваком случају дејства на фронту била веома зависна од могућности дејстава у позадини противника и то из више разлога.

Прво, у току извођења одбрамбених операција оне снаге које се боре на фронту најчешће могу бити везане за одбрану угрожених грађана. Истина, оне применом еластичних и целисходних маневара, отпором и активним дејствима могу спречавати и успоравати брзе продоре нападача и да га у извесном степену уништавају и развлаче

⁴⁾ Немци су већ у другој половини 1944. године, да би сачували Србију а посебно Моравско-вардарску долину, као спону са снагама групе армија „Е“ у Грчкој, предузимали шире офанзивне операције у тежњи да развију постојеће снаге НОВ у овој области, затим, да спрече продор осталих снага НОВЈ из суседних области у Србију и да према главним снагама НОВЈ успоставе некакав фронт у овом делу земље.

⁵⁾ Када су јединице Црвене армије 1944. год. избиле на источне границе наше земље познато је да су у то време снаге НОВЈ бројиле преко 500.000 наоружаних бораца формираних у 51 дивизију (15 корпуса и Корпус народне одбране), затим две оперативне групе од по 2 бригаде, 16 самосталних бригада и 130 партизанских одреда, и да су ове снаге већ до тада широм земље, а посебно у Србији, Црној Гори, Босни и Далмацији биле створиле чврсте основице са којих су отпочеле коначан обрачун са окупатором у осталом делу земље. Гопорећи о снази наше армије у завршним операцијама, друг Тито поводом десетогодишњице наше Народне армије каже: „У завршним операцијама 1945. године наше оружане снаге имале су на фронтима 800.000 бораца у седамнаест корпуса, педесет двије дивизије, двадесет три самост. бат. и сто седам партизанских одреда. То је била она снага која је ослободила нашу земљу и дала огроман допринос заједничкој борби и савезничким напорима за победу над фашистичком осовином“. (Војно-политички гласник бр. 9/1951. год.).

на фронту. Исто тако, снаге с фронта могу својом ватром и маневром путањама у границама домета (долета) ометати кретање нападачевих снага иза линије фронта и наносити им губитке на фронту и у ближој позадини. Међутим, снаге које изводе одбрамбене операције на фронту најчешће неће имати могућности да озбиљније угрозе нападачеве снаге на заузетом и окупираном подручју и да га присиле да одваја снаге с фронта, или да довлачи резерве, не за појачање (потхрањивање) удара на фронту, већ за одбрану и заштиту извора снабдевања, саобраћаја и уопште важних објеката, без чега ни његов фронт не би могао да опстане. Према томе ове задатке могу успешно извршити само оне снаге које ће на окупираном подручју бити измешане са нападачевим и под тим условима водити борбу. Тиме ће оне бити у могућности да се већ од почетка рата боре за преузимање иницијативе и да растерете фронт и олакшају одбрамбене операције.

Друго, у току извођења нападних операција на фронту, оне снаге које ће се у датој ситуацији наћи у ближој и дубљој позадини могу бити од неоцењиве важности за снаге које нападају с фронта. Наиме, у овом случају јединице намењене за дејство у непријатељевој позадини, поред извођења самосталних нападних операција и извршавања свакодневних задатака на окупираном подручју (уништавање и развлачење живе силе и свих врста борбене технике агресора, ометање саобраћаја и сл.), према потреби могу у току нападне операције преузети и остварити већи и одговорнији део задатака, које у датој ситуацији не би успеле да реше јединице с фронта и без којих се не би могла остварити операција на фронту. На пример: још у периоду борби који непосредно претходи извођењу напада с фронта, снаге у непријатељевој позадини могу развити шира активна дејства ради преузимања иницијативе, измене односа снага и стварања повољних услова у оној зони где се предвиђа извођење напада с фронта. Ради тога оне предходно могу разбити снаге противника на одређеним правцима, ослободити и одржати поједине важне рејоне у ближој позадини и са њих касније вршити притисак према фронту на оним правцима где се предвиђа тежиште напада. У другом случају тежиште дејства тих снага у припремном периоду може бити на везивању јачих противникових снага, у првом реду његових резерви, на неком од мање важних праваца или у дубљој позадини и сл. ради њиховог одвлачења са оних праваца где се предвиђа тежиште напада с фронта.

Очигледно је да би сваки озбиљнији напад с фронта, у коме не би дошла до изражаја складна примена комбинованих дејстава на фронту и у позадини — против савременог агресора који поседује атомска, ракетна и остала средства за масовно уништавање и који у датој ситуацији може располагати већом масом артиљерије, авијације и оклопних снага везаних за фронт — већ унапред био осуђен на неуспех, јер би нападач који би у таквој ситуацији, без употребе атомских и ракетних средстава, ишао за тим да изврши пробој морао изразитије и одлучније груписати снаге на фронту. А свако такво груписање крије у себи опасност да снаге буду изложене великим

губицима, па и поразу. Из тих разлога нападач ће бити присиљен да иде у напад на ширем фронту, а често и са плићим борбеним поретком. Према томе, да би могао рачунати на успех напада с фронта, он ће врло често бити присиљен да део снага са окупираног дела земље (постојећих или непосредно убачених) у одређеним условима групише и усмери према јединицама које нападају с фронта и да тако олакша извршење њиховог задатка. Снаге у непријатељевој позадини могу дејством на правцима продора и испред снага с фронта у великој мери повећати темпо напада тих снага, отворити им пут, прихватити инфилтриране и убачене делове и обезбедити пролазе за брже и дубље продоре у распоред противника.⁶⁾

Конечно, ваља поменути да ће допринос снага у позадини противника, чак и онда кад тежиште операције (напада и сл.) није на њима, често далеко превазићи њихове стварне могућности изражене у јачини јединице у њеној ватреној моћи, поготово код слабије опремљених армија код којих ће врло често извршавати и оне задатке које технички боље опремљене армије остварују помоћу атомских и ракетних средстава, ваздушних десаната, авијације и сл.

Уколико нека мања земља, која је иначе успела да издржи и преброди кризу у почетним операцијама, негде у даљем току рата оцени да због неповољне оперативно-стратегичке ситуације нема више изгледа да се одржи на фронту и сачува фронтална дејства као један од облика вођења рата, она ће ако жели да продужи даље вођење рата бити присиљена да пренесе тежиште борбених дејстава на снаге у позадини нападача и да привремено напусти вођење рата по методама фронталних дејстава. Исти случај, зависно од ситуације, може наступити и раније или касније, тј. у почетној или некој другој фази рата. То значи да ће у савременим условима одустајање од даљег фронталног ратовања и преношења тежишта борби на снаге на окупираном подручју, углавном, представљати израз крајње нужде. С тим у вези очигледно је да ће и сам прелаз на овај облик вођења рата битно изменити карактер и метод извођења борбених дејстава у даљем току рата. Према томе, корисно је да се изнесу и размотре неки важни и нови проблеми тих дејстава у савременим условима.

⁶⁾ Интересантно је овде поменути да је 1945. год. после стабилизације Сремског фронта и фронта у Босни и Лици, као и пре почетка завршне офанзиве ЈА, око $\frac{1}{2}$ снага ЈА било на окупираном подручју, тј. иза главне линије фронта, које су успешно садејствовале и обезбедиле брзе продоре снага с фронта. Од укупно 53 див. у времену од 1. III до 10. IV 1945. године било је на фронту 26 дивизија на окупираном подручју, тј. иза главне линије фронта 16 дивизија, 3 самосталне бригаде и велик број партизанских одреда и других јединица; на обезбеђењу и чишћењу сопствене позадине (у Србији, Македонији, Црној Гори, источној Босни) 8 дивизија и у резерви Врховне команде 3 дивизије. Исто тако, познато је да је Четврта армија на почетку нападне операције извршила напад са пет дивизија на фронту у Лици, док је осталих 8 дивизија дејствовало у дубљој и ближој позадини иза главне линије фронта, усмеравајући своја дејства на садејство и олакшање продора јединица с фронта. (*Завршне операције за ослобођење Југославије 1944—1945*, издање VII, стр. 478, 479, 485, 516, 520. и 540.).

Што се тиче агресора реално је очекивати да би он и даље, иако под новим условима, тежио да уништи браничеве снаге и да сломи њихов отпор. Његов циљ би био да спречи или ограничи вођење народног рата, да држи под контролом окупирано подручје и да врши економску експлоатацију земље. Због тога би он и даље био присиљен да има јаке снаге на дотичном ратишту, с тим што би морао извршити одговарајућу њихову поделу. Део оклопних и брзих јединица, расположиву авијацију, хеликоптере, атомска, ракетна и друга ратна средства морао би држати прикупљена и размештена на више погодних и важних рејона у земљи ради брзе интервенције на угроженим деловима одређених подручја, за покретно обезбеђење на појединим комуникацијама, као и за предузимање активних дејстава против снага окупиране земље. Други део снага окупатор ће морати да веже за одређене објекте које ће у сагласности са циљем окупације сматрати као приоритетне.

На преосталом делу територије и тамо где не би имао својих снага, окупатор ће настојати да повременим упадима или проналажењем колаборациониста и сл. оствари контролу. То значи да ће савремени окупатор, за разлику од онога у прошлом рату, настојати да искористи све предности које му пружају савремена, а посебно нека нова ратна средства, због чега ће и систем окупације бити знатно савршенији и тежи.

У истом том процесу борбених дејстава неоспорно је да би расположиве снаге окупиране земље, нарочито у прво време, морале бити ослобођене од упорног држања неких објеката и да су размештене тако да и на најширем плану могу развити разноврсна офанзивна дејства. За њих и даље остаје актуелан и примаран принцип да се окупатор што више троши, развлачи и прикује за одређене објекте (рејоне) јер је то најбољи начин да му се наметне своја воља. Зато би и циљ борбених дејстава снага окупиране земље у овом случају требало поставити тако да се комбинацијом офанзивних дејстава разне јачине и намене по целом националном ратишту развлаче и почесно уништавају окупаторове снаге, ослобађају поједина подручја, мења однос снага и постепено задобија општа иницијатива.

Поред изнетог, треба имати у виду да би понегде у почетној фази окупације, нарочито ако је дошло до наглог преношења дејстава с фронта у позадину, код једног дела снага окупиране земље могла наступити извесна криза у вези са могућностима и облицима дејства у односу на раније услове. У току извођења операција на фронту оперативни распоред агресора био је мање-више сав у покрету а нарочито у нападним операцијама, јер су све његове јединице, ради обезбеђења темпа и дубоких продора, морале непрестано да се крећу и премештају и зато он није имао могућности да се утврђује и јаче обезбеђује. У таквим условима било је много погодних и рентабилних објеката за дејство иза главне линије фронта. То указује на потребу да се у новим условима посебна пажња обрати припреми и извођењу борбених дејстава, а нарочито са аспекта предузимања свих мера бор-

беног обезбеђења и сл. У вези с тим захтевима јавља се питање који се борбени поступци и, уопште, методе и форме извођења борбених дејстава могу применити у борби са окупаторовим снагама у савременим условима ради остварења опште стратегијске замисли? На то питање донекле пружа одговор наш НОР и низ других савремених национално-ослободилачких ратова и покрета. Суштина појединих борбених поступака, метода и начина извођења борбених дејстава из тих ратова вероватно би могла да нађе своју пуну примену у сличним условима и у евентуалном будућем рату, а посебно у оквиру нижих тактичких јединица. Међутим, код решавања овог проблема ипак треба бити веома обазрив, пошто се у рату какав би вероватно био будући, у коме би обе стране располагале већом масом савремене ратне технике, не би смела апсолутизирати и пренагласити искуства из тих ратова и изводити борбена дејства по њима, јер је познато да у пракси сваки квалитативно нови општи и посебни услови дејства нужно мењају многе борбене поступке и форме њиховог извођења.

Познато је, такођер, да у оваквој ситуацији све снаге окупиране земље треба оријентисати претежно на извођење разноврсних офанзивних дејстава којима се обезбеђује успешно вођење одбрамбеног рата, а посебно у борбама на окупираном подручју. Међутим, поставља се питање: да ли то треба да буду фронтална офанзивна дејства где би се остварио неки, макар и делимичан, фронт у оквиру појединих предела у земљи, или да се синхронизују разноврсна офанзивна дејства у оквиру појединих оперативно-стратегијских јединица и сл. односно, да ли треба изводити нека крупнија борбена дејства (операције) и када?

Очигледно је да у почетном делу окупације снаге дотичне земље, начелно, неће имати реалних услова ни потреба за извођење фронталних дејстава, јер такав фронт у стварности неће ни постојати већ ће постојати опште шаренило и обострана измешаност снага, односно, снаге и једне и друге стране вероватно ће у прво време бити тако размештене и распарчане у свим деловима окупиране земље, да ће слика тог распореда објективно давати изглед обостраног окружења у целини и по деловима. Касније, у процесу извођења дејства, тј. негде у другом делу ове окупације, кад се окупатор довољно истроши, развуче, ослаби и присили на већу везаност и пасивнији отпор и кад се постепено смањи окупирана, а прошири слободна територија, и у вези с тим ослободе неке покрајине или више одвојених и већих покрајина, може доћи до образовања неких, макар и одвојених фронтава, а тиме и до потребе фронталних дејстава.

За снаге окупиране земље биће у првој фази окупације најважније да развију широка офанзивна дејства и да у виду покретних и синхронизованих акција и борбених дејстава широм земље непрекидно задају ударе окупатору, односно, да му истовремено на што већем броју места и на широком подручју наносе макар и ситне губитке, како би се његове снаге што више развукле и поцепале. То је далеко повољније него да се по сваку цену врше неке крупније

операције које би захтевале одлучније груписање јачих снага, а тиме условљавале и веће губитке и ризик. Касније, када се задобије више иницијативе и када се окупатор довољно развуче и присили на већу везаност својих снага, могле би се применити и синхронизовати поједине крупније операције⁷⁾ ради лакшег остварења опште оперативне и стратегијске замисли. Ово мишљење међутим, не би требало схватити тако да оно у начелу одбацује могућност извођења операција стратегијског значаја у првој фази окупације. Напротив, оне ће бити пожељне и на почетку ове фазе уколико буду постојали повољни услови за њихово извођење.

Ако се има у виду основни захтев да армија мора имати одређени простор на коме ће постојати и дејствовати, може се доћи до закључка да ће борбена ситуација вероватно чешће налагати да се на окупираном подручју изводе и одбрамбена дејства. Очигледно је да ће се одбрана начелно примењивати кад сопствене јединице бране слободну територију да би спречиле брзе продоре окупатора преко одређених подручја и створиле време потребно за прелаз у офанзивна дејства на неком другом правцу, кад обезбеђују офанзивна дејства и операције и ако окупатору успе да им наметне одбрану у окружењу. Одбрана коју изводе те снаге мора бити веома покретна, еластична, кратка и активна уз широко комбиновање дневних одбрамбених и ноћних офанзивних дејстава и примену познатог принципа из НОР-а по коме губитак једног дела територије мора бити надокнађен освајањем другог дела. Одсудно треба бранити само оно без чега се у одређеним условима не може опстати.

На основу свега што је изложено о процесу борби на окупираном подручју могло би се закључити следеће:

— Целокупна замисао извођења борбених дејстава, а самим тим и очекивани успех у ослобођењу од окупатора, у првом реду мора се темељити на максималној примени и експлоатацији разноврсних офанзивних дејстава и акција, с тим што треба ићи од почесних ка општем успеху, односно, од већег броја мањих, ка мањем броју већих акција и операција. У противном снаге окупиране земље не би могле да рачунају на веће успехе, а самим тим би се довело у питање и даље вођење рата. Зато се не би могло уопштено рећи и одредити који ће облик и метод офанзивних дејстава више доћи до изражаја и на коме ће бити тежишта целокупних ратних и борбених дејстава. Очигледно је да би то у једном случају могла бити офанзивна дејства на фронту, а у другом у непријатељевој позадини. Стога је корисно изучавати и развијати теорију односа и међусобне зависности дејства у позадини и на фронту у стратегијским и тактичким оквирима и изналазити нове облике и начине њихове примене у складу са захтевима савре-

⁷⁾ Разумљиво је да ће се и ове нападне операције, како по своје циљу и задатку, тако и по ангажовању снага, простору и начину извођења, битно разликовати од досадашњих, као и од оних савремених нападаних операција како их замишљају и предвиђају неке блоковске армије.

меног рата и на бази општег прогреса науке и технике, као и могућности дотичне земље.

— У вези са могућним развојем догађаја у току савременог рата изгледа да дужина трајања окупације једне земље неће зависити само од међусобних односа и развоја догађаја на дотичном ратишту већ, можда и у првом реду, од развоја догађаја на осталим ратиштима, као и од међународне ситуације уопште. То значи да ће конкретни унутрашњи чиниоци у некој мањој земљи, тј. сопствене снаге, с ослоном на опште међународне услове, бити пресудни за даље успешно вођење рата. Зато је за мању и независну земљу необично важно не само сачувати живу силу, него и да њене оружане снаге у даљем вођењу рата стално јачају, да би се на крају рата појавиле као важан фактор у коначном ослобођењу земље. Кад ће наступити моменат коначног обрачуна с окупатором очевидно није могуће унапред одредити јер у конкретној ситуацији могу да наступе разни случајеви, како у односу на време задобијања опште стратегијске иницијативе, тако и у односу на дужину трајања окупације⁸). У општим ратним сукобима, где обично постоји велик број одвојених и различитих ратишта, мања и независна земља која може сама држати своје ратиште и која може имати савезнике у том рату, треба да отпочне коначни обрачун с окупатором тек онда кад међународна ситуација и стање на савезничким фронтovima пруже сигурну перспективу да се рат ближи крају, односно, када се већ у унутрашњој и међународној ситуацији створе потребни услови за предузимање коначног обрачуна. Ово ће, изгледа, бити нарочито важно у евентуалном будућем општем ратном сукобу. Јер, свако истрчавање може нанети озбиљне губитке и сувише исцрпсти оружану силу дотичне земље, с једне, а свако закашњавање у самосталном ослобођењу своје земље може имати штетних последица на крајњи политички циљ рата, с друге стране.

— Када је реч о извођењу ратних и борбених дејстава уопште, а посебно код мањих земаља, у вези са чувањем и сталним јачањем основног фактора рата — живе силе — ваља имати у виду да ће једна од основних карактеристика будућег рата са гледишта примене средстава за масовно уништавање управо и бити у томе да се пораз може претрпети не само у почетку рата, него и у његовим последњим

⁸) У току другог светског рата на главним савезничким ратиштима (Источни и Афрички фронт) већ на почетку 1943. године било је решено питање опште стратегијске иницијативе, тј. наступила је прекретница другог светског рата у којој су савезници до краја рата одржали општу стратегијску иницијативу.

Исто тако, снаге НОВЈ су у току 1942. г. углавном биле задобиле општу стратегијску иницијативу на југословенском ратишту и готово у целини је задржале до краја рата. Међутим, операције НОВЈ за коначно ослобођење земље отпочеле су тек у другој половини 1944. године, кад је Врховни штаб пренео тежиште рата у источне области наше земље, тј. када су поред субјективних услова створени и повољни објективни (приближавање Црвене армије, дејства на италијанском ратишту, десант у Нормандији и сл.), који су наговештавали брз свршетак рата у целини.

моментима, наравно, уколико дотична страна не спроводи доследно и непрестано све потребне мере обезбеђења и осигурања у свим условима, независно од тога да ли је у дефанзивни или офанзивни.

У савременој теорији о рату, као резултат тежњи и захтева, неопходно је да се пронађе решење за примену такве стратегије и тактике у вођењу ратних и борбених дејстава које и мањим независним земљама и њиховим оружаним снагама осигуравају иницијативу акције. Јер, познато је да се против надмоћнијег агресора у савременим условима не може успешно водити рат на начин као што га он води. Управо из те перспективе и треба посматрати целисходност примене одређене концепције вођења рата са свим њеним елементима. Зато правилно схватање суштине и значаја, као и могућности и начина примене и извођења дејстава на фронту и у непријатељевој позадини у савременим условима и јесте веома важан фактор у даљем обучавању и припреми земље за вођење народног рата. Исто тако, обавезна примена и повезивање тих дејстава при обучавању личног састава у домену тактике и стратегије је предуслов за умешност и оригиналност идеја у конкретним борбеним условима. Затим, доследно и упорно проучавање свих фактора који, на овај или онај начин на све врсте дејстава омогућује да се уопште искристалишу најповољнија начела и борбени поступци за њихову примену и извођење.

Потпуковник АЛИЈА ЛОШИЋ

ИСТРАЖИВАЧКИ РАД У ВАСПИТНО-ОБРАЗОВНОМ ПРОЦЕСУ У АРМИЈИ

Васпитање и образовање, као и све друге друштвене појаве, подлежу одређеним законитостима. Да би се васпитно образовни процес у нашем друштву и армији одвијао систематски, плански, организовано и са одређеним циљем (тек тада се, у ствари, и може говорити о васпитању и образовању у правом смислу те речи) нужно је откривати и изучавати све оно што ће омогућити да васпитање испуни своју друштвену улогу.

Због тога, сваки захтев за унапређење тога рада, за мењање циљева, садржаја, методских поступака, за увођење нових организацијских облика претпоставља познавање друштвене нужности и улоге које васпитање и образовање имају у процесу друштвеног развоја. За њихово познавање у армији неопходно је служити се научном, педагошком методологијом, имајући при томе у виду и нужне специфичности. Тиме што ће се на плански, објективан и строго контролисан начин истраживати неко подручје васпитања и образовања, истовремено се долази и до нових спознаја законитости и до њихове примене у пракси. У ствари, такав захтев, који полази од тога да је добро само оно истраживање којим се постиже и теоријско уопштавање и успешно практично примењивање, један је од битних.

Ако се, према томе, истраживањем спознају законитости и односи међу појавама и на основу тога утврђују правила, може се рећи да је „свако истраживање тражење одговора на нова питања и нових одговора на стара питања“¹⁾, што треба да доприноси унапређењу одређене делатности.

Да би истраживање испунило ове захтеве и дало жељене резултате, оно се мора спроводити одређеним системом уз поступно прилажење сваком проблему. Једна од шема те поступности своди се на: а) одређивање предмета истраживања, б) прикупљање чињеница, ц) тумачење добијених података и уопштавање — извођење закључака и д) проверу усвојених закључака применом у пракси. При томе ваља имати у виду да сваком прикупљању чињеница мора претходити свестрано упознавање теорије о проблему чије изучавање предстоји, а после одређивања предмета може се, али и не мора увек, поставити

¹⁾ Др В. Шмит, *Како данас да развијам педагошку науку код нас*, издање *Савремене школе*, Београд, 1958. године, стр. 84.

полазна претпоставка. Исто тако, пре коначног увођења у праксу сваки закључак је неопходно проверити и оценити вредност прихваћених решења, да би њихова документованост и образложеност могле послужити и другима, тј. да их и други могу проверити.

Полазећи од карактера и улоге армије у нашем друштву, природно је што се у васпитању и образовању њених припадника полази од општих друштвених захтева и интенција, од већ усвојених друштвено-политичких ставова. Досадашња васпитна пракса у армији нужно се развијала у тим оквирима. Друкчије приступање овом проблему, као и испитивању, било би друштвено и политички неодрживо. Међутим, од општих теоријских поставки до њиховог коначног остваривања у пракси, сваки процес, па и васпитно-образовни, тражи конкретна решења, прилагођавање специфичним условима и динамици живота. Управо због тога би сваки закључак који би полазио само од општег био мање или више декларативан, кабинетски и често догматски.

Због тога се истраживање мора обратити, пре свега, богатој пракси, практичном искуству и њега испитивати. Такав, индуктиван, начин изучавања појава у васпитно-образовном процесу је, истина, знатно тежи, али је зато свестранији и ближи објективној стварности. Јер, пракса је извор и основа васпитања и образовања и свака нова теорија мора из ње потицати и њој бити намењена.

Поставља се, према томе, питање: у чему је вредност индуктивног, а у чему дедуктивног пута у истраживачком раду? Мада је то из већ реченог прилично јасно, послужимо се ипак следећим Лењиновим речима: „Од живог посматрања ка апстрактном мишљењу и од њега ка пракси — то је дијалектички пут сазнавања истине, сазнавања објективне реалности“²⁾. Нема сумње да то опште правило, у принципу, важи и за истраживање на подручју васпитања и образовања. Схватити дедукцију и индукцију, опште и посебно, теорију и праксу у њиховом јединству, основни је захтев који из њега произилази. Јер, сазнање појединачног без ослоња на опште није потпуно сазнање. Без познавања теорије тешко је не само назначити проблем, него и успешно тумачити чињенице које се прикупе. У истом смислу је значај чињеница — практичног искуства за свако уопштавање које претендује на објективност.

Није тешко, на основу свега тога, закључити да су индукција, односно дедукција, свака за себе само етапе на путу истраживања у целини.

Зашто је било потребно дати нешто више места овом, могло би се рећи познатом аспекту проблема истраживања? С тим у вези довољно је подвући две ствари: прво, да се на данашњем степену развоја армије и при све сложенијем васпитно-образовном раду важност и потреба теоријског изучавања проблема знатно повећава и тражи свестрану теоријску разраду; друго, неопходност планског и систематског

²⁾ Лењин, *Филозофске свеске*, издање *Културе*, Београд, 1955. године. стр. 143.

истраживања у васпитно-образовној пракси је постала обавеза, и мора још више да то постане како би се свако мењање и унапређивање заснивало на провереним искуствима. Истовремено, свако наше истраживање мора одразити промене и кретања у нашем друштву, тражећи таква решења која ће одговарати општедруштвеним интенцијама и армијским специфичностима.

Циљеви и задаци васпитања и образовања у нашем друштву су јасно дефинисани. Уколико се они, упоређо са прогресом и развојем наше социјалистичке заједнице, модификују и усавршавају, то се мора одразити и на рад у армији као посебној организацији тог друштва. Јер, природно је да ће се та нова решења изучити и усвојити као општеважећи ставови. А то значи да се грађани наше земље за време служења војног рока могу и морају васпитавати само и искључиво у духу опште-друштвених захтева. Па ипак, остаје много тога да се реши, предузме, организује на нов начин, да се мења и усклађује са армијским особеностима.

Овде је могућно указати само на неке од њих.

Пре свега, личност (омладинац — војник) доласком у армију се сусреће са задатком да усвоји посебна знања која нису увек истоветна са онима која је стицао у грађанству, која имају друкчије циљеве и која се, најчешће, стичу друкчијим методским поступцима и организацијским облицима. То исто се односи и на потребу стварања навика и вештина, по садржају и форми различитих од оних у грађанству. Такође се у новом светлу поставља питање нових квалитета личности и њених својстава.

Затим, војник долази у нову средину и у нове животне услове који су строго регулисани, уоквирени у систем пуног интензитета рада и учења, у настави и ван ње. Припадник армије је суочен са сасвим одређеним задацима обучавања, чији се програм мора постићи бар у минимуму, а све у одређеном времену његове службе и са претпоставком да ће постати способан бранилац домовине.

Иза свега тога стоји чињеница да је војнички састав релативно хомоген по годинама старости, с једне, а хетероген по општим способностима, предзнањима итд., с друге стране, што усложњава рад и захтева низ допунских васпитно-образовних мера. Према томе, неопходна су одређена истраживања и изналагања што бољих решења и по овом питању.

Нека досадашња испитивања у армији³⁾ потврдила су изванредан значај студиозног прилажења проблемима. Темелјито припремана и савременим, објективним методама мерена, поједина питања из области васпитања и образовања указала су на комплекс суштинских поставки које треба мењати и допуњавати. Испитивањем неког основног проблема истовремено је отворано или решавано низ других.

³⁾ У чланку се износе нека искуства истраживања претежно из области морално-политичког васпитања, јер су ти подаци аутору познати и доступни. Међутим, ако се она правилно сагледају, критички оцене и уоче битни моменти методологије рада, онда могу бити од несумњиве користи и за друге области наставног рада у армији.

Недавно је вршено испитивање знања војника из програма политичког васпитања и образовања. Испитивање је обављено на стратифицираном узорку⁴⁾ од 1.000 војника, помоћу стандардизованог теста и то: по доласку регрута у армију и након годину дана служења рока. Управо у том временском интервалу војници су прешли цео програм, чији су репрезентативан део представљала питања поменутог теста. Циљ испитивања је био стицање увида у реалност постојећег програма, с једне, и оцена стварних резултата који се постигну за годину дана, с друге стране. Приликом обраде и анализе добијених података уочени су и проблеми који нису непосредно испитивани. Да наведемо, у најгрубљем, до каквих се резултата дошло и на што је испитивање указало.

Констатовано је, на пример, да је постојећи програм васпитања и образовања претежак знатној већини војника. Полазећи од могућног просека предзнања целе популације, програм је у основи био правилно постављен. Али, кад се та популација рашчлани (ту функцију је у овом испитивању имао узорак) види се да програм ипак не одговара, захваљујући релативно великом проценту оних војника који у армију дођу са 4 разреда основне школе. Њихове просечне могућности су, разуме се, нешто друкчије него код укупног просека.

Захваљујући добијеним подацима један од првих захтева је био да се изради нов програм који ће бити у складу с могућностима војника. Нови програм је, сем тога, замишљен тако да се подвуче обавезан минимум а да његова ширина преко тога буде ствар конкретних услова сваке јединице. Свакако да би ово искуство могло бити добар сигнал за реиспитивање и других програма за војнике.

Други закључак се односио на резултате постигнуте за годину дана по одређеним категоријама војника (радници, земљорадници, до 4 разреда и са 5 до 8 разреда основне школе). Поред података о успеху појединих категорија, након пређеног целокупног програма, посредним путем се дошло до оцене о нивоу наставничког рада у васпитно-образовном процесу. Сматра се, наиме, да је тај ниво такође био доста висок и да је утицао на резултате оних војника који нису имали више од 4 разреда основне школе. Стандардна девијација те групе је била највећа и растурање од средње вредности се, након годину дана, чак повећало (за 4,48 бодова) док се у другим групама стандардна девијација смањила.

Исто тако, пропратне појаве и услови извођења наставе су се могли сагледати боље, па самим тим и дубље и студиозније поставити неки методски поступци и организацијски облици.

Пре извесног времена приведено је крају још једно испитивање које се односило на проблем описмењавања неписмених и недовољно писмених омладинаца по њиховом доласку у армију. Било је плани-

⁴⁾ Стратифицирани узорак је одабирање једног дела из неке целине (популације) која се састоји из више слојева (категорија) на тај начин што се у узорку морају наћи пропорционално заступљени сви ти слојеви (на пример, радници, земљорадници и сл.).

рано да се испита могућност израде таквог инструмента за проверу писмености којим би се на што објективнији и у исто време експедитивнији начин мерила писменост регрута. Тиме се желела постићи не само реалност у утврђивању броја неписмених него и да то буде мера којом ће се обезбедити да сви којима је то потребно буду обухваћени течајевима за описмењавање.

У припреми тог испитивања стало се на становиште да се писменост могла мерити одговарајућим тестом. Међутим, да би се тест израдио, претходно се морао испитати и утврдити критериј писмености. Сем тога, требало је конструисати такав тест којим ће се успешно одвајати писмени од неписмених. За све то, међутим, није било досад уопштених искустава, а неки тестови којима се вршило пробно испитивање писмености више стотина војника нису се показали прихватљивим за армијске потребе.

Постављање и утврђивање критерија писмености је извршено испитивањем неколико стотина војника. Не улазећи у технику и методе битно је подвући да је такво, непосредно испитивање критерија у пракси било у датој ситуацији једино могућно и правилно. Ослањање на описне, недовољно прецизиране норме писмености у неким школским методикама сигурно не би дало добре резултате. Уместо тога оваквим утврђивањем критерија се дошло до релативно најреалнијих закључака о томе шта се може сматрати под појмом писмености, односно неписмености, и то је онда послужило као основа за израду теста.

У истом смислу је текао процес око избора врсте теста.

Резултати до којих се дошло у току израде и постављање теста за проверу писмености војника су задовољавајући. Тестом се објективно и по јединственом критерију одвајају писмени од неписмених, а за кратко време (15 минута ефективног рада, а са давањем упутстава укупно 60—70 минута) провери се писменост већег броја војника.

Увођењем овог инструмента у праксу постиже се, могло би се рећи, оно што је било и основно у циљу његове израде, тј. обухватање радом на описмењавању свих стварно неписмених и недовољно писмених војника. Досадашњи начин путем усменог испитивања са неједначеним и нејединственим критеријем то није могао обезбедити. Отуда и није чудо што се број војника на течајевима готово удвостручио. Тиме се, свакако, последније остварује друштвени и армијски захтев за елементарним описмењавањем.

Природно је што се у оваквој, новоствореној ситуацији наметнуо за решавање низ других питања око описмењавања уопште. Повећан број војника захтевао је организовање течајева на нов начин; питање програма описмењавања и одговарајућих удбеника морало се, такође, решавати; различит степен писмености и недовољно писмених војника, као и чињеница да се ради о одраслим људима, повукли су питање нових методских и организацијских решења, па и израде посебног методског приручника. Итд. итд.

Циљ делимичног описивања процеса испитивања писмености и указивања на неке његове аспекте био је да се уочи сложеност таквог рада, с једне, и неопходност систематског и темељитог изучавања проблема, с друге стране.

Полазећи од неопходности и могућности одређеног истраживачког рада у армији, могло би се указати на нека питања погодна за изучавања у васпитно-образовном процесу.

1. — С обзиром на резултате и закључке испитивања знања војника у односу на програм политичког васпитања и образовања, постоји несумњива оправданост сличних испитивања и у другим областима наставе са циљем да се утврди примереност свих програма за војнике. Разуме се, у сваком таквом испитивању морало би се полазити од одређених захтева унапред познатих истраживачу. Управо, да би се могло дискутовати о обиму било ког програма, морају се претходно знати две ствари: какав је садржај и опсег знања потребан армији уопште, тј. какав се циљ жели постићи, и какав је, по обиму и садржају, програм могућно савладати у одређеним временским и другим условима службе војног рока.

2. — Изванредно значајан проблем је изналажење погодних методских решења и организацијских облика који би били адекватни како садржају појединих програма, тако и условима под којима се у армији изводи васпитање и образовање. Све до сада познате методе су, истина, мање-више доступне наставничком кадру у армији с обзиром на обимну литературу којом се располаже. Па чак и под претпоставком да то сада није уоквирено у целовит и систематичан преглед, не би био потребан неки ванредан напор да се то учини. Међутим, овоме се мора прићи са другог аспекта. Ради се о томе да је нужно испитати које методе су применљиве у армији као посебном, специфичном организму у чијем су саставу одрасли људи. Сигурно је да се у испитивању вредности појединих методских поступака могу организовати и експерименти и то на релативно широком плану и у дужем временском интервалу.

3. — Армија је део друштва и њему служи. Наше друштво се налази у непрекидном мењању, расту и напретку. Из дана у дан све се више истиче човек, социјалистички грађанин, са веома наглашеном управљачком улогом, повећаним правима и дужностима. У таквим околностима од младих генерација, и не само од њих, тражи се све више способности и разних општих и специјалних знања. За све то је нужна не само организациона акција друштва и појединих његових организација, већ и што већа активност појединаца. Другим речима, на свим пољима друштвено-политичког и економског живота долази у први план захтев за пуним активирањем људи.

Природно је да армија не може у томе бити изолована. Напротив, она има, поред поменутих општих, и својих посебних разлога за већом активношћу појединаца и то како у физичком тако и у психичком погледу. Неоспорно је, наиме, да савремено ратовање тражи

такве способности војника и старешина које ће им омогућити сналажење у веома сложеним и честим променама подложним ситуацијама.

Све то заједно намеће потребу да се код војника развије таква физичка и психичка (мисаона) активност која ће омогућити стваралаштво, самосталност, самоиницијативност итд. Јасно је да таква способност не може доћи сама по себи, нити путем апстрактних захтева и апеловања са „треба“. Она се може развити само систематски и плански организованим васпитно-образовним процесом у којем ће војници директно, најнепосредније бити активни и учити се у пракси да буду активни. Дакле, треба их свесно поставити у ситуацију која објективно изискује активност.

Како приступити том сложеном проблему? Шта утиче на активност? Која ће организацијска и методска решења погодовати активирању војника? Ова и низ сличних питања очекују обраду и одговоре.

Питања се могу поставити и у односу на улогу наставника као организатора васпитно-образовног процеса. Са колико ширине се у пракси прилази проблему активирања људи и у чему би наставнику требало помоћи? Да ли његово ангажовање на тим задацима представља, и у којој мери, ново оптерећење?

4. — Проблем подстицања војника на учење, на савлађивање постојећих програма и на извршење других војничких задатака представља, такође, значајно подручје испитивања.

Неоспорно је да су два чиниоца пресудна за однос војника према свим задацима и захтевима који им се поставе. То су законске обавезе и на њима засновани одговарајући прописи који војника обавезују на учење и извршење других задатака, с једне, и његова свест о потреби да буде увек спреман за одбрану своје домовине, с друге стране. Развијањем другог чиниоца, тј. подизањем морално-политичке свести, непосредно се доприноси правилном схватању и првог, на закону заснованог захтева. Међутим, ствар бисмо сувише упростили ако би се делатност и активност појединаца свеле на те две компоненте.

Жеља за афирмацијом, за друштвеним признањем, за опонашањем најближе околине, за што више знања које ће му подићи углед и код куће, у селу кад се врати из армије итд. — све су то потенцијални мотиви који се могу и те како искористити ако се познају и правилно усмере.

Познато је да на подстицање људи делује низ фактора — спољашњих и унутрашњих — и да је један од најважнијих унутрашњих фактора — интерес. Поставља се питање на који начин се интерес, рецимо за учење, може развијати код људи? Пре свега, ту долази потреба да они који уче виде јасан циљ, јер оно у чему се не види сврха увек се чини неинтересантним и досадним, поготово ако се научено не примењује у пракси. С друге стране, ако се виде успеси, па макар и у малом, они могу бити веома значајан фактор развијања и појачавања интереса.

Према томе, од свесног усвајања и спровођења одговарајућих војних прописа, сагледавања јасног циља коме води учење и разви-

јања интереса адекватним мерама, па до низа других, унутрашњих и спољних фактора (на пример, утицај колектива, похвале и казне и др.) који утичу на подстицање појединаца, налазе се питања која траже изучавање. Циљ тог испитивања био би укратко у овоме: утврдити који фактори најјаче делују на војника као мотив за васпитање и образовање и којим мерама се ти фактори могу развијати.

5. — Односи међу људима, као одраз одређених услова рада и живота у армији, у условима субординације и потребе за чврстом дисциплином, представљају проблем за себе. Његово изучавање не може се организовати повремено, већ тај рад мора бити континуиран и постављен тако да из њега увек следе закључци који ће позитивно утицати на све мере које се предузимају а тичу се човека. То другим речима значи да се проучавање проблема односа организује пре него што би дошло до негативних последица применом неке мере.

Овде се могу поставити два питања: која решења ће најбоље одразити друштвене интенције, с једне, и потребе армије, с друге стране, и, друго, шта све спада у појам односа, тј. да ли се они исцрпљују односом претпостављеног према потчињеном, у уобичајеном захтеву бриге за човека и сл.?

Наиме, разумљиво је (када је реч о првом питању) да се друштвена кретања у овој, као и у другим појавама друштвеног живота, најнепосредније одражавају и на армију. Та кретања не само што се не могу зауставити него их, напротив, у армији треба и даље развијати. Како то учинити у области односа међу људима а да се не повреде принципи на којима леже чврстина и готовост армије?

Други проблем је такође веома сложен. Досадашња проучавања указала су на потребу комплекснијег прилажења том питању, јер се појам односа очигледно не може свести на поменуте појаве. Природно је да из таквог постављања ствари следи и питање како се могу испитивати односи: посредно или непосредно, као и то шта се у датој ситуацији може сматрати узроком а шта последицом.

Поред богатих искустава у досадашњем праћењу и проучавању односа у армији, не може се спорити нужност њиховог још студиознијег, систематскијег и свестранијег изучавања.

6. — Изучавање војног колектива, његовог развијања и јачања, може и треба да буде посебна брига команди и истраживачких органа. Одмах се може подвући да је правилно разматрати конкретан колектив, у конкретним условима рада и развоја, а не апстрактан колектив.

Војни колектив има посебне карактеристике. Није реч само о субординацији, о односима претпостављени — потчињени и строго распореденим дужностима на одговарајућим задацима, већ и о стварној потреби функционалног јединства војног колектива, његовог унутрашњег садејства и сарадње, о јединству и усмерености у одређеном циљу свих његових снага. Без тога се не могу извршавати многи задаци у миру и сви, или готово сви задаци у рату. Управо, да би се остварио захтев: сви за једног — један за све (о чему постоји безброј примера из народноослободилачког рата и што је наше јединице чинило несаломљивим), нужно је изучити овај проблем у целини.

Колектив, као пут подизања индивидуалне на степен друштвене свести, мора бити тако организован и у њему живот тако заснован, да он ту функцију заиста може остварити. Како се то, међутим, може најбоље обезбедити с обзиром да је васпитање војног колектива сталан процес, а састав се сваке године мења, односно обнавља?

Којим се облацима васпитног рада могу најбоље развијати пријатељство и другарство, здраво јавно мњење, понос на углед и част своје јединице, пријатељство међу војницима различитих националности, односи између старијих и млађих војника, узајамна помоћ итд. итд.

Или, каква је улога старешина у колективу, питање његових личних и стручних квалитета у вези с радом на развијању колектива, питање поверења у колектив, његову снагу, иницијативу и стваралаштво?

Уопштавање појединачних искустава и из те области је корисно али недовољно без темељитијег изучавања и испитивања већег броја јединица као војних колектива, у разним условима и ситуацијама, различитог састава и степена досадашње развијености.

Познате су многе методе истраживања које се примењују у педагошким, психолошким, социолошким и другим областима друштвеног живота. Пошто је армија такав организам у којем се на овај или онај начин манифестују све те појаве, то и нема разлога да се за ма коју од њих каже да у целини није прихватљива. Чак се може рећи да се многе методе могу лакше применити у армији с обзиром на успела организацијска и друга решења у њој.

Познато је, такође, да не постоји универзална истраживачка метода. Кад ће се која применити зависи од самог проблема и услова у којима се он испитује. Но, при примени ма које од њих неопходно је одредити циљ и оквир истраживања; добро владати самом методом и техником њеног коришћења; добијене резултате и из њих изведене закључке проверавати на новим случајевима и у новим условима. То другим речима значи да у примени било које методе рад мора бити добро организован и изведен плански, тако да је добијене резултате увек могућно проверити и од стране оних који нису учествовали у испитивању. То су неки од општих захтева.

Поједине методе могу имати општији значај и могућност примене на читав армијски састав, док су неке својом једноставношћу и релативном лакоћом употребе прихватљиве и за поједине јединице. Узмимо, на пример, методу посматрања. Непосредним праћењем и упознавањем чињеница, појава и процеса у васпитању и образовању и њиховим објективним регистровањем онако како су запажене, у разним условима, добијају се драгоцени подаци. Не може се рећи да тог посматрања није било и до сада. Али, то је било некако узгред и, рекло би се, у другом плану. Међутим, добро организовано посматрање, са јасно назначеним циљем могућно је спровести у свакој чети, како по питањима из домена васпитања и образовања, тако и из других подручја. Да пођемо од употребе неког наставног средства. Зар не би било могућно, на пример, релативно дужи период пратити у некој

јединици употребу фланелографа, или наставног листа или сл., и из резултата извући закључке о њиховој корисности? То исто се може учинити у вези са употребом наставног филма. Могло би се говорити и о већем успеху ове методе ако би се она комбиновала с другом, на пример, с методом разговора или упитника. Но, по свему судећи метода посматрања би вероватно имала највећу примену у основним јединицама, а спроводили би је непосредни организатори васпитно-образовног процеса. За размишљање је, међутим, у којој прилици и у ком обиму се она може употребити од стране стручних истраживачких органа. Они би се најчешће морали ослањати на ту методу само као на полазну тачку преко које би се, можда, могло доћи до неких индикација и првих указивања на проблем. Али би зато добро организовано посматрање у мањим јединицама могло бити корисно не само за унапређење практичног рада већ и за указивање на проблеме који би захтевали свестранију и студиознију разраду, односно испитивања.

Слична оцена би се могла дати и за методу разговора. Она није непозната нити нова за наше старешине. Напротив, армијска искуства у том погледу су доста велика. Сви фактори васпитања су увек придавали велик значај и инсистирали на томе да се директним контактом с људима откривају узроци појединачних одступања у погледу понашања, залагања и резултата у учењу. Па ипак, тиме се нико не може задовољити. Мањкавост овог облика испитивања проблема је у томе што се он примењивао, углавном, тек онда кад је већ дошло до неке негативне појаве. „Гашење пожара“ свакако није исто што и благовремено изучавање и откривање узрока разних појава. То другим речима значи да се и разговором, као и другим методама, мора тежити правременом откривању узрока и оних законитости које, ако се правилно усмере, могу позитивно каналисати процес васпитања. Друга слабост се састоји у делимичности, фрагментарности у обављању разговора. Разумљиво је да се то мора заменити систематским и унапред смишљеним већим бројем разговора, наравно кад то конкретни услови дозвољавају и захтевају. Све то, међутим, има углавном значаја за практичан рад, док се у истраживању у правом смислу те речи не може говорити о већој примени методе разговора.

До сада доста ретко примењивана експериментална метода све више заузима место у плановима истраживања у армији. Помоћу ње ће се, у ствари, са највише система моћи и захватити централни проблеми васпитно-образовног процеса. Непотребно је наглашавати прави значај и вредности ове методе. Полазећи од изреке да обичним посматрањем „слушамо“, а експерименталном методом „питамо“ природу (односно објективну стварност), заиста није тешко видети предност експеримента. Поред његове основне одлике да се поставља намерно, плански и у одређеним условима, експеримент омогућује мењање ситуације, елиминисање једног фактора и увођење другог. Тиме се постиже веома повољна околност да се дејство неке нове мере (ситуације) може изучавати у разним условима, као и више различитих мера у истим условима. Закључци из таквог, контролисаног експеримента, могу бити релативно најобјективнији.

За армијске могућности и потребе најбоље решење је ако се експеримент врши на два паралелна група: експерименталној и контролној. Предстоји, на пример, изучавање могућности и вредности масовнијег увођења групног рада у наставу са претпоставком да ће тај организацијски облик допринети већој активности војника у наставном процесу. Изучавање ће бити успешније ако се упоредо прате резултати двеју група: у једној, у којој ће се применити групни рад, и у другој групи без тог облика рада. С обзиром на сложеност проблема јасно је да ће се овај експеримент моћи организовати најчешће под руководством стручних лица одређеног истраживачког органа. Но, то не значи да се експеримент не може организовати и спровести и у мањим размерама, односно јединицама.

Постоји мишљење да методу експеримента треба масовније увести у праксу у готово свим јединицама. Друго је питање којих размера ће бити такво експериментисање. Зависно од величине јединице, конкретних услова и потреба, најчешће ће се експеримент ограничити на, рецимо, једну методску јединицу, једно наставно средство, један проблем који неће захтевати ни много времена ни сложенију статистичку обраду прикупљених података.

Да ова метода има великог значаја за армију доказ је постојање и неких експерименталних јединица. Јер, сама чињеница да се и у томе траже решења говори довољно о тежњама за истраживањем. Међутим, понекад се греши у поступцима. Тако, на пример, експеримент у који нису истовремено укључене две паралелне групе и то тако да једна група (јединица) буде контролна, без увођења, а друга експериментална у којој се уводи нова мера (ситуација), није прави експеримент. У полазној тачки, тј. када се приступа експерименту, морају постојати две групе (јединице) са што је могућно приближнијим стањем и условима, тако да се зна (а то се мора на неки начин претходно измерити — оценити) с чим свака група стартује. Увођењем експеримента (мере) само у једну групу, а продужењем рада у другој групи без увођења експеримента омогућује се, након истека планираног времена или неког програма да се упореде резултати обеју група и установи ефект нове мере. Без тога се резултати не могу сматрати објективним. Природно је да се други услови не могу ни у једној ни у другој групи мењати, све док експеримент траје. Други проблем је у избору питања за експеримент. Њему се не могу у исто време подврћи сви проблеми јединице. Експеримент се уводи по једном, основном питању и све док он траје не уводи се други. Посебно је питање што ће се појавити пропратне појаве најнепосредније везане за проблем који се истражује. О томе је већ било речи. Могу се, сем тога, неки фактори увести а у исто време неки елиминисати (у томе и јесте одлика експеримента), али све мора бити потчињено основном проблему који се испитује. Ако се тог захтева експерименталне јединице не држе већ се у њима експериментише уопште, онда је тешко извући реалне закључке.

Мада на први поглед може изгледати да се проучавањем наставне документације стиче увид у наставно-образовни процес у исто-

ријском смислу, да се из ње може видети нешто што припада ближој или даљој прошлости, ипак и та метода истраживања може бити веома корисна. Низ докумената, као што су наставни план и програм, наставнички конспекти за поједине методске јединице, разна методска упутства, сталне или повремене информације и извештаји итд. могу, са становишта неког актуелног проблема који се жели изучити, да буду веома вредни. Свестраним сагледавањем пређеног пута, од којег је једино и правилно полазити при усвајању савременијих решења, увек ће се наићи на значајне моменте који се виде у писаном документу. У моменту извођења наставе, увођења неке нове мере (садржаја, методе, васпитне мере и сл.) итд. често се и не види значај неке појаве или поступка који касније, студиозном анализом, могу указати на неку законитост веза и односа.

С обзиром да се у армији таква документација брижљиво чува и да, нарочито наставни органи, знају обим и садржину многих докумената, то њихово изналагање и класирање не представља посебну тешкоћу. Стога је најважније знати искористити податке из ње, а то значи умети их и запазити и касније интерпретирати. У том циљу је, сигурно, најважније имати јасан план изучавања и сврху којој добијени подаци треба да служе.

Из мноштва проблема који би се помоћу документације могли изучавати, тешко је издвојити неки који би био најинтересантнији. У сваком случају у јединицама, нарочито вишим, већ постоје извесна искуства у анализама помоћу документације (на пример, морално-политичког стања, успеха гађања, подаци са разних проверавања и оцењивања и сл.). Но, ако се желе добити објективнији подаци и реалнија уопштавања, онда се несумњиво и ова метода испитивања може тако применити да се задовоље сви захтеви научног, односно студиозног изучавања, у чему је најважније знати циљ и не ићи у ширину.

Разумљиво, уз проучавање документације најчешће је неопходно применити и неку упоредну методу (на пример, посматрање или експеримент краћег трајања) чиме ће се објективност закључака проверити пре увођења датих мера у пракси. У свему томе посебно место имају методе статистике, јер је бројчане податке једино тако могућно претворити у сигурне показатеље. Израчунавањем корелација најбоље се виде везе и односи међу појавама, а средње вредности и њихове стандардне девијације (одступања од средњих вредности) указују на разлике у успесима појединих наставних периода, категорија војника и сл. На тај начин вредност појединих закључака се неће доводити у питање.

Већ је било речи о вредности теста као посебног инструмента за изучавање васпитно-образовних проблема. Данас се може говорити о томе да је та метода истраживања прихватљива и за армијске потребе. Сличну улогу има и метода анкете. И поред доста резервисаности која је раније постојала према тесту, његовој примени се пришло са уверењем да се може искористити. Резултати су били јасни и убедљиви. Додуше, треба имати у виду да су тестом испитивани такви

проблеми којима је он најбоље одговарао. Не улазећи у свестрани значај теста и анкете, може се указати бар на основне захтеве при њиховој употреби.

— Стандардизовани тест, који захтева одређену стручност у изради и релативно дуг и сложен процес рада до одлуке да се може применити у пракси, може радити само посебно истраживачко тело. Али, неформални или наставнички тест помоћу којег се испитује врло ограничени проблем по обиму и намени може се применити у свакој јединици. Природно је, ипак, што ће се у изради и примени наставничког теста сваки наставник придржавати елементарних стручних захтева.

— Анкета се такође може сматрати доста сложеном и при изради и приликом примене. Зато се и њеној употреби мора прићи са истом опрезношћу као и код теста. Ту постоје нарочито две тешкоће: што је код неких испитивања анкетом веома тешко отклонити субјективан став испитаника и што је веома осетљиво мерити поједина питања, као што су, на пример, ставови, на што се често оријентишу анкетирања.

Упоредо са излагањем о истраживачким методама изношено је и мишљење у којим оквирима је могућно применити поједине од њих. Но, ипак је неопходно нешто одређеније одговорити на питање: који органи у армији могу и треба да се баве истраживачким радом?

Нема сумње да је за истраживачки рад којим се жели уопштити неки закључак за целу армију неопходно постојање таквог органа који ће се и објективно и субјективно моћи бавити одређеним проблемом, нарочито кад је он сложен па треба радити дуже а захтева се шире познавање теорије из те области. Овакав став полази и од тога да се многа решења (на пример дидактичка) до којих долазе сличне установе ван армије не могу механички применити и на армијске услове. За те задатке је, дакле, потребан посебан истраживачки орган.

Но, исто тако, и они органи који у армији раде по настави а нису њени непосредни извођачи могу имати студијске и истраживачке функције, бринући се у исто време о спровођењу усвојених решења у пракси. То им по природи њихових задатака и припада. На тај начин они најбоље могу помоћи практичарима — извођачима наставе, као и мобилисати их да и сами студиозније изучавају и решавају проблеме наставе и др.

Да би се дошло до објективних закључака у истраживању је неопходно придржавати се одређених принципа као што су: критички став према разним раније датим мишљењима; савесност у купљању чињеница; уздржљивост од брзог суда и закључака; опрезност у тумачењу чињеница уз потпуно елиминисање субјективног фактора који долази као последица већ усвојене претпоставке; стално проверавање чињеница и закључака; самокритичност у односу на прве закључке до којих се дође итд. — што говори о дуготрајности и сложености посла.

Дајући овакав значај планском и систематском истраживачком раду, било би неоправдано спорити улогу старешина — наставника као непосредних организатора васпитно-образовног процеса, и то тим пре што се у самој пракси проблеми најбоље уочавају и нова решења најсигурније проверавају. Студиозним изучавањем појединих проблема могу се бавити и непосредни организатори васпитно-образовног процеса. Поједина њихова искуства се не могу уопштавати, али одређеној јединици могу послужити веома корисно ако се испитивања поставе тако да се зна шта се жели изучити и ако то има бар минималну теоретску подлогу. Публиковање таквих, добро вођених или обрађених појединих изучавања може послужити упоређивању и допунском испитивању које би организовао посебан орган на основу таквих указивања.

Најзад, може се говорити и о мрежи сарадника као облику рада који заслужује да се и детаљно проучи и што боље организује. Такав начин испитивања у којем би поједине старешине — наставници радили по одређеном плану и упутствима за потребе истраживачког тела или наставног органа, може обезбедити захватање знатно већег подручја испитивања, дати више чињеница и појефтинити испитивање. Пошто у досадашњем раду на овоме није много урађено, несумњиво је да се на томе мора инсистирати.

Пуковник ВЕЉКО МАТИЧЕВИЋ

МЕРЕ КОЈЕ УБРЗАВАЈУ ОРГАНИЗОВАЊЕ И УСПОСТАВЉАЊЕ ВЕЗА

Углавном три особине савремених борбених дејстава намећу радикално скраћење припремног „периода“ сваке борбене радње. Скоковите измене изразито динамичне борбене ситуације често изискују брзу па и моменталну готовост јединица за дејства. Њихово бављење у близини фронта и учествовање у извршним припремама за предстојећа дејства излаже их могућности „А“ удара, па се оно скраћује на минимум. И пресудна важност изненађења тражи неочекивану појаву и ангажовање јединица на фронту, па према томе и минималне припреме.

Трајање припрема за дејства, на пример, команде једне оперативне јединице и њених потчињених не зависи више само од добро познатих класичних услова, већ на првом месту од деловања поменутих трију особина. О „нормалној“ припреми која је за средње командне степене знала да траје и по неколико дана данас се уопште не говори, док се њена доња граница често своди и на неколико часова.

У припреме команди и јединица спада и организовање и успостављање командних места и веза, као део који је увек изискивао доста времена, а често и озбиљније утицао на ток припремних дејстава. Организовање нових командних места и прелазак команди на њих ради руковођења припремним дејствима нису се дали ни замислити без претходне готовости свих врста веза са основним деловима борбеног поретка. Да ли је и данас такав став у целини прихватљив? Да ли ће почетак дејстава зависити од неопходних рокова за готовост свих врста веза, или ће се ово питање морати решавати привременим задовољењем готовошћу само неких врста веза?

Могућан распон трајања савремене припреме од неколико дана до неколико часова намеће избор еластичног метода организовања и успостављања веза којим ће се потпуно искористити евентуална вишедневна припрема, али исто тако обезбедити и неопходан минимум основних веза кад она буде сведена и на неколико часова.

Организовање и успостављање веза, као део припреме, посебно су везани за неке њене моменте и методе. То су свакако: време и начин доношења одлука у претпостављеној, „својој“ и потчињеним ко-

мандама; примењена надлежност у избору — одређивању командних места и време готовости јединице у целини за предстојећа дејства. Имајући у виду утицај тих момената и метода могућно је прићи разматрању мера које убрзавају организовање и успостављање веза на једном, на пример, оперативном командном степену уз напомену да расположиво време за припрему представља целину која се дели на све потчињене командне степене.

Ако то значи да некој команди корпуса, за чију се припрему располаже, на пример, са три дана, може да остане на располагању за организовање (не и за успостављање) веза нешто више од пола дана, онда је то горња граница трајања припреме која се у савременим условима може сматрати веома повољном, али исто тако и ретком у пракси. Ако се пак пође од њене доње границе, тј. од свега неколико часова за цео корпус, онда команди корпуса може остати на располагању нешто више од једног часа. Разуме се да у том случају не може бити говора о неком организовању веза. Но, изгледа ипак да су најтежи случајеви за организовање и успостављање веза кад је нека јединица принуђена да моментално ступи у дејство, а у претходном периоду није у њему учествовала и не располаже раније организованим везама. На пример, кад је новоформирана јединица у дубини територије или у непријатељевој позадини принуђена да се моментално ангажује против неког ваздушног десанта. Или, кад је јединица на дужем одмору у позадини фронта па је принуђена да, на пример, услед дубљег продора непријатељевих механизованих делова моментално предузме покрет и дејство, а раније организоване везе као неодговарајуће насталој ситуацији не може успешно користити. Или, прегруписавањем снага привремено организоване групе одговарајућег ранга (оперативне, тактичке и борбене) те разне команде (праваца, рејона, градова) које раније нису постојале и нису имале никакву организацију веза, а принуђене су из било којих разлога, да се моментално ангажују. Итд. и т.сл.

Између поменуте две крајње границе трајања припрема команде може постојати велики број припрема различитих дужина трајања, па и различитих дужина расположивог времена за организовање и успостављање веза. Кад је припрема крајње крепка или кад предстоји моментално ангажовање, а јединица претходно није учествовала у дејствима, дакле, кад нема могућности за ново организовање веза а раније обично не одговарају или уопште нису постојале, не може доћи ни до примене мера које би га убрзале. Изгледа да би у таквим случајевима требало тражити посебно решење. Оно би се могло заснивати на аутоматској примени одређених — фиксних шема неких врста веза. Везе по таквим шемама *не би смеле бити везане ни за какву борбену ситуацију, морале би бити у стању да задовоље основне потребе веза са претпостављеном и непосредно потчињеним јединицама, ангажујући око 30 — 40% (зависно од висине командног степена) расположивих снага и средстава и морале би бити увек активирани или спремни да се моментално активирају на свим командним степенима.*

У свим другим случајевима, тј. кад припреме трају толико да дозвољавају предузимање неког организовања оправдана је и примена мера које то убрзавају. Организовање би обухватило ангажовање преосталих 60 — 70% снага и средстава и то адекватно потребама *предстојећих борбених дејстава*.

Дакле, за правовремено успостављање веза у савременим условима могле би постојати две врсте решења. Прво је аутоматско коришћење постојећих, минималних, „општеважећих“ веза за случај брзог или моменталног ступања у дејство и оно се после допуњује. Друго је допуна минималних „општеважећих“ веза адекватном организацијом и коришћењем још неангажованих снага и средстава уз пуну примену свих мера за што брже организовање и успостављање веза кад трајање припреме то оправдава. Оба решења представљају својеврсне мере за убрзавање организовања и успостављања веза. Прво је ређе и увек прераста у друго, док је друго чешће и од почетка потпуно.

Поставља се питање које су то општеважеће везе које би увек постојале успостављене и аутоматски се примењивале, а у чему би се састојала њихова допуна организовањем веза у складу са ситуацијом, уз примену мера које то организовање и успостављање убрзавају? У каквом су међусобном односу ове две врсте решења и кад је које од њих применљиво? Најпотпунији одговор на та питања може дати анализа ратних и послератних искуства, у првом реду наших.

За тражење одговора на постављена питања искуства из НОР су најауторитативнији извор. Не само зато што су наша, већ посебно зато што ће одређене форме дејстава у евентуалном будућем рату имати заједничку основу са онима из НОР.

Позната је пракса НОР да се радио-веза између претпостављених и органски потчињених на свим командним степенима организовала периодично (у дужим и неједнаким временским размацима), независно од момента и природе непосредно предстојећих борбених дејстава. Измене тако организованих радио-веза биле су повремено изазиване интересима тајности, појавом нових јединица, оперативним прегруписивањима или новим организовањем командовања. Али се ни те измене никада нису ни временски ни садржајно поклапале са припремама за непосредно предстојећа дејства. Таквом периодично устаљеном организацијом *увек су били обезбеђени одређени канали радио-веза опште намене између потчињених и претпостављених*, без обзира на стање и дејства у којима су се јединице налазиле и без обзира колико би кратке биле припреме за нова борбена дејства. Овакво решење било је често од пресудног значаја и обезбеђивало је основне везе у најразноврснијим и у најкритичнијим ситуацијама.

Устаљеност радио-веза је и био разлог што се у заповестима и наређењима за предузимање мањих и већих акција у току НОР није готово ништа помињало о радио-вези. Изузетак су представљали случајеви кад се нешто није одвијало по раније „устаљеном“ или „угвореном“ плану, те би се настале тешкоће отклањале одговарајућим

одредбама у заповестима, наређењима и извештајима.¹⁾ Или, изузетак је био такође кад се у заповестима и наређењима само начелно наглашавала важност веза за предстојећа дејства.²⁾

Да би се мимо увек постојећих и устаљених радио-веза ипак одразиле специфичности одређених одлука и борбених поредака за конкретна предстојећа дејства, у одговарајућим борбеним заповестима и наређењима предвиђале су се потребне допуне. На тај начин се истичало „тежиште“ и организовање радио-веза било по времену (у току трајања одговарајуће борбене радње), било по простору (са јединицом која је извршавала тежишни задатак) и регулисале неопходне везе садејства.³⁾

1) Ево само неколико од многобројних таквих примера:

— Заповест штаба XVII НОУ дивизије од 9. IX 1944. за пребацивање дивизије на просторију: с. Ковна — с. Милатовић — с. Брезовица и разбијање четника у Драгачеву: „*Чим дотерате у исправност станицу, одмах се јавите по уговореном времену*“. (Односи се на XV мајевичку бригаду — В. М.) (Зборник докумената и података о НОР југословенских народа, том I, књига 11, докуменат бр. 152). Курзив у целом тексту је од В. М.

— Извештај штаба I крајишке бригаде од 25. VIII 1944. штабу дивизије о нападу на аеродром код Крушевца и на четничке снаге у с. Пазуовац и с. Головода: „*Нагласите радио-телеграфисти да ћемо га слушати сваки дан у 9 и 30 сати и 17 сати навече, како је то већ раније уговорено*“ (Зборник, том I, књига 11, докуменат бр. 32).

— Извештај штаба VI војвођанске бригаде од 9. VIII 1944. Главном штабу НОВ и ПОЈ Војводине: „*што се тиче таласа ви ћете нама давати на 4207 Кц ту ћемо најбоље примати. Првих 5 мин, знаћете ви нас а других 5 мин. ми вас док не успоставимо везу. Уколико вам талас не одговара и ако се не нађемо за прва два дана ви пређите на талас 5300 Кц, или у противном ви нас обавестите на коме желите таласу да нас зовете. Са радом почињемо од 10. VIII у одређено време*“ (Зборник, том I, књига 8, докуменат бр. 114).

2) Следећи примери илуструју такву праксу:

— Заповест штаба II пролетерске дивизије од 3. VIII 1944. штабовима II, IV и III бригаде за напад на комуникацију. Кос. Митровица — Рашка: „*Везу одржавати путем радија по већ устаљеном плану везе и слањем писмених извештаја по куририма на нашем правцу кретања*“. (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 61).

— Заповест штаба II пролетерске дивизије од 14. VIII 1944. за напад на Куршумлију: „*Везу одржавати путем радија по већ устаљеном плану...*“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 13). Итд.

3) Наређење штаба XIII корпуса од 10. X 1944. за пребацивање на просторију пл. Медведник и разбијање непријатељских снага на правцу наступања: „*Штаб XXXVI дивизије, по доласку на нову просторију одржаваће редовно радио-везу сваког непарног сата подносећи радио-извештаје о ситуацији и стању на свом сектору и у својим јединицама...*“ (Зборник, том I, књига 11, докуменат бр. 166).

Наређење штаба XII корпуса од 23. X 1944 штабовима дивизија за овлађивање линијом: Ст. Пазова — Инђија — Рума — Ср. Митровица: „*Обавезно одржавати радио-везу свака два сата, подносећи у кратким депешама извештаје о стању на свом сектору*“ (Зборник, том I, књига 8, докуменат бр. 207).

Заповест штаба V дивизије од 3. VIII 1944. штабовима I, IV и X крајишке бригаде за напад на комуникацију Кос. Митровица — Рашка: „*... Са нама одржавати везу преко курира и радио-станицом и то: I Крајишка бригада јављаће се ноћу у 02 и у 5 часова, а IV Крајишка бригада у 01 и у 4 часа. Дневне везе одржавати редовно по ранијем плану. У случају потребе заказивати и ванредне везе*“.

Изнетом праксом НОР створене су радио-везе којима су увек биле обезбеђене основне потребе, које су стално биле у дејству или спремне да се ставе у дејство и које нису имале никакво обележје веза ма којих одређених борбених дејстава. Допуном тог система пред почетак дејства стваране су могућности да се задовоље и потребе наметнуте одређеним тактичким моментом и одлуком штаба.

Ако се изнетим примерима дода позната ратна пракса примене „дежурног таласа“ као могућности за остварење допунских веза између потчињеног и претпостављеног у току борбених дејстава, а без потребе икакве накнадне организације, добија се целовита слика о томе да су основне потребе у радио-везама између претпостављеног и потчињеног биле заиста практично увек обезбеђене у границама расположивих снага и средстава. Специфичне потребе наметнуте предстојећим дејствима брзо су се задовољавале одговарајућим допунама.

Изнета пракса указује на пут за тражење решења која би и у савременим условима обезбеђивала да јединице увек имају основне радио-везе са претпостављеним и потчињеним, без обзира колико трајала припрема за предстојећа дејства и без обзира на евентуалну неизбежност моменталног ангажовања оних јединица које претходно нису учествовале у борбеним дејствима или су тек формиране. Даље, она указује на начине којима би се брже могле задовољавати и потребе у радио-везама испољене у току припрема и на основу одлуке за одређена предстојећа дејства. Данас, када ће оскудица у времену трајања припрема бити критичнија него што је била у НОР-у и када ће честа раздвојеност јединица непријатељским снагама отежавати сваки директан контакт ради предузимања организацијских мера, ова искуства наметнута специфичностима карактеристичним и за савремени територијалан и опште-народан рат имају посебан значај.

Слична пракса владала је у НОР и у погледу примене курирских веза. Оне су одржаване између потчињеног и претпостављеног и то редовно средствима потчињеног. У овом се ишло још даље. Потчињени је често чак давао људство и средства које би претпостављени користио за своју (ванредну и повремену) курирску везу са тим истим потчињеним. Сви потчињени су подносили претпостављеном редовне писмене извештаје (дневне, дводневне па и тродневне, зависно од удаљености штабова, коришћеног средства и сигурности правца) увек помоћу курирских веза. Они су то чинили куририма које би данас назвали редовним, јер је и већина извештаја била редовна. У

Заповест штаба V дивизије од 9. IX 1944. за напад на Ивањицу: „Штабови ће одржавати везу са нама путем курира и радио-службе. Штаб К-2 (I крајишка бригада — В. М.) одржаваће радио-везу са нама у редовно време и ванредно за време ове операције у 24 часа и 4 сата ујутру (11 ов.м.)“ (Зборник, том I, књига 11, докуменат бр. 150).

Заповест XXV дивизије од 2. XII 1944. за ослобођење Кузмина и Мартинаца: „Да би са овом (XXXI бригадом) колоном која ће бити мање-више самостална имали сталну везу IV бригада (која је у средини борб. поретка — примедба В. М.), упутиће своју радио-станицу комплетну са радио-телеграфистом и шифрантом у састав XXXI бригаде, а ова ће је користити у потпуности. Везу стално и сигурно одржавати“ (Зборник, том I, књига 10, докуменат бр. 109). Итд.

неким јединицама, нарочито кад су штабови потчињених били ближи штабу претпостављеног, редовни извештаји су подношени и два пута дневно. Претпостављени је ванредно упућивао курире потчињеном (слање заповести, наређења, обавештења) само кад време повратка курира од потчињеног не би одговарало или у изузетним случајевима.

Овакви поступци су били устаљени праксом јединица, мада су ређе бивали регулисани писаним документима као периодично важећи.⁴⁾ Међутим, кад би се претпостављало да се могу појавити тешкоће у остваривању овакве праксе, оне би се предупређивале упозорењима.⁵⁾

Упућивање редовних курира од стране потчињених и (назовимо их) ванредних од стране претпостављеног одвијало се најчешће без икаквих прекида чак и у моментима преласка из једне тактичке радње у другу, односно приликом промене рејона размештаја штаба претпостављеног или потчињеног услед промене ситуације. Између потчињених и претпостављених скоро непрекидно се кретао „бескрајни“ курирски ланац. Да би то било остварљиво и уз честе промене ситуација и распореда штабова, претпостављени су најчешће унапред означавали потчињенима места будућег размештаја свог штаба и тражили од њих да то исто учине кад год је могућно.⁶⁾ Када би се курири

⁴⁾ Наређење штаба I пролетерске дивизије од 28. XI 1944. штабовима бригаа да распоред јединица поводом смене VI дивизије на Сремском фронту: „Бригаде из првог борбеног реда достављаће свакодневно два пута извештај, остале јединице један пут дневно. Ови редовни извештаји морају бити писмени и послати по куририма коњаницима“ (Зборник, том I, књига 10, докуменат бр. 91).

Заповест штаба XXV дивизије од 17. VII 1944. штабовима бригада за размештај на просторији: Космача — Товљаник — Широке Њиве и испитивање непријатељских снага на сектору Куршумлија — Прокупље „... О свакој промени било у ситуацији, било важнијој промени у самој јединици, шаље се одмах извештај овоме штабу, а уколико ових промена нема, дужност сваког штаба јесте да се бар једанпут јави, тј. пошаље извештај...“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 27).

Наређење штаба XXXVII дивизије од 27. VIII 1944. за дејство у правцу комуникације: Увац — Вардиште, Кокин Брод — Ужице и Кокин Брод — Нова Варош: „... Поред радио-везе, нужно је да се достављају и писмени извештаји, нарочито бригаде са којима немамо уредне радио-везе. Обавезно извештаје достављати најмање два пута дневно, без обзира на ситуацију“ (Зборник, том I, књига 11, докуменат бр. 58). Итд.

⁵⁾ Наређење штаба XXXVII дивизије од 8. IX 1944. за разбијање непр снага на сектору: Мокра Гора — Вардиште — Бијело Брдо — Штрпци: „Извештаје достављати благовремено и редовно овоме штабу, како путем радио-станице, тако и путем курира“ (Зборник, том I, књига 11, документ бр. 146).

Заповест штаба OG дивизија од 7. VIII 1944. за разбијање I равнорског Церског четничког корпуса на гробу Копаоника: „Штаб OG дивизија налази се даље у с. Бело Поље, где слати извештаје по куририма. Редовно слати радио-извештаје“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 92). Итд.

⁶⁾ Ево само два примера:

Заповест штаба XXV дивизије од 6. VIII 1944. за пребацивање дивизије на просторију: Црна Трава — Брод — с. Добро Поље: „Штаб дивизије налази се сада у Караџићкова М. (села Топли Дол) и креће у 17,30 ч. преко с. Биљанице на Панчин Гроб, где ће ухватити везу у 19 час. са XVIII српском бригадом и кретаће се на њеном зачељу, истим правцем. Сутра 7. ов.мес. налазиће се у засеоку Рајне“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 86).

затекли на путу између претпостављеног и потчињеног у моменту кад би један од њих био принуђен да промени место свог штаба увек им се „остављала веза“ или иначе регулисало њихово кретање.⁷⁾ Лице које је чекало курира на напуштеном месту штаба упућивало га је у нови рејон размештаја. Карактеристично је да је баш курир био средство по коме би потчињени претпостављеном (и обратно) саопштавао промене рејона размештаја штаба те се поред осталог и услед тога „курирски ланац“ непрекидно остваривао.⁸⁾ Он је представљао непрекидно и главно средство везе у претежном делу НОР и код претежног броја јединица. Чињеница да су курирске везе биле главно средство везе у НОР наметнула је, и у пракси на специфичан начин решила, њихову непрекидност без обзира на тешкоће које су се некад сматрале разлогом негирања ове непрекидности (промене рејона размештаја штабова, потреба одређивања нових праваца и преносних — превозних средстава за курире ка појединим штабовима и сл.).

Као и код радио, тако и код курирских веза, у току припреме за предстојећа конкретна дејства, предвиђало се допуњавање, ојачавање и прилагођавање праксом устаљених, основних курирских веза сагласно донетој одлуци штаба. То се изражавало повећавањем броја курирских веза у јединици времена (на пример у току једног дана) у односу на њихов број пре почетка дејстава и то равномерно према свим потчињеним.⁹⁾ Или, ређе, појачавањем курирских веза са јединицом

Наређење штаба V дивизије од 3. VIII 1944. за рушење пруге Кос. Митровица — Рашка: „Наш штаб ће се налазити у с. Вуча. Најхитније нам пошаљите курира са потврдом да сте ово наређење примили. По прелазу р. Ибра ми ћемо се налазити са X Крајишком бригадом. Немојте нам упућивати курире у с. Сеоце“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 68).

⁷⁾ Наређење штаба XXIII дивизије од 25. VIII 1944. за обезбеђење у правцу Кривог Вира, Ражња и Алексинца: „Штаб дивизије ће вероватно изаћи ван села. О томе ћете бити обавештени. Штаб дивизије ће оставити везу код куће где је до сада био ако се буде селио“ (Зборник, том I, књига 11, докуменат бр. 34).

Заповест штаба XXV дивизије од 23. VII 1944. за покрет у правцу с. Г. Оруглице: „Деловима бригаде који моментално нису ту оставити везу и дати им задатак да услијеним маршем избију на исто место“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 37). Итд.

⁸⁾ Наређење штаба OG дивизија за поседање положаја: Струмичка река — Микуљанска чука — с. Жемље: „По куририма хитно нас известите где се налазите, као и шта знате о непријатељу на вашем правцу“ (Зборник, том I, књига 11, докуменат бр. 74).

Наређење I пролетерске дивизије од 22. VIII 1944. штабовима бригада за пребацивање на просторију Златибора и Чиготе: „По избијању на нову просторију одмах упушите курира и поставите телефонску везу до нас на Боровој глави“ (Зборник, том I, књига 11, докуменат бр. 6). Итд.

⁹⁾ Наређење штаба XXI дивизије од 25. VII 1944. за наступање према Гњилану: „Извештаје слати што чешће, а обавезно свака 3 сата“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 40).

Заповест штаба I пролетерске дивизије од 2. XII 1944. за пробој непр. одбране и ослобођење Шида и Товарника: „Везе одржавати радио-станицом — телефонијом и куририма. Курире упућивати свака 2 сата, а на радио-станицама ће се заказивати поред редовних и ванредне везе“ (Зборник, том I, књига 10, докуменат бр. 106).

која је обављала важан задатак, односно, регулисањем веза садејства. Дакле, и код курирских веза су постојале везе које су задовољавале основне потребе претпостављеног и потчињених и које су се увек „аутоматски“ одвијале па и при променама у размештају штабова, а за које није била потребна никаква организација у периоду припрема. У току припрема ове основне, фиксне везе, допуњаване су новима које су одражавале потребе тактичког момента.

Искуства НОР указују на могућност да и у савременим условима курирске везе између претпостављених и потчињених (дакле оне основне) буду увек фиксно организоване и у стању да непрекидним одвијањем задовоље најнужније потребе у свим условима. Ова мера, као и допуњавање и прилагођавање основних курирских веза предстојећим дејствима представљају важне мере за убрзавање организовања и успостављања курирских веза на свим командним степенима.

Трећа врста веза која је долазила до широке примене у НОР биле су сигналне везе. За њих је карактеристично да су махом организоване у току припреме за одређену борбену радњу.¹⁰⁾ Међутим, карактеристично је и то да су се све више издвајали поједини устаљени сигнали одговарајућег значења.¹¹⁾ Друго је питање што такви сигнали нису јединствено и унапред прописивани као периодично фиксни. На то су свакако утицали немање одговарајућих артифиција у свим јединицама, организацијске тешкоће па и оскудица времена. Међутим,

Заповест штаба VI војвођанске бригаде од 2. XI 1944. за напад на Ст. Дивош: „Извештаје слати сваког сата код цркве Св. Петке“ (Зборник, том I, књига 10, докуменат бр. 20). Итд.

¹⁰⁾ Заповест штаба V дивизије од 3. VIII 1944. за напад на комуникацију Кос. Митровица — Рашка: „Ликвидирање појединих непр. упоришта (Жељ. ст., рушење мостова и др.) означавати једном зеленом и једном црвеном ракетом избацујући их брзо једну за другом и то прва да буде зелена ракета“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 62).

Заповест XXIV дивизије од 16. VIII 1944, за напад на Лебане: „... Знак докле су јединице допрле обележаваће се ракетама избаченим у правцу Преко-челице, уколико немају све јединице ракете, обележавати паљењем ватри. Знак да су наше јединице продрле у град: избацити две црвене и једну белу ракету право у вис. Везу са нама одржавати сваки сат“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 147).

Наређење штаба V дивизије од 7. VIII 1944. за разбијање четничких снага на сектору: Леданица (к. 1915) — Миланов врх (к. 2017) и протеривање у правцу Јошаничке Бање: „Ради брже везе између наших јединица и узајамног обавештавања, ликвидирање непр. упоришта и избјање у гоњењу непр. на важне коте означавати једном зеленом и једном црвеном ракетом — узастопно“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 93). Итд.

¹¹⁾ Заповест штаба XXI дивизије од 15. VII 1944. за овлађивање положајима: Пожар — Црна чука — Мерфез — Свињска глава — Чукара — Треска: „... По избијању на линију која је дата као маршевски циљ, јавите се паљењем ватри“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 24).

Заповест штаба II пролетерске дивизије од 14. VIII 1944. за напад на Куршумлију: „Све наше јединице обележаваће линију до које су стигле паљењем мањих ватри...“ (Зборник, том I, књига 9, докуменат бр. 137).

Заповест штаба I пролетерског корпуса од 1. XII 1944. за пробој непр. одбране на Сремском фронту: „Линију до које су допрле наше јединице обележавати са црвеним ракетама у правцу непријатеља и паљењем ватри“ (Зборник, том I, књига 10, докуменат бр. 99).

већ се из овог види да је практично постојала могућност да се сигнали општег карактера унапред пропишу као основни, а да се само онај други део (сигнали посебног карактера) прописују у току припреме сваког конкретног борбеног дејства.

Четврта врста везе која је по количини обављеног саобраћаја била углавном на трећем или четвртном месту била је у претежном броју јединица у НОР жична веза. Она се, кад је као проводник примењиван пољски телефонски кабл, готово увек организовала тек на основу донете конкретне одлуке за дејство. То се, међутим, не би могло односити на мрежу сталних линија везе која се користила „аутоматски“ на ослобођеној територији, пошто је она понекад искоришћавана као посредник за везу разних команди и у току борбених дејстава, а да се то није унапред припремало и посебно наређивало. Ова ратна пракса, примењена на послератним вежбама на којима је коришћен територијалан систем веза, пружила је одређена искуства за територијалне жичне везе која су прихваћена и у савременим решењима, у склопу примене мера које убрзавају успостављање веза.

На основу изложеног може се закључити да једну од најважнијих мера која би у савременим условима убрзавала организовање и успостављање радио, курирских и сигналних веза, а која би једно-временно (што је још важније) обезбеђивала и перманентну готовост њиховог основног дела (кад припрема буде изразито кратка или кад практично буде морала изостати), представља постојање и примену основних веза на начелима искустава из НОР. Тако би у новим условима овом корисном мером могле бити обухваћене три од укупно пет врста савремених веза (радио, курирске, сигналне, радио-релејне и жичне), при чему ваља нагласити да би вероватно услед великих разарања бар половину саобраћаја у маси јединица, команди и установа опет носиле курирске и радио са сигналним везама, док би жичне и радио-релејне биле изложеније, а на неким командним степеним их не би ни било. Можда би се у оваквим решењима могао тражити одговор на питање постављено у почетку чланка, тј.: „да ли ће почетак дејстава зависити од неопходних рокова за готовост свих врста веза или ће се ово питање морати решавати привременим задовољењем готовошћу само неких врста веза?“

Изгледа да би се морало размишљати о примени више степена делимичне готовости веза који би се према краткоћи времена потребног за успостављање могли, на пример, овако разврстати:

I степен — готовост основних радио, курирских и сигналних веза;

II степен — готовост основних и допунских радио, курирских и сигналних веза;

III степен — готовост радио, курирских, сигналних, жичних и радио-релејних веза (односно општа готовост веза).

Постојање својеврсних „територијалних“ курирских и жичних веза у току НОР и њихово коришћење како од стране територијалних команди и јединица, тако и оперативних јединица које би се затекле

у рејонима њихових „пунктова“ и станица, пружа такође корисну поуку у оквиру тражења мера које убрзавају организовање и успостављање веза.

У току НОР је периодично (а не у току припрема за дејства) израђиван одређени број докумената (планова, шема, упутстава и шифара) којим су за дужи период регулисане устаљене, фиксне, основне везе. Тиме су јединице биле ослобођене потребе да у ту сврху ангажују део оскудног времена у припремном периоду. Применом овакве праксе често је било непотребно да се у припремним периодима (у борбеним заповестима и наређењима за предстојећа дејства) веза уопште обрађује. Тиме је стварана велика уштеда времена. Поменуто искуство може и у савременим условима послужити као још једна у низу мера за убрзавање организовања и успостављања веза с тим што би у савременим условима она могла бити много шира и обухватити коришћење свих докумената за устаљене, фиксне, основне везе, затим оних за брзо успостављање допунских и свих осталих веза које имају трајнији карактер, а обрађују велик број разноврсних питања.

Једна такође практична мера, прихватљива за убрзавање успостављања веза, била је пракса јединица везе у НОР да се, кад је год то било могућно, исто људство (послуга) користило за исте задатке, ка истом потчињеном, како би се континуитетом сарадње и упознавањем услова и људи код одређеног потчињеног (претпостављеног) још више олакшало успостављање везе, постизале навике и рутина у том раду, те и тиме скратило утрошак времена. У том смислу је карактеристично да су периодично исти курири одржавали везе са истим потчињеним а исти радио-телеграфисти са одређеним бројем истих кореспондената. Оваквим радом и чињеницом да су основне курирске и радио-везе биле фиксне, наслућивала се пракса устаљених поступака за неке радње која је, мада као неко упутство нигде није обрађена, давала позитивне резултате. Међусобно упознавање људства и старешина везе двеју кореспондирајућих команди доприносило је бржем регулисању и уходавању разних поступака у успостављању везе. Основне радио и курирске везе би и данас могле имати *фиксно одређене јединице (послугу) за основне везе*, подељене на одељења и групе везане за одређене задатке ка одређеним потчињеним (претпостављеним). За радио-релејне и жичне везе, мада оне не би могле у потпуности бити оформљене као основне, могло би се применити исто начело. За све допунске везе (радио, курирске) и за оне жичне и радио-релејне које би се успоставиле са јединицама ојачања, садејствујућим и, евентуално, привремено формираним групама, могло би се *људство груписати у посебне допунске јединице*. Тај део људства би често мењао кореспонденте. У таквој јединици не би било устаљених поступака, рад би био сложенији, па би се њему морали прилагодити обука и избор кадра.

И на крају, опште познато искуство у обезбеђивању благовремености организовања и успостављања везе, које је и у НОР дошло до изражаја, била је чињеница да су органи везе добро и правовремено руководили везом само у случајевима кад су на време сазнали о пред-

стојећим намерама и одлукама команде. То им је омогућавало пуно праћење ситуације везе, предвиђање варијанти вероватних промена у систему везе и правовремено предузимање мера за допуну радио и курирских веза, те за реорганизовање и измену жичних и сигналних веза у духу очекиване измене у борбеној ситуацији. Нема сумње да ће и ове мере бити актуелне у савременим условима. Пружање могућности од стране команде да начелник јединица везе присуствује процесу стварања замисли и одлуке за предстојећа дејства представљаће једну од главних мера које ће убрзавати организовање и успостављање веза и у савременим условима.

Посматрајући послератна искуства јединица везе (нарочито она последњих година) са становишта мера које могу да допринесу пуном искоришћењу скраћеног времена за организовање и успостављање веза, а у вези са искуствима стеченим на разним командно-штабним ратним играма, гарнизонским и међугарнизонским вежбама и маневрима, на полигонским испитивањима итд. може се, углавном, направити овакав резиме:

Потврђена је позната истина да су непрекидно праћење општевојне ситуације, правовремено упознавање са намерама и одлукама команде и детаљно познавање ситуације везе најважнији услови који омогућавају усклађивање система везе потреби да се обезбеди командовање и при најбржим променама у борбеним ситуацијама. Обезбеђивање тих услова присуствовањем начелника јединица везе процесу сазревања и доношења замисли и одлука команде, те праксом паралелизма и сукцесивности у раду органа везе представљало је практично основну меру у низу оних које убрзавају организовање и успостављање везе. Само у оним случајевима кад је начелник јединица везе на време био упознат са намерама команде и кад је општевојну ситуацију непрекидно пратио проценом ситуације везе нису изостајале припреме снага и средстава којима су правовремено обезбеђиване делимична или потпуна готовост веза у предстојећим борбеним радњама. Ако је при томе била примењивана пракса да је претпостављени одређивао потчињеном рејоне његових командних места што је био ређи случај, онда је успостављање и радио-релејних и жичних веза брже остваривано. Код радио, курирских и дела сигналних веза (између претпостављеног и органски потчињених) та околност није имала значајнијег утицаја, јер су ове везе, одговарајућом организацијом, непрекидно функционисале и у изразито кратким периодима припрема и променама у распореду командног места потчињеног које се нису унапред предвиђале. Уколико је време дозвољавало, те везе су уз минималне допуне прилагођаване предстојећим борбама.

За курирске везе је било карактеристично да су њихов број на сваком правцу и врста преносних — превозних средстава која су коришћена били утврђени према организацијско-формацијској подели и општој намени јединица које су их упућивале. На пример, тенковске јединице су за везу према претпостављеном користиле моторна, а често и оклопна возила. Број курира и превозних средстава које је користила, на пример, команда корпуса за везу са корпусном артиље-

ријом, били су увек мањи и краћег радијуса од оних којим су се упућивали пешадијским дивизијама. Редовне курире је начелно упућивао претпостављени. До измене овако подељених моторних возила код редовних курира готово скоро никад није долазило услед промене квалитета или дужине маршруте, већ само услед кварова на возилима. Час поласка од потчињеног и претпостављеног били су само оријентирно одређивани.

Посебно корисно искуство пружило је одређивање делимичне и опште готовости везе. С обзиром на кратке рокове готовости јединица за борбу, ређе је примењивана општа готовост веза, а нарочито у току борбених дејстава, приликом промене рејона командних места јединица. Радио, курирске и део сигналних веза биле су увек у готовости пре радио-релејних а нарочито жичних веза.

Недавно су успели покушаји који су створили услове за благовремено организовање и успостављање готово целог правца радио-релејних веза кад је позната само зона предстојећих борбених дејстава потчињеног. Изгледа да ће успешна посредничка примена ВВФ радио-уређаја у овим случајевима дати задовољавајућа решења.

Постојање основних, фиксних веза између претпостављеног и потчињених и пракса њиховог допуњавања у духу тактичких захтева дали су на свим командним степенима борбе резултате код радио, курирских и сигналних веза. Жичне и радио-релејне везе нису могле обезбедити перманентну готовост нарочито при брзим променама ситуације и при честом мењању командних места нижих јединица чије су рејоне бирали њихови команданти. Ту готовост, и приликом премештања командних места, курири су остваривали применом метода практикованих у НОР и метода удвојених курира ради размене са претпостављеним при свакој промени командних места која се другим средствима није могла најавити.

Постојање и искоришћавање жичних у систему територијалних веза пружило је поучне и корисне резултате и онда кад су се претпостављали прекиди на основним правцима и укључивали обилазни. Озбиљно тешкоћа представљао је неразрађени систем експлоатације. Постигнута уштеда у времену коришћењем војно-територијалних и ПТТ центара те њихових спојних путева, уместо изградње посебних праваца, вишеструко се исплатила, јер се тиме повећао број праваца жичне везе и скратило време њеног успостављања. Поред тога, примена обавезе сваке команде да се иницијативно укључује у војно-територијални центар и преко територијалних жичних веза успоставе везе са претпостављеним и потчињеним знатно је убрзала успостављање жичних веза и онда кад је потчињени сам бирао командно место.

У изразито скраћеним припремним периодима за предстојећа дејства (па према томе и за организовање и успостављање везе) сви поступци који су били унапред обезбеђени, независно од доношења командантове одлуке, и сва упутства и прописи које су јединице користиле, те на тај начин избегле њихову обраду после доношења одлуке, вишеструко су се оправдали (сви документи за фиксне, основне, радио и курирске везе са могућностима њиховог прилагођавања, сви

документи којима су унапред разрађене могућности брзог успостављања потребних допуна у радио и курирским везама, сви документи за безбедност експлоатације веза, разни општеважећи обрасци и томе сл.).

Све изнете радње на које је послератна пракса указала као на средства за убрзавање организовања и успостављања веза, иако примењене у обиму и условима који не омогућавају сигурно уопштавање, ипак пружају корисна искуства. Уз одређене коректуре, ова искуства се подударају са онима стеченим у НОР, те је и та чињеница повећала вредност и једних и других. Све то указује и на оправданост сврставања свих њих у мере које су и у савременим условима прихватљиве за скраћивање организовања и успостављања веза на свим командним степенима у одговарајућем обиму.¹²⁾

Да би се дошло до одређених одговора на главно питање постављено у почетку овог разматрања, неопходно је да се изнети ставови провере кроз потребе савременог командовања за мерама које убрзавају организовање и успостављање веза. Те потребе у најкраћим пртама изражавају следеће карактеристике командовања:

— изванредна сложеност, динамичност и брзина у промени ситуација намећу брзе и моменталне одлуке, те ефикасно реаговање;

— начин и карактеристике борбених дејстава захтевају одговарајуће методе у њиховом руковођењу;

— неизбежност честог препотчињавања јединице (при чему свака команда треба да буде у стању да прими разне јединице у командни однос, а свака јединица да буде у стању да прелази у нове командне односе);

— често формирање привремених команди и

— скраћивање штабних поступака и штабне документације ради брзог командовања.

Сводећи ставове изнете у нашим ратним и мирнодопским искуствима, под ове захтеве савременог командовања, мере за убрзавање организовања и успостављања веза, у условима евентуалног рата, могле би се резимирати углавном овако:

Сталан увид начелника јединица везе у сазревање и рађање одлука команде, праћење општевојне ситуације и ситуације везе, те могућност правовременог предузимања одређених радњи за обезбеђивање готовости веза, представљају једну од основних мера без које се не може много учинити на убрзавању организовања и успостављању веза. Форме којима се то може остварити су различите. Искуство говори да је најуспешнија кад начелник јединица везе присуствује сваком контакту и раду команданта и начелника штаба са оперативним органима на праћењу и резимирању ситуације, на рађању замисли, сазревању и стварању одлука. То практично значи да он (и остали

¹²⁾ Тим питањима окупирани су, с обзиром на њихову важност у евентуалном будућем рату, и разни војни теоретичари и практичари у страним армијама. Неке њихове ставове и решења доносимо у засебном прилогу у рубрици „Прикази страних књига и часописа“ у овом броју.

начелници родова) кад је год то прихватљиво треба да буду овлашћени да слободно бораве у „оперативном склоништу“ где се обично одвијају сви процеси око доношења одлуке команданта.

Стил руковођења организовањем и успостављањем везе требало би да буде заснован на начелу сукцесивности и паралелизма у раду. По мери добијања увида у оформљење елемената предстојећих одлука, начелник јединица везе повремено би приступао разради вероватних варијанти организовања веза, те пуном или парцијалном успостављању (у датом моменту остварљивих) веза и то преко команданта јединице везе који би присуствовао и учествовао у оформљењу одлука везе, паралелно укључујући своју и остале јединице везе команде у њихово реализовање.

Без обзира на најчешћу праксу да ће потчињени сам бирати своје командно место требало би настојати да то претпостављени учини кад год за то има основа. Оваквом мером би се убрзало организовање и успостављање жичних и радио-релејних веза. Кад потчињени буде сам бирао своје командно место, могли би се примењивати неки од поступака за убрзавање успостављања тих веза. Тако, код жичних веза треба обавезати сваку јединицу да се иницијативно укључује у најближи војно-територијални или ПТТ центар везе из рејона новог размештаја своје команде, да се што пре „јави“ свом претпостављеном и потчињенима и да одмах отпочне с радом на успостављању жичних веза с њима према документацији (периодичне важности) којом стално располаже. Успостављање радио-релејних линија отпочети од момента кад се сазна за зону предстојећег борбеног дејства потчињених и без чекања на избор њихових командних места. Посредством ВВФ радио-уређаја на два последњим РРМСт сваке линије (а помоћу раније припремљених података — сем азимута радних тачака ових двеју станица) успоставити међусобну радио-везу, разменити податке о азимутима радних тачака и завршити успостављање радио-релејне линије чим РРМСт потчињеног изађе на место рада у близини изабраног командног места.

Примена разних степена готовости везе омогућила би њену благовременост за основне потребе и у условима изразито кратке припреме предстојећих дејстава, кад јединица буде морала отпочети борбена дејства не могавши сачекати општу готовост веза. Да би се то могло постићи, а самим тим оправдати и све мере које се предузимају за убрзање организовања и успостављања веза, било би потребно основне радио, курирске и сигналне везе имати унапред (фиксно-одређено) организовање и увек успостављене (или спремне да се моментално успоставе) на свим командним степенима. Примена таквог првог степена готовости веза непрекидно би и из једне у другу борбену ситуацију гарантовала основне потребе у вези између претпостављеног и потчињеног не само у условима изразито кратке припреме, већ и онда кад ње практично уопште и нема, као и за јединице које раније нису учествовале у дејствима или су тек формиране, а принуђене су да изненадно предузму дејства.

Други и трећи степен готовости веза, надовезујући се увек на основне везе из првог степена, омогућавали би да се везе прилагоде тактичко-оперативном моменту.

Брзе курирске везе (брза моторна возила, авиони, хеликоптери), које би се као и радио-везе одвијале непрекидно без обзира на промене у распореду командних места, посебно би се исплатиле у савременој борби, кад ће остале везе вероватно често бити у прекиду. Курирски писмени извештај (уз евентуални усмени коментар официра-кураира), пренет брзим средствима, често ће задовољити потребе команде, а нарочито кад командовање не буде изискивало честа проверавања и установљавања ситуације на „фронту“.

Други степен готовости веза представљала би допуна основних веза (остварених првим степеном готовости) новим — допунским радио, курирским и сигналним везама, чији би подаци такође унапред били максимално припремљени и које би биле брзо прилагођене специфичностима и тактичком моменту. Њима би се решавале везе са јединицама ојачања, подршке и суседима добијеним после одлуке претпостављеног, појачавале би се везе са јединицом на тежишту те, по потреби, регулисале и везе садејства унутар сопствених јединица.

Трећи степен готовости представљала би општа готовост веза. Са успостављањем ових веза отпочињало би се одмах по сазнању основних момената одлуке сопствене команде, без обзира да ли она садржи или не распоред командних места потчињених, а само успостављање такође би се заснивало на подацима унапред максимално припремљеним и касније конкретно допуњеним.

Коришћење свих врста веза територијалног система веза било за одржавање веза између двеју команди, јединица или установа, било за посредовање да се успоставе неке нове везе, такође би представљало веома важну меру која би искључила потребу за успостављањем посебних жичних, а понекад и радио-релејних и курирских праваца, те тако допринела убрзању успостављања веза у целини.

Прописивање (уз повремено ажурирање) и предузимање свих радњи и поступака који су исти и неизбежни у свакој припреми, без обзира на врсту и услове предстојећих дејстава, знатно би скратило послове који се обављају у периоду припрема, те на тај начин допринело успостављању што више врста веза и при оскудици у времену за припреме.

Документе везе би на сваком командном степену требало поделити на две групе. У првој групи — у основним документима — (који би се периодично мењали и којима би увек располагали сви командни степени) били би по свим питањима разрађени подаци за текуће дејство (или за моментално успостављање) свих основних радио, курирских и сигналних веза, затим фиксни подаци о електронском саобраћају и сл. Дакле, они подаци који не зависе од борбене ситуације већ од организацијско-формацијског састава сваког командног степена и материјалне основе датог периода. Ти би документи, даље, обухватили и све податке потребне за организовање допунских радио, курирских и сигналних веза који би се могли предвидети без елемената

из одлуке команданта, а који би служили за брзо остварење другог степена готовости веза, чим се ти елементи добију. Поред тога, ова група докумената би обухватала и све податке за радио-релејне и жичне везе који се могу припремити и обрадити такође без познавања предстојећих ситуација и одлука. Друга група докумената — допунски документи (који би се обрађивали искључиво у току припреме борбених дејстава и на основу података из конкретних ситуација и до-негих одлука) служили би да на одређен начин допуне податке прве групе, те тако створе услове за остваривање другог и трећег степена готовости веза. Разуме се да би у ову групу спадала и извршна наређења јединицама за успостављање допунских радио, курирских (и сигналних веза где је то потребно), те свих жичних и радио-релејних веза.

Примена устаљених образаца, шема, графикона и прегледа, чији се садржај унапред може делимично испунити, а у датом моменту само додатним испуњавањем комплетирати, пружао би велик добитак у времену. Такви прилози налазили би се претежно уз прву групу докумената везе, тј. уз основне документе, а допуњавали би се у току припреме за предстојећа конкретна дејства на основу одлука команде. Примена аутоматизације и електронских машина, затим разних шаблона и стројева такође би допринела (посебно у вишим штабовима) убрзавању радова на планирању фреквенција, изради покривки разних намена, сређивању података материјално-техничке службе, података извиђања непријатељских веза и електронских активности у непријатељском саобраћају, било при периодичној изради основних докумената, било при конкретизовању допунских докумената уочи сваке нове борбене ситуације.

Као последња од мера за убрзавање организовања и успостављања веза дошла би у обзир разрада и примена одређених устаљених поступака одељења, послуга, група и јединица везе, за све оне задатке који су фиксирани и чијим би се рутинираним извршавањем уз минимална допунска наређења веома много добило у погледу брзине и тачности њиховог извршења, а самим тим и успостављања веза. Они би се праксом усавршавали и доводили на реално корисну меру. У ове устаљене поступке могли би да се уврсте: размештај и постављање центра веза, рад линијских јединица, неки поступци у раду на успостављању основних веза, неки поступци у укључивању и коришћењу свих врста веза и т.сл. Бојазан да ови поступци не одведу у штетан шаблон подједнако је оправдана као и страховање да се не губи критично време у непотребним и бесконачним наређењима о извршењу познатих радњи уочи успостављања веза и тиме доводи у питање њихова готовост. Умерена средина добијена искуством праксе представљала би корисно решење за савремене услове.

Сви изнети поступци и мере за убрзавање организовања и успостављања веза, од којих је добар део већ и усвојен, претпостављају недељиву целину и изискују ускупну и конкретну, а не парцијалну и шаблонску примену. Они би, дакле, пружили пуну корист само ако би се примењивали сви, међусобно повезани и усаглашени владајућим

условима (кадровско и материјално стање јединица везе, стање ТСВ, методи непријатељевих електронских активност, стечена искуства и степен уиграности јединица везе, тип и карактер очекиваних дејстава итд.). Према томе, и они међу њима који носе карактер устаљености морали би се повремено ревидирати. У томе би се и огледала периодична конкретност устаљених решења, нокумената и поступака. Па и поред свега изнетог ни најкориснија *устаљена решења, документи и поступци не би смели спречити примену супротних ако би их приметиле изузетне ситуације на бојишту које ни најтемељитија теоретска разматрања не могу предвидети. Такве ситуације као изузеци биле би једновремено потврда правила о оправданости примене корисних устаљених поступака.*

Поред ставова о основним и допунским везама те оних о делимичној готовости веза изнетих у овом разматрању (а који чине нераздвојну и узрочну целину са мноштвом од осталих изнетих ставова) постоје и друкчија гледања на ово важно питање из рада органа и јединица везе на обезбеђењу командовања при оскудици времена.

Носиоци тих гледања сматрају да се сигурност и непрекидност веза може обезбедити јединс тако да као основа за сваку нову ситуацију служи веза организована за потребе командовања у претходној ситуацији. Ова веза би се за потребе командовања у новој ситуацији мењала, односно реорганизовала у мањој или већој мери.

Полазећи од бојазности од „шаблона“ поделе на основне и допунске везе и вероватно од бржих успеха непријатељевог извиђања фиксних-устаљених шема, носиоци тих гледања одбијају изнету поделу веза (на основне и допунске) нарочито код оних командних степена чији састав није организацијски устаљен.

Можда би детаљније изношење (путем штампе) овог другог, супротног гледања и његово упоређивање са изнетим допринело расветљавању гледишта и примени најбољих решења у пракси.

УЗ ДВАДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ УСТАНКА НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Генерал-потпуковник НИКОЛА ЉУБИЧИЋ

ОПШТИ НЕМАЧКИ НАПАД НА СЛОБОДНУ ТЕРИТОРИЈУ У СРБИЈИ 1941.*)

Од 21. октобра па све до пред крај новембра немачки генерал Беме је исцрпљујућим нападима потиснуо партизанске одреде из Мачве, Посавине и Шумадије према слободној територији, до линије: Краљево — Рудник — Љиг — Ваљево. Тиме је привео крају припреме за општи напад немачких јединица. Генерал Беме је желео да општим нападом захвати, опколи и уништи што више партизанских снага са дела западне Србије и Шумадије, па је зато и покушавао да их присили да се групишу на релативно малом простору. Стезањем обруча око слободне територије у западној Србији створио је полукружну операцијску основицу дугу око 250 километара (Ковиљача — Лозница — Ваљево — Љиг — Белановица — Крагујевац — Краљево) која је пружала веома повољне услове за развој трупa и за напад.

Током припремног периода генерал Беме је сталним нападима својих јединица, уз обилну сарадњу домаћих издајничких формација, успео да веже знатан број партизанских јединица и тиме да осујети наше нове офанзивне замахе на неком другом подручју, те да нам у знатној мери преотме иницијативу.

После тешких борби током октобра и новембра партизанским јединицама је престојало да издрже још један тежак напад непријатеља.

Овај удар већ је био на помолу кад је око 24. новембра у долину Мораве са источног фронта стигла 113. пешадијска дивизија.

Кад су све припреме биле готове отпочео је општи напад концентрисаних снага са операцијске основице у правцу слободне територије истовременим ударима са истока, североистока, севера и северозапада.

Генерал Беме је на суђењу у Нирнбергу објаснио циљ који је желео да постигне овом операцијом. Он је рекао:

„Моја основна и водећа мисао у операцијама 342. и 113. дивизије била је... отићи у залеђе партизанске групе Ужице, Чачак (8—10.000 људи) од чега сам очекивао слом партизана“.)

*) Овај чланак је део књиге „Ужице 1941.“ коју су написали другови: Никола Љубичић, Јеврем Поповић, Миливоје Ковачевић и Миливоје Радовановић Фарбин.

1) Зборник, I, док. 297, стр. 686.

Да би остварио постављени циљ — уништење главног дела партизанске живе силе на простору северно од Ужица и Чачка, генерал Беме је одлучио да са 113. и 342. пешадијском дивизијом изврши концентричан удар правцем Краљево — Ужице, односно Ваљево — Љубовија — Ужице, да брзим нападом ових колона, које су у року од три дана имале да стигну у рејон Ужица, изненади нападом у леђа главнину партизанских снага, док истовремено са севера и североистока нападају делови из ових дивизија, а и из 714. и 717. посадне дивизије. Заједно са тим немачким снагама требало је да учествују: 2, 3, 5, 9. и 10. недићевско-добровољачки одред, колубарско-недићевско-четничка група и четнички одред војводе Мојсиловића.

Велику помоћ су пружили Немцима четници Драже Михаиловића, јер су сталним нападима на широком фронту од почетка главног немачког напада онемогућавали нашим одредима да све чете избаце на положаје према Немцима. Нападом у леђа и бокове наших чета такође су омогућавали Немцима да лакше заузимају један по један положај.

Укупан број непријатељевих снага износио је око 80.000 људи. Ако се прихвати Бемеова процена да слободну територију брани 8—10.000 партизана, види се да је однос снага био бар 1 : 8, односно 1 : 10. А када су немачке трупе стигле на територију ужичког округа, тај однос је постао још повољнији по Немце зато што су они, нападајући дуж путева, потисли снаге суседних одреда даље од цеста, а потом се главнина немачких снага сручила на Ужички одред. Стога је сасвим разумљиво каква је тешка борба очекивала наше јединице. Треба додати да су отпочели зимски мразеви, да је на овом брдском терену температура већ била испод нуле, а да је било доста бораца слабо обучених и обувених, који су низ дана и ноћи уз врло оскудну исхрану провели на разним положајима, а сад је требало да се супротставе далеко бројним, добро одевеним и добро ухрањеним немачким војницима.

Немци су знали да њихово концентрисање не може остати незапажено, па су зато покушали да распоредом дивизија обману партизанску команду у погледу праваца њихове употребе. Тако су 113. пешадијску дивизију поставили у рејон Крушевца и северно, а касније у рејон Краљева, како би створили утисак да она напада само преко Краљева у правцу Чачка. Своју 342. пешадијску дивизију поставили су око Ваљева да би створили утисак како ће је упутити у правцу Чачка.

Међутим, тај распоред није навео наш Врховни штаб на погрешну одлуку. Близина Ваљева и Краљева центру слободне територије — Ужицу, као и јачина концентрисаних снага, наговештавали су да није у питању делимичан противнапад, већ да Немци намеравају општим нападом да ликвидирају слободну територију која им је и војнички, а нарочито политички, стално сметала.

МЕРЕ ЗА ОДБРАНУ СЛОБODНЕ ТЕРИТОРИЈЕ

Положај слободне територије, као и непријатељских гарнизона око ње, нарочито положај и близина Краљева и Ваљева пружали су непријатељу повољне услове за брз напад.

Наше снаге на слободној територији биле су недовољне да се супротставе далеко бројнијем у људству, а нарочито технички опремљенијем нападачу и да му онемогуће заузимање слободне територије, поготову што су све чете из одреда са слободне територије током двомесечних, даноноћних борби имале доста губитака. Па и тада, пред општи немачки напад, одредске јединице биле су развучене на широком простору, па се на појединим нападним правцима нису могле концентрисати потребне снаге. Због нових четничких напада неке се чете нису могле употребити у борби против Немаца, као што је то био случај са Прањанском групом из Ужичког одреда (1. ариљска, 2. пожешка, Моравичка, Црногорска и Словеначка чета).

Кад је Врховни штаб, проценивши ове и друге елементе, дошао до закључка да се у таквим условима не може одбрани слободна територија, он 26. новембра доноси одлуку да је брани што је могућно упорније, а потом да се јединице делом повлаче према Санцаку, а делом забацују иза леђа нападача и да даље дејствују на својим теренима.

Тада је друг Тито поново упозорио командни састав одреда да не треба водити само фронталне одбрамбене борбе, већ њих комбиновати са активним офанзивним дејствима, нападати где год је то могућно и тако наносити нападачу што више губитака. Директива Врховног штаба да се јединице не упуштају у одсудне борбе са надмоћнијим нападачем и да се слободна територија не брани грчевито имала је за циљ да се сачува сопствена војска, која ће у другим крајевима земље, тамо где се буде налазила, борбом створити нове слободне територије.

Да би партизанске снаге по повлачењу у Санцак биле колико-толико прихваћене, Врховни штаб је скренуо пажњу Главном штабу за Црну Гору и Санцак да повећа своју активност, нарочито на подручју према Србији.

Наређење да се са погодних положаја пружи што јачи отпор и потом да се повлачи у правцу Санцака добио је и Ужички одред. Услед тешких борби у протеклом периоду овај је одред претрпео доста губитака; чете су биле бројно смањене и растурене по разним секторима слободне територије. Ипак, све су оне биле спремне да дају све што могу у одбрани слободе свог града и целе околине.

Непосредна околина Ужица погодна је за одбрану. На правцу од Краљева све до Чачка земљиште је маневарско, па су јединице Чачанског и Краљевачког одреда могле дати на тим положајима уза-стопни отпор 113. пешадијској дивизији. А кад заузму Чачак пред Немцима ће се испречити Овчарско-кабларска клисура. Она је доста дуга и уска и зато врло погодна за одбрану: са мало ватрених средстава може се добро затворити пролаз. Исто тако могу се лако раз-

рушити комуникације и онемогућити пролаз моторним возилима свих врста. За одбрану тог правца нису биле потребне веће снаге.

Пред 342. пешадијском дивизијом на правцу Ваљево — Косјерић — Ужице постоје погодни положаји одмах изнад Ваљева, око Ластре у висини села Бачевци — Лесковица; следећи добар положај за одбрану је превој између Повлена и Маљена, зван Букови. И овај правац омогућује успешно комбиновање ватре са рушењем цесте. Даље, по дубини, после губитка Косјерића, врло погодан положај је Црнокоса и као последњи положај на овом нападном правцу је брдо Трешњица. На правцу од Ваљева преко Љубовије и даље долином Дрине положаји су нешто слабији, али благовременим поседањем неки се могу успешно бранити. Ипак, као најјачи положај издваја се Кадињача, превој који везује планину Тару са Јеловом гором. Преко тог превоја иде пут од Љубовије ка Ужицу.

У јутро 25. новембра кренула је у напад 342. пешадијска дивизија. Напад 113. пешадијске дивизије отпочео је два дана касније, вероватно због тога што су Немци желели да дејством 342. дивизије вежу главне партизанске снаге са слободне територије, па да снажним ударом 113. дивизије уз долину Западне Мораве и Ђетиње остваре своју замисао о опкољавању главнине наших снага северно од Ужица.

342. дивизија груписала се у две нападне групе. Снаге које су нападале преко Љубовије Немци су назвали нападном групом „Запад“. Она је била састављена од 699. пешадијског пука ојачаног главним делом дивизијске артиљерије и тенкова. Према Косјерићу нападала је група звана „Север“ у чијем се саставу налазио 698. пешадијски пук са неким ојачањима.

Између те две колоне нападали су делови 704. пешадијске дивизије са четницима, недићевцима и љотићевцима.

Први судар са јединицама Ваљевског одреда имала је десна немачка нападна колона, одмах око раскрснице путева Ваљево — Лозница — Пецка, а лева колона око села Драчићи. Немци су нападали снажно. Пред нападном групом „Север“ биле су јединице које су се тек вратиле из борби са четницима код села Рајковића. С обзиром на то да су чете партизанских одреда биле развучене на широком простору због ранијег учешћа у борбама са четницима немачке нападне групе постигле су у току дана знатне успехе, па су наставиле да нападају и наредних дана.

Команда Ваљевског одреда са својим јединицама на Љубовијском правцу, а на правцу Букова са својим и четама Ужичког одреда доста се успешно бранила. На појединим местима организовано је рушење комуникација: то је нарочито солидно урађено на друму Ваљево — Косјерић. Командант групе „Север“ обавестио је о томе команданта дивизије наводећи да је његова нападна колона наишла на порушени пут испод Ластре у дужини од око 300 метара, који се не може обићи ни оправити, јер се запрека брани ватром.

ОДБРАМБЕНА ДЕЈСТВА УЖИЧКОГ ОДРЕДА²⁾

Јединице Ужичког одреда имале су први судар са немачком колоном „Запад“ 27. новембра око 10 часова, кад су немачки предњи делови пристигли из правца Пецке и наишли на положаје с леве стране реке Љубовиђе, Брловина Врач, које су поселе 2. златиборска и две чете из Посавског одреда.

Око ових положаја развила се јака борба која је трајала око три сата. Немци су морали употребити авијацију и тенкове. Пробијању наших положаја знатно су допринели четници који су по групама иза леђа нападали и тако спречавали да се Немцима пружи упорнији отпор. Удружени непријатељи успели су око 13 часова да збаце све три наше чете са положаја и да наставе наступање ка Рогачици.

После заузимања Љубовије и положаја око овог места, Немци су сматрали да могу брзо наступати, тако да су се делови који су се повлачили испред њих нашли у тешком положају. Зато су они покушали да одступе ка косама азбуковачких планина, али су их нападе разне четничке групе; после тога покушали су се пребацити преко Дрине, у Босну, но то им нису дозволили четници мајора Дангића. Кад су немачки предњи делови били добро „дочекани“ на положају Војна — Обориште од једне рачанске чете, они су после наступали нешто обазривије.

До ноћи делови 2. и 3. рачанске чете стигли су до места Оклетач, ту запосели положај и привремено задржали даље наступање Немаца.

У овим борбама Немци су имали доста губитака, али ни наши нису били мали. Обе рачанске чете су имале доста мртвих и рањених, али је највеће губитке претрпела 2. златиборска чета, на чије се положаје сручио главни удар ове немачке нападне колоне, и која се касније, током одступања, морала пробијати под сталном борбом са четницима. Од целе ове чете стигло је у рејон Ужица само десетак другова.

Током 27. новембра немачка нападна група „Север“ успела је да савлада простор око Ластре и да пред ноћ избије до подножја Букова. Да би савладали ово мало растојање (десетак километара) Немци су утрошили два дана. По томе се види да је пут био солидно порушен и добро брањен, па тенкови и остала моторизација нису могли да се крећу, а пешадијски делови нису смели без подршке артиљерије и тенкова да се даље увуку у овај пошумљени терен.

Тог дана отпочела је напад и 113. пешадијска дивизија упућујући једну — десну — колону (268. пешадијски пук) од Крагујевца преко Горњег Милановца. Део снага ове колоне упућен је правцем Крагујевац — Кнић — Чачак. Друга колона (260. пешадијски са 113.

²⁾ У чланку се не обрађују борбена дејства која су водили суседни одреди током ове операције, већ само она кад се главнина непријатељских снага нашла на територији Ужичког одреда и сусрела са четама овог одреда, ојачаним са два батаљона Посавског и две чете 2. шумадијског одреда.

артиљеријским пуком) наступала је од Краљева ка Чачку и даље преко Пожеге у правцу Ужица. Исто тако, од Краљева је упућена преко Рашке ка Новом Пазару једна колона (2. батаљон 261. пука). Остали, већи део 261. пука задржан је у дивизијској резерви.

Током дана нападне колоне које су наступале овим правцима избиле су до линије Мрсаћ — Бумбарово брдо.

Тако су Немци током 27. новембра освојили знатан део слободне територије. Иако су задржани на положајима: Оклетач — Букови и Еумбарово брдо — Мрсаћ, ипак су тог дана јасно ставили до знања да су за ову операцију привукли знатне снаге, те да наредних дана пред нашим одредима стоје тешки задаци.

Одмах ујутро 28. новембра Немци су кренули у силовит напад, уз подршку артиљерије, тенкова и авијације. С обзиром на знатну бројну, а поготово техничку надмоћност, они су и овог дана постигли знатне успехе, али они ипак нису одговарали тој надмоћности. Борбе су се одвијале углавном овако:

Десна нападна колона групе „Запад“ отпочела је напад око 8 часова. Што је време даље одмицало то се распламсавала све жешћа борба. Положај испред села Оклетач који су браниле рачанске чете погодан је за одбрану, те је овим јединицама успело да доста дуго задрже Немце. Но, око 11 часова Немци су успели да ове јединице одбаце са положаја, па су се друмом упутили ка Рогачици, одакле је један део пошао ка Бајиној Башти, а други ка Ужицу.

Тог дана у Ужицу је било врло критично. Евакуација тешких рањеника и осталог материјала, као што је муниција, штампарија и друго, одвијала се споро јер није било довољно камиона и других превозних средстава, а и то што смо имали било је изложено непрекидном бомбардовању од стране немачких авиона. У таквој ситуацији Немци су се од Рогачице упутили ка Ужицу, а пред њима није било наших јединица на положајима. Тада је команда Ужичког одреда позвала Раднички батаљон, те њега и неке чете из Посавског одреда хитно упутила на Кадињачу. Ове јединице су предвече 28. новембра запоселе Кадињачу. У међувремену Немци су по избијању у Бајину Башту, Костојевиће и Дуб застали. Зашто нису енергичније даље наступали није познато. Да су то урадили, могли су око подне 28. новембра без много напора бити у Ужицу.

Од немачких јединица које су нападале од Ваљева ка Ужицу преко Косјерића, планински масив зван Букови браниле су следеће наше јединице:

У подножју брда код Јеринића кафане били су положаји чета Ваљевског одреда.

Горе по врху и испод самог врха брда, правећи заклоне иза борових и букових стабала, спремале су се за одбрану чете Ужичког одреда и део батаљона 2. шумадијског одреда.

На десном крилу, око Дивчибара, налазила се 4. ужичка чета. Лево од ње бранила је положај 2. ужичка, а сам пут посела је

1. ужичка чета. Даље лево од ње налазиле су се две чете шумадијског батаљона. На овом положају био је и један брдски топ.

Предвече 27. новембра Немци су подишли овом положају и развили јединице за борбу. Тако су одмах ујутро 28. новембра напали пуном снагом. Тенкови и пешадија насртали су уз обилату помоћ артиљеријске и минобацачке ватре. Око 10 часова Немци су пробили положај код Јеринића кафане и почели да се пењу уз брдо. Главним снагама оријентисали су се на пут и његову ближју околину, док су извесне снаге упутили лево и десно од пута. Нешто јачу колону упутили су у правцу Дивчибара.

Око самог врха Букова поново се развила жестока борба. Немачка авијација је у таласима надлетала и помагала стрељачком строју да савлада ову добро брањену препреку.

Јединице које су браниле Букове дале су максимум оног што се у овим условима могло дати: чак је и онај једини топ искоришћен у пуном обиму, али ипак све то није било довољно да би онако јаким непријатељевим снагама могле спречити даље напредовање. Тако су око 14 часова Немци пробили овај положај, одбацили јединице од цесте и наставили наступање у правцу села Ражана и даље ка Косјерићу.

У то доба, даље испред ове колоне, налазило се нешто снага на положају Црнокоса, што је ипак било гаранција да она неће моћи до ноћи упасти у Ужице.

Током дана и јединице 113. пешадијске дивизије разбиле су снаге које су браниле правац ка Чачку и предвече 28. новембра предњим деловима ушле у Чачак.

Поподне и предвече 28. новембра ситуација по град Ужице и околна места била је тешка. Немачке нападне колоне стигле су до линије: Рогачица — Косјерић — Чачак.

Времена за даље организовање одбране и нових снага које би браниле прилазе није било. Ипак покушало се да се тај мали предах од једне ноћи искористи што се више могло.

Пошто је Раднички батаљон већ био на Кадињачи команда Ужичког одреда наредила је 1. рачанској чети да прекине борбе са четницима у селу Тубићима и да одмах крене ка Трешњици пред немачку нападну групу „Север“. Тамо су упућене и Словеначка и Црногорска чета. Моравичка чета добила је наређење да што пре стигне у Ужице, а Ариљска и 2. пожешка чета, које су се налазиле најдаље у правцу Равне горе, да крену у овом правцу.

Чете Ужичког одреда које су се налазиле око Прањана и Равне горе мало су касно покренуте. Вероватно их није било могућно раније извући због четничких напада, што је Немцима помогло да нешто брже напредују.

Да би отклонила опасност брзог продирања Немаца према Ужицу из правца Бајине Баште и Косјерића, команда Ужичког одреда наредила је и Рачанској чети да поседне положаје код Пјевчеве механе.

БОРБА НА КАДИЊАЧИ

Предвече 28. новембра стајао је Ужички раднички батаљон постројен на ужичкој пијаци. У њему су биле четири чете. Пета чета — радници фабрике оружја — изгинула је готово цела приликом експлозије у трезорима.³⁾ Са дрвене трибице борцима и окупљеном народу говорили су другови Кушић и Јерковић.

Они су се обратили борцима речима да су све очи упрте у њих, да сви људи који ту около стоје, сви наши рањеници, цео град, који високо цени своју тек добијену слободу — да сви они са пуно наде гледају у своје браниоце. Иако батаљон иде да затвори најугроженији правац, народ очекује да ће, ако не сасвим зауставити нападача, толико га дуго држати док се евакуација не заврши. „Радници Ужица и овај задатак ће достојно извршити“ — рекао је на крају друг Кушић.

Кад је батаљон пошао на задатак, у Коштици је стигло наређење да се Железничка чета врати, јер треба да онеспособи алатницу и сва постројења ложионице тако да их окупатор више не може користити.

У батаљону су остале три чете: Пекарска, Кројачко-обућарска и Ткачка. Воде их командант батаљона Андрија Ђуровић и командант одреда Душан Јерковић. За њима је нешто касније стигао на Кадињачу са једним брдским топом и Радивоје Јовановић Брадоња. Он је Јерковићу пренео наређење друга Тита да се на Кадињачи пружи нешто упорнији отпор, а потом да се дејство усмери на заштиту правца према Кремнима. Ноћ између 28. и 29. новембра Раднички батаљон је провео у оближњим сеоским кућама. Обезбеђење је до поноћи давала чета ткача, а после поноћи пекари. Они су патролирали у правцу Заглавка, али никаквих сумњивих покрета није било.

У јутро око 6 часова командири чета су заједно с командантом батаљона Андријом Ђуровићем обишли терен и извршили распоред. Положај на десном крилу испод групе кућа засеока Лекићи, код саме окуке пута, добила је да поседне Пекарска чета. Терен је био обрастао храстићима, истина не тако густим, тако да се чета брижљивим радом могла прилично успешно маскирати, што је било нужно с обзиром на близину пута.

Средину положаја, сам пут, добила је задатак да поседне и брани Кројачко-обућарска чета. Овај њен положај налазио се изнад друге окуке кад се из долине од Заглавка почне петити уз Кадињачу.

Даље лево од ње у правцу групе кућа Ракићи стављено је у задатак чети ткача да поседне положај и да га брани.

Посавцима који су, такође, већ били стигли на Кадињачу Јерковић је дао задатак да поседну висове Кадињаче од Ланишта до Глогињића.

Посади топа је наређено да топ укопа и постави на сам превоз лево од пута код једне старе трешње.

³⁾ Пре почетка офанзиве Немци су пронашли једног издајника који је 22. новембра изазвао експлозију у фабрици оружја у којој је изгинуо већи део радника.

Тако је 29. новембра ујутро извршено поседање положаја на Кадињачи у две линије. Прва линија — Раднички батаљон готово у самом подножју, друга линија — Посавци на вису Кадињаче.

Око седам часова све чете су биле на својим положајима. Пришло се маскирању.

Командир Ткачке чете Бугариновић, пошто је обишао свој стрелачки stroj, добио је дојам да се његово лево крило нашло у потоку, те да неће бити добро искоришћено. Зато је предложио команданту Ђуровићу да са једним водом пређе поток и поседне каменито узвишење изнад Ракића кућа, звано Делића брдо, Ђуровић се с тим сложио.

Током минуле ноћи Железничка чета обавила је свој задатак у онеспособљавању ложионице и алатнице, па је 29. новембра ујутро добила наређење да поседне положај на путу од Кадињаче ка Ужицу, код велике окуке изнад Сињевца. Тиме се желело да се овај правац затвори по дубини, те ако Немци продру на Кадињачу, да им се успори надирање још на овом положају.

Дрхећи од хладноће и узбуђења борци су очекивали немачки напад. Сви су знали да не смеју отварати ватру пре него што чују пуцањ нашег топа или пушке са командног места. Тиме је Јерковић желео да Немце припусти што ближе те да им тада снажном ватром са блиског одстојања нанесе што веће губитке.

Нешто пре осам часова примећени су Немци у Заглавку. Настало је напето ишчекивање. Лежећи један до другог четрнаестогодишњи шегрт Саво Пауновић обратио се свом мајстору код кога је до јуче радио у радионици, Милићу Пантовићу, мало уплашено: — Мајсторе, сад ће Немци.

— Нисам ја, Саво, више за тебе мајстор — одговорио му је Милић — сад смо ми другови. Па је даље наставио: — Ова пушка и ова бомба унеле су промену у нашим односима. Сад смо ми ратни другови.

Није Сави све то било јасно, али му је било мило што овако мајстор с њим разговара.

Немци су ишли обазриво. Најпре се кретала група извиђача на бициклима (око педесетак људи) возећи лагано. С времена на време би стали и пуцали. Из аутоматског оружја прочешљавали су терен, који би им се учинио сумњив и тек кад отуда не чују одговора, наставили би пут.

Иза ове групе на неколико стотина метара кретала се друга група на мотоциклима са и без приколица. Они су били наоружани са нешто више пушкомитраљеза и тешких митраљеза, те је њихова ватра била снажнија од оне коју је отварала прва група.

Обе ове групе су застале нешто дуже код моста на путу испод к. 473. Одавде су подуже пуцали и потом полако путем ишли даље, а горе изнад њих покривени лишћем и грањем лежали су борци Пекарске чете. Лежали, ћутали и чекали.

Од Заглавка је кренула колона пешадије, дугачка, без прекида. Полако се вијугала за извиђачким групама. Кад су се Немци завукли доста дубоко између прве и друге окуке, одјекнуо је пуцањ нашег

топа. Његова граната, усмерена без нишанских справа — кроз цев, пала је посред немачке колоне. Иза овог пуцња сручио се на Немце ураган ватре. Пушке, три пушкомитраљеза и један тешки митраљез сипали су ватру на блиске циљеве, који су се од ове изненадне ватре ошамутили. Предњи делови почели су да беже. То је навело борце Кројачко-обућарске чете да изврше јуриш.

Немци су почели да се срећују, отворили су јаку ватру. Прво су се средили војници из оног дела колоне који није био под ударом наших бораца.

Нешто касније по брду Кадињачи, нарочито око положаја нашег топа, одјекивале су експлозије граната и мина, али топ је наставио да и даље упућује гранате на ову немачку колону.

Не знамо да ли су Немци тада, или раније, били упутили обухватне колоне. Тако се десна обухватна колона кретала правцем Заглавак — Љута стијена — Околишта — Таков камен и даље према Кадињачи и лева правцем Заглавак — Подгорје — Глогињићи — Кадињача.

Вероватно су те колоне кренуле у исто доба кад и ова путем, или нешто раније, јер су четнички елементи на време упозорили немачког команданта да ће Кадињача бити брањена. Но њима је требало доста времена да изврше маневар и да се браниоцима Кадињаче нађу иза леђа. После тридесетак минута од нашег напада Немци су се савим снашли. Оценили су по ватри снагу и положаје бранилаца, а потом и места ватрених тачака, па су на њих усмерили минобацачку и артиљеријску ватру.

Тада су почели у таласима да нападају наше положаје. Период док се Немци нису снашли био је пропуштен; у то доба могао се стрелачки stroj Радничког батаљона мало повући ка вису Кадињаче, где је могао пружити још јаки отпор и потом је требало, према замисли друга Тита, да се нађе на правцу Ужице — Кремна.

Али не само што није било повлачења, већ се јуришем овај stroj још више спустио у долину и тако још више попримио карактер упорне одбране.

Може се рећи да је сама замисао бранилаца Кадињаче још од почетка била постављена са тежиштем на јачу одбрану, чим се отишло са положајем у подножје брда.

Али и поред тога било је могуће одступити, нарочито после првог удара. Било је изгледа и касније да се може извући знатан део бораца све док Немци нису разбили Посавце и затворили обруч.

Зашто то није урађено, тешко је данас дати одговор. Осећања љубави и мржње била су изгледа пресудна: Она су била толико јака да су ови људи заборавили на себе. Они су знали да је иза њих град Ужице у коме су провели своју револуционарну младост и који су успели да ослободе.

Тамо иза њих остали су њихова родбина, познаници, а нарочито рањеници. Сви ови су се надали да ће Немци бити задржани, сви су веровали у њих.

Пред њима је мрски окупатор познат по својим злочинима. Пред њима је окупатор који хоће да поново гази по Ужицу, да својим присуством скрнави тешко стечену двомесечну слободу.

Зато радници нису одступали.

Борба је настављена несмањеном жестином. Немци знатно надмоћнији, са далеко јачом ватреном моћи, нападали су упорно желећи да у фронталном судару што пре разбију одбрану Кадињаче и да потом надиру ка Ужицу. Раднички батаљон је услед непријатељске ватре бивао бројно све мањи, али ипак још толико јак да им није дозвољавао даље наступање.

Крилне колоне Немаца наступале су такође журно; успут су хватале сељаке, нагониле их да им носе муницију и на крају их убијале. Тако су на Ливатку стрељали око 15 људи.

Немачки артиљерци морали су добро да се помуче да би уништили један једини наш топ чији је положај био добро изабран, готово на самом превоју, па су гранате усмерене на њега подбацивале или пребацивале и тамо по долинама експлодирале. Цела њива Милутиновића „Код извора“ је била изрована од немачке артиљерије, а топ је још с времена на време избацивао по неку гранату мада је послуга била у неколико наврата затрпана земљом од експлозије граната које су пале близу оруђа. И тек кад је дошло до пуног поготка и нишанција погинуо, топ је ућутао.

Нешто касније Немци су избили са обе бочне колоне на висове Кадињаче и притиснули борце Посавског одреда. Ови су се упорно борили, али су их Немци полако потискивали. У једном јачем нападу погинуо је комесар одреда Божа Марковић. Тада су Немци искористили моменат и збацили Посавце са виса Кадињаче.

Раднички батаљон или, боље речено, преостали живи борци из тог батаљона, били су опкољени, али су и даље наставили са борбом. Гинули су један за другим. Кад је погинуо Аца Миланковић, нишанција на тешком митраљезу, заменио га је други борац, али и он одмах гине. Нешто касније гине и трећи нишанција. Више није имао ко да леже за митраљез. Рањени борци су тукли до погибије или до задњег метка.

Борба на Кадињачи почела је око два сата поподне да јењава, да би око пола три сасвим престала. Чули су се само поједини пуцњи. То су Немци убијали беспомоћне рањенике.

Код једне крушке погинуо је командант батаљона Андрија Ђуровић. Крај њега је остала повећа гомила празних чаура. Храбро се борио са својим друговима радницима и заједно са њима положио свој живот.

Нешто даље, крај врзине, у седећем ставу ослоњен на обронак, наћен је мртав командант Ужичког одреда Јерковић. Изгледао је као да осматра бојиште и да се чуди зашто су ућутали ови храбри ратници, зашто дозвољавају Немцима да се даље крећу ка Ужицу.

Тек предвече 29. новембра Немци су били у стању да од Кадињаче наставе покрет ка Ужицу. Но, пре њих у Ужице је стигла немачка колона од Косјерића. Тако је захваљујући упорној одбрани на

Кадињачи онемогућено Немцима да обухватним колонама дођу у рејон Ужица и опколе наше снаге северно од овог града.

Ретко је који од бораца Радничког батаљона изишао са Кадињаче. Један од њих је Сава Пауновић. Рањен, сакрио се у једну увалу. Немци су пролазили поред њега, он је присиљавао себе да се ничим не ода да је жив. Исцрпен, једва је стигао до врха брда где су биле неке куће. У дворишту је лежао мртав син домаћин, младић од око 23 године, који је погинуо иако није у борби учествовао.

Кад је Пауновића видјела мајка погинулог младића и неке комшије, потрчали су да га убију, јер су сматрали да су партизани криви за смрт овог младића. Тада је из куће изишао домаћин Милош Стефановић, пришао је дечаку-рањенику, узео га на руке и унео у кућу, говорећи присутнима:

— Мртви су мртви, а живе треба спасавати. Ови мученици боре се за нашу слободу, погледајте колико их је мртвих на Кадињачи. Они су људи као и мој син.

За подвиг на Кадињачи 29. новембра 1941. године, поводом десетогодишњице наше револуције, одликован је Ужички раднички батаљон Орденом заслуга за народ I реда.

БОРБА НА ЦРНОКОСИ

Нападна немачка група „Север“ провела је ноћ 28/29. новембра са главнином у Косјерићу, а предњим деловима испод самог брда Црнокосе. Овај доста погодан положај за одбрану били су посели 1. златиборска чета и неки делови Посавско-тамнавског батаљона, укупно 200 — 250 људи. На њих је нападао ојачани пук 342. пешадијске дивизије, што је износило преко 5.000 људи.

Јака артиљеријска ватра сручила се најпре на брдо Градину (к. 778), а касније на висове Црнокосе: Границу и Митрово брдо. Тенкови и пешадија искористили су дејство своје артиљерије, те су полако једним делом наступали цестом, пењујући се серпентинама уз Црнокосу, а другим делом, састављеним углавном од пешадије, од Косјерића сеоским путем до коте 619 и потом даље ка вису Црнокосе званом Сандук.

Наше јединице су дале доста добар отпор, нарочито колони која се кретала цестом, јер су на време порушиле пут на неколико места, и на тај начин успеле да спрече брз продор тенкова, а самим тим су успориле напредовање и пешадије, која се нерадо одвајала од тенкова. Зато је ова колона у прво време споро напредовала али кад је авијација притиснула наш стрељачки строј, а поготово кад је нешто касније избила деснокрилна немачка колона на Сандук и почела да напада у правцу Митровог брда, што је довело до бочног удара у борбени поредак бранилаца Црнокосе, наше јединице биле су присиљене на одступање. Кад су одбацили ове чете са Црнокосе, Немци су наставили наступање преко Карана ка Ужицу.

Групе за рушење објеката, које су биле упућене из Ужица да на подесним местима поруше пут од Црнокосе ка Ужицу, покушале су да успоре кретање немачке моторизације. Али с обзиром да је терен погодан за обилажење порушених делова пута или објеката на њему, то се рушењем није много постигло.

Тако су Немци са овом колоном пре подне избили пред Пјевчеву механу. Одавде се терен пење ка брду Трешњици и потом води косом до Сарића осоја, а онда се спушта ка Ужицу. Према томе, ово је био једини положај на којем се могао овој колони пружити нешто јачи отпор. Поселе су га 1. рачанска, Црногорска и Словеначка чета. Немци су покушали да предњим деловима разбију одбрану, али им то није пошло за руком. Борба је трајала око два сата. Тек кад су развили нешто јаче снаге из главне колоне и напали на широком фронту, Немци су успели да збаце наше јединице са положаја и да наставе кретање, и то главнином ка Ужицу, а мањим делом снага ка Пожеги.

Да би ослабили отпор, Немци су се из Косјерића укључивали на наше телефонске линије, упадали у наше разговоре саопштавајући: „Све је у реду“. „Нема опасности, нека се трупе врате у касарне“.

УЛАЗАК НЕМАЦА У УЖИЦЕ

Тенкови, праћени моторизованом пешадијом и у садејству са авијацијом 29. новембра 1941. године, по подне, спустили су се низ Сарића осоје. Кад су улазили у град, на другој страни су излазиле групе другова. Међу последњима Ужице су напустили Стејић, Слободан Пенезић и Вукола Дабић. Када су полазили, Стејић, је приметио да застава није скинута. Наредио је да се заустави камион, затим се попео на кров зграде где је до тада радио штаб одреда, и скинуо заставу. Није хтео да овај симбол слободе остави Немцима да га скрнавe. Тенкови се нису у Ужицу задржавали. Одмах су наставили покрет и избили на дрвени мост на Ђетини, који је био миниран. Али, до експлозије није дошло било зато што је неки издајник пресекао штапин, било због нестручно постављених експлозивних средстава. Сем тога, ни пут од Ужица ка Златибору није на време порушен. Све то могло нам се горко осветити.

Наиме, руководство нашег устанка са деловима обезбеђења које је претежно сачињавала Моравичка чета, одступало је новим путем ка Мачкату, или пак старим уз Забучје. Тако су се и једни и други нашили између задње окуке новог пута засеока Прљевићи и Беле земље, кад су наишле групе авиона и устремиле се на њих. Авиони су бацали бомбе и митраљирали, а из Ужица су надирали тенкови. Покушај Лоле Рибара, Петра Стамболића, Драгана Павловића и Жеље Ђурића да минирају пут није дао никакве резултате. Мине се нису могле набрзину укопати у тврду камену подлогу, поготово не под вагром и бомбама немачких авиона и тенкова који су се све више при-

мицали. Немци су до Ужица ишли доста обазриво, али после заузимања града наставили су да продиру без застајања.

Друг Тито се после изласка из Ужица зауставио са Кушићем на високој стени која штрчи на падини брда Забучја, званој Биоктош. Нешто касније код њега је дошао и Пенезић.

Одавде је друг Тито могао лепо пратити развој ситуације. Кад су Немци ушли у град и почели даље да надиру, он је наредио Кушићу да крене у правцу села Љубања, организује одбрану и спречи Немцима да продру правцем Ужице — Љубиш, преко Љубања, а Пенезићу да организује одбрану код великих окука, изнад централе, и спречи продор Немаца од Ужица ка Чајетини.

Они су кренули на извршење задатка. Али баш кад су Железничка чета и други делови пристизали, наишле су веће групе немачких авиона и омеле их у поседању положаја. У међувремену су стигли и немачки тенкови са моторизованим деловима.

Не само што су авиони, а касније и тенкови са моторизованом пешадијом, угрозили животе бораца који су се затекли на овом простору, већ су се ту око Беле земље 29. новембра предвече нашли другови Кардељ и Ранковић, главни део Врховног штаба и ЦК наше Партије. Услед напада из авиона, бомбардовања и митраљирања они нису могли да иду даље, а тенкови праћени моторизованом пешадијом су надирали и пристигли на неких стотинак метара. Парчићи авионских бомби, тенковских граната, затим зрна из разног аутоматског оруђа, одзвањали су од каменитих стена Забучја. У истом положају, само нешто источније, нашао се и друг Тито. Претила је опасност да падне непријатељу у руке. Настало је пробијање под страшном ватром. Једни су одступали према Мачкату, а други према Рожанству.

То је био један од врло критичних момената за судбину наше револуције. Но, већина другова успела је да се пробије и да током ноћи изађе на плато Златибора, звани Палисад.

У борби је погинуо секретар ужичког окружног комитета Жељо Ђурић. Тешко рањеног Вишића, једног од најбољих масовика наше Партије у ужичком крају, ухватили су Немци. И доста дивних другова је ту пало, али се главнина пробила и наставила пут.

ДАЉА БОРБЕНА ДЕЈСТВА

Навече 29. новембра око 20 часова команда 113. дивизије добила је задатак да смени у Пожеги јединице 342. дивизије. Даље гоњење делова, који су одступали углавном је поверено команди 342 дивизије. На основу те заповести командант 342. дивизије, генерал Хофман, доноси одлуку да за гоњење формира три колоне и то:

— колону „А“ која наступа правцем: Дупци — Кремна — Вардиште;

— колону „Б“ правцем: Ужице — Мачкат — Чајетина и даље; и

— колону „Ц“ правцем: Ужице — Збојштица — Љубиш.

113. пешадијска дивизија усмерила је напад од Пожеге у правцу Ариља и Ивањице.

Сутрадан, 30. новембра, настављен је покрет. Овог пута није се ишло само цестом, него широким фронтом лево и десно од ње по групном распореду. Тако су урадили, свакако, због тога што су хтели да детаљније претресу терен, као и да лакше савладају евентуални отпор. Главни удар наносила је немачка колона „Б“. Она је кренула ујутро око 7.30 часова из Мачката и пред Чајетину је избила око 11 часова. После краће борбе успела је да заузме ово место и онда је наставила покрет ка Палисаду. До борбе је поново дошло код Партизанских Вода (тада Краљеве Воде). После повлачења наших снага са овог положаја, Немци су својим извиђачким јединицама по мраку избили на линију Рибница — Борова глава. Остале нападне колоне, „А“ и „Ц“, наставиле су наступање без неког већег отпора.

Током овог дана Немци су извршили још један страховит злочин. На Палисаду и Партизанским Водама су побили неколико стотина тешких рањеника. Ови другови нису могли бити на време евакуисани, јер се није располагало са довољно транспортних средстава. А и то што је било, стално је било притиснуто нападом немачке авијације, те се није могло дању кретати. Кад су избили немачки тенкови и оклопна пешадија, другови су излазили из кућа, покушавајући да се склоне у јаруге и жбуње. То су Немци приметили, па су тенковима газили ове беспомоћне људе, а оне друге које су нашли у кућама су побили.

ПРОБИЈАЊЕ НАШИХ ЈЕДИНИЦА

Ужички одред је, као и остале наше снаге, одступао под неobiчно тешким условима. Непрекидно нападање од немачких потерних група и разних четничких банди, глад и страховита зима, откривен терен који су стално Немци контролисали из ваздуха, отежали су ионако сложен задатак пробоја и извлачења јединица. Неке су се чете пробиле источно, а неке западно од Ужица. 1. ариљска и 2. појешка чета прешле су цесту и пругу Ужице — Пожега код Висибаве и дошле у село Роге, а потом наставиле покрет ка Радобуђи. Тамо су се повукли и делови 1. појешке чете. Нешто касније у село Радобуђу стигао је Кушић, а потом и 2. ариљска чета. Од тих снага Кушић је створио једну ударну групу. Поред тога, тамо су једно време били делови Крагујевачког и Краљевачког одреда, а долазиле су и неке јединице Чачанског одреда, које су се после краћег времена већим делом вратиле на свој терен.

Централна група јединица Ужичког одреда које су браниле положај Букове није се скупно повлачила. Тако се 4. ужичка чета повукла од Субјела преко Каленића до Здравчића. Ту се нашла 30. новембра и била бомбардована из ваздуха. Пругу и цесту је прешла ноћу 30. новембра, и то навече код Узића и преко Дрежника стигла на Муртеницу и даље је одступала на југ, па је ноћу 2/3. децембра прешла Увац и дошла у село Радојњу.

После повлачења са Букова 1. и 2. чета, са неким четатама из Ваљевског одреда, повукле су се ка Сечој Реци. Одавде су се ваљевске јединице вратиле на свој терен, а ове две чете дошле су у село Стапари и Буар, код Ужица. Ту је од ове две чете, које су током ранијих борби имале знатне губитке, створена једна чета. За командира је одређен Луне Миловановић, а за комесара Алекса Дејовић.

После преформирања ова чета је упала у стари ужички град, одакле је изнела већу количину муниције и бомби која је ту била склоњена. Све је ово пренето у село Буар. На овој просторији чета се задржала до 13. децембра, кад су је у селу Стапари напаале јаче немачке снаге, те је била приморана да одступи у правцу Санџака.

Трећа ужичка чета се са терена око Вишеграда под притиском четника повукла на Златибор и дошла у село Семегњево, где се спојила са групама партизана које су се ту налазиле.

Немајући везе са осталим јединицама, ова група је самостално правила план за пробој. На крају су се договорили да покушају пребаци се на планину Тару и изманевровати немачке јединице, које су тих дана детаљно претресале златиборски масив. Сматрали су да ће са Таре лако ухватити везу с партизанима у западној Србији и источној Босни. Ноћу 3/4. децембра кренула је ова колона из Семегњева ка Тари. Ноћ је била мрачна, а терен врло тежак, те се ишло доста споро, а с обзиром да се кренуло нешто касније, то се колона пред свитање нашла пред Шарганом. Пошто превојем Шаргана пролазе пут и пруга Ужице — Вишеград, очекивало се да нека немачка јединица обезбеђује тај положај. Да не би по дану прелазили доста откритивен терен, одлучено је да се предани у колибама породице Ђокић.

Али чим се мало разданило, колону су напали потерни делови 342. пешадијске дивизије. Зрна су шишала кроз дрвене зидове колиба. Напад Немаца био је врло жесток. С обзиром да су тих дана претресали терен, то су се њихове потерне групе са разних страна усмериле ка овим колибама. Трећа чета је успела да се пребаци преко Великог врха (к. 1182) и косом даље у село Шљивовицу. Остале јединице су се повукле ка Семегњеву. У Шљивовици је нашла 1. златиборску чету, која је од Црнокосе одступала преко Јелове горе. Обе чете, златиборска и 3. ужичка, кренуле су током наредне ноћи преко Златибора и стигле до села Доброселице, где су ухватиле везу са Слободаном Пенезићем. После дан-два задржавања на овом терену наређено им је да крену у Санџак, па су преко Сјеништа стигле у село Радојњу негде око 8. децембра. Тако су се у Радојњи нашле 1. златиборска, 3. и 4. ужичка чета са још неким групама из осталих јединица Ужичког одреда. Касније је овамо стигла и 1. ужичка чета.

Све три немачке потерне групе 342. пешадијске дивизије су избиле 1. децембра навече на демаркациону линију. Даље је била територија која је припадала Италијанима. Исто тако се и 113. пешадијска дивизија пробила 2. децембра у Ивањицу. После тога неколико дана су ове јединице претресале терен и хватале рањене и болесне наше другове. Око 9. децембра Немци су своје трупе повукли у гарнизоне.

Даље борбе против партизана препустили су недићевцима и четницима, којима су увек у тежим ситуацијама долазили у помоћ.

Одмах ту иза демаркационе линије били су италијански гарнизони: Нова Варош, удаљена свега неких десетак километара, док су Пријепоље, Прибој и Бистрица удаљени највише 20 — 30 километара. Наше пребацивање на њихову територију није им могло остати непознато. И они би свакако нешто предузели да им је то било могућно. Немци се жале што су они тада остали пасивни и у својим дописима из тог периода кажу: „Услед своје бројне слабости Италијани ништа не предузимају“. За сређивање наших јединица било је врло погодно то што су они остали неактивни, а Немци су обуставили даље губитке.

На сређивању наших јединица које су стизале из Србије у Санџак радили су другови: Ранковић, Лола Рибар и Пера Стамболић. Они су врло брзо, од јединица које су тамо стигле у доста тешком стању, правилним партијско-политичким утицајем створили чврсте војничке колективе.

ИСХОД НЕМАЧКЕ ПРОТИВОФАНЗИВЕ ОКО УЖИЦА

Употребом знатних војних снага и обимне технике уз свесрдну сарадњу издајника свих врста и боја, успело је Немцима да потисну наше јединице и заузму слободну територију. Тај успех није био очекиван, с обзиром на снаге које су употребили у овој операцији.

Што се тиче освајања територије Немци су постигли успех, али главни циљ — уништење главнине партизанских снага северно од Ужица и Пожеге — нису остварили.

То признаје и сам командант за Србију који у свом извештају констатује следеће:

Заједничким дејством 342, 113, 704. и делова 717. дивизије партизани су разбијени и потиснути у Санџак и Босну. Неки њихови делови повукли су се јужно од Западне Мораве ка Ивањици и западно од Новог Пазара. На овом простору они су почели понова да се прикупљају и организују.⁴⁾

Па и сам заменик команданта за Југоисток, генерал Кунце, који је обишао овај фронт између 30. новембра и 3. децембра 1941. године по повратку у Солун каже:

Операција 342. и 113. пешадијске дивизије на простору Ужице — Чачак изненадиле су комунисте у већем степену. Њихова главнина успела је додуше да измакне уништењу и да се извуче ка југу и југозападу у области које су окупирани Талијани.⁵⁾

Оцена ове противофанзиве од стране нашег Врховног штаба и Централног комитета објављена је у Билтену за децембар 1941. и јануар 1942. године где се каже:

⁴⁾ Извештај немачког команданта за Србију команданту за Југоисток (VII к. 70/V. рег. бр. 9/I).

⁵⁾ Извештај заменика команданта за Југоисток, генерала Кунцеа (VII к. 70/V. рег. бр. 9/I).

Тенкови и авиони одлучили су ову осмодневну битку. Непријатељ је успео да нас потисне из Ужица, Љубовије, Вајине Ваште, Пожеге, Чачка, Ариља итд. Али нас непријатељ није успео разбити. Пред непријатељем се повлачио само један мањи део партизанских снага, које су стоју по стопу браниле ослобођену територију и онда се под вођством Врховног штаба повукле у Санџак да би ту наставили борбу у Србији. Већи део партизанских снага остао је на терену. Оне су се само повукле лево и десно од главних комуникација којима је продирао непријатељ и заузеле своје старе положаје, откудa воде опет упорну борбу против окупатора и домаћих издајника.⁶⁾

Да су током ове операције немачке дивизије водиле тешке и крваве борбе признају и сами немачки команданти. Тако се заменик команданта Југоистока генерал Кунце на саслушању у Нирибергу, кад је говорио о дејствима дивизија употребљених у овој операцији, жали на тежак терен који је врло подесан за партизански рат и на наш начин дејства у то доба, што је све условљавало да се њихова операција није развијала тако брзо како су желели и каже:

Вид борбе овде није уобичајен. Партизани се нису утврдили на пољским положајима око Ужица и у њима очекивали немачке нападе. Они су имали врло добру обавештајну мрежу и извиђачку службу и сазнали су увек благовремено и тачно кад и где ће Немци нападати. Чим би Немци кренули у напад они би се растурили по терену и избегавали борбу са већим немачким саставима. У току нападања Немаца они су исте нападали из постављених засада, изненадно и брзо и то већином њихове позадинске делове: као курире, везисте, делове за снабдевање, а првенствено поједина возила итд. Често се догађало да су поједини партизани, који су се у почетку били склонили у заклоне од артиљеријске ватре, или су били извиђачки маскирани негде у жбуњу, вршили изненадне ватрене препаде на немачке групе и то у тренутку када би исте пришле близу поред њих и тако стварали велики ефекат у борби, а Немцима наносили велике губитке — нарочито приликом засада. После извршеног препада они би у тренутном метежу нестајали у покривеном и испресецаном земљишту. Наглашавам да је при томе било врло тешко оценити разлику између зартизана и обичног мирног сељака — мештана.⁷⁾

Из ове изјаве види се да је немачким старешинама и војницима нарочито тешко падала наша партизанска тактика. Бројно и технички надмоћнији они су желели отворене сукобе, а наше су јединице умешно искористиле тактику коју је поставио друг Тито. Ми смо подечним начином вођења борбе ову немачку надмоћност знатно ублажили. Баш из ове изјаве генерала Кунцеа види се колико је друг Тито био у праву кад је стално упозоравао, и раније и током ове операције, да се држимо партизанског начина ратовања.

Углавном, тако смо и дејствовали, премда смо у извесним случајевима поједине положаје бранили упорније него што је требало, као што је то био случај на Кадињачи.

До тога је долазило због тога што је, како старешинама тако и борцима, било просто несхватљиво да се слободна територија препусти окупатору. Можда је томе допринело и то што смо у дотадашњим те-

⁶⁾ Зборник, II/1, стр. 113.

⁷⁾ Изјава заменика команданта за Југоисток, генерала Кунцеа на саслушању у Нирибергу (VII, док. Ф. 14/1).

шким борбама против четника успели да одбранимо своју територију, па су, сасвим нормално, и током борбе са Немцима гајене такве илузије.

Но, без обзира на све то и борци и старешине пружили су Немцима снажан отпор и дејствовали су како су најбоље знали и умели. Оно што је одлучило у овој операцији била је изразита надмоћност непријатеља у људству и наоружању. Истина, и у борбама са четницима ми смо се често сусретали са њиховим изразито надмоћнијим јединицама, али смо бар били равноправни у погледу техничке опремљености. Војничку обученост њиховог кадра надокнађивали смо револуционарним одушевљењем и храброшћу а бројну премоћ моралом бораца. Тако смо све борбе са четницима решили у своју корист.

У овој операцији са Немцима нашли смо се у изразито неравноправном положају. Они су били бројно и технички премоћни, а старешински и војнички састав био је боље обучен и располагао је искуством из борби у СССР-у или при окупирању Француске. Једино наше преимућство био је морал и жеља да бранимо слободну територију, а то у овом случају није било довољно.

Ипак, ми смо пружили достојан отпор. Да су Немци имали тежак посао види се по томе што је њихова 342. пешадијска дивизија од својих полазних положаја код Ваљева, преко Љубовије до Ужица, имала да савлада растојање од око 130 километара, а њена левокрилна колона „Север“, од Ваљева преко Косјерића до Ужица 78 километара, и оне су та растојања под борбом савладале за пет дана, што значи да је деснокрилна колона прелазила око 25, а левокрилна само по 14 километара дневно. Кад се има у виду коликим бројем тенкова, оклопних кола, авиона и артиљеријских оруђа су располагали, онда се не би могло рећи да је темпо наступања у овој операцији био нарочито брз, поготову кад се зна да партизани нису имали ни једно једино противтенковско артиљеријско оруђе. Истина, ми смо се сналазили, те смо рушењем путева и сачекивањем тенкова на подесним местима, где су на њих бацане флаше са бензином надокнађивали непријатељева преимућства.

Није брже наступала ни 113. пешадијска дивизија. Она је за три дана од својих полазних положаја код Краљева стигла до Пожеге, из чега се види да је растојање од свега 73 километра савладала за три дана, односно да је дневно напредовала по 24 километара.

Тако се може сматрати да је 1. децембра 1941. године навече, избијањем немачких снага на линију: Јавор — Увац — Вардиште, завршена ова операција, названа прва непријатељска офанзива.

General Abdul Haris Nasution

OSNOVI GERILSKOG RATOVANJA

u indonežanskom odbrambenom sistemu u prošlosti i budućnosti

U ovoj knjizi¹⁾ general Nasution je podelio svoja razmatranja o gerilskom ratovanju na dva dela: »Osnovi gerilskog ratovanja« i »Gerila i naš budući rat«. Pored obrade samog razvoja gerilskog pokreta u Indoneziji, u knjizi su obrađena i osnovna načela važna za vođenje gerilskog rata, zatim uloga i zadaci gerilskih jedinica u opštem sistemu odbrane zemlje, kao i neka pitanja izgradnje indonežanskih oružanih snaga, odnosno uloga pojedinih vidova oružanih snaga s obzirom na specifičnosti same zemlje.

I pored toga što su u knjizi obuhvaćena gotovo sva bitnija pitanja vezana za gerilski rat, treba napomenuti da sva ona nisu i detaljno obrađena, što konačno nije ni bio cilj knjige, već ona, kako to i sam autor ističe, u stvari predstavlja samo uvod u njegovu sledeću knjigu »Indonežanski rat za nezavisnost«, odnosno samo materijal za buduće studije.

Autor u početku svoje knjige ističe da rat u ovom stoleću sve više postaje to-

talni narodni rat, pri čemu se koriste svi raspoloživi izvori. Savremeni rat se vodi istovremeno na vojnom, političkom, psihološkom i socijalno-ekonomskom polju. Zbog toga rukovodioci u ratu nisu samo vojni komandanti, već i rukovodioci celokupnog narodnog kretanja. Ratni napor ne leži samo na oružanim snagama, već predstavlja napor celokupnog naroda i obuhvata sve strane njegovog života.

Za vreme indonežanske revolucije Holandani su izvršili totalni napad, ali je i indonežanski narod odgovorio svojim totalnim učešćem u borbi. Ne negirajući izvesne nedostatke u vođenju rata, autor navodi da su Holandani, i pored maksimalne mobilizacije svojih oružanih snaga (što ranije nikada nisu činili), uspeali da osvoje pojedine sektore tek uz pomoć Velike Britanije i Australije. No, i pored toga, oni su u početku bili u mogućnosti da kontrolišu samo rejone razmeštaja svojih snaga, dok su pripadnici indonežanske revolucije defakto kontrolisali gotovo celu Indoneziju. U isto vreme sva sredstva proizvodnje bila su pod kontrolom indonežanskih revolucionara.

U vezi s tim, autor izvlači zaključak da danas u ratu ne samo armija, već čitav narod vodi borbu. Narod odlučuje o objavi rata i zaključenju mira i stvara svoje oružane snage. Zbog toga armija nije sada više odvojena jedinka već narodna armija.

General Nasution ističe da su nacije nadahnute demokratskim duhom često prisiljene da vode rat; iako nikada ne otpočinju rat, one često dolaze u situaciju da budu napadnute. S obzirom da agresor, u određeno vreme i na određenom mestu, ulazi u borbu sa jačim snagama, on u početku još i može imati uspeha i brzo napredovati. Napadnuta zemlja vodi

¹⁾ »Fundaments of a guerilla Warfare — related to the Indonesian deffense system in the past and the future«. Autor knjige je general Nasution, ministar nacionalne bezbednosti Indonezije i načelnik Generalštaba indonežanske armije.

Treba imati u vidu da je ovu knjigu general Nasution napisao još 1953. godine, kada mu, verovatno, još nisu bila poznata bogata iskustva gerilskog načina ratovanja u drugim zemljama. Kasnije, međutim, u svojim predavanjima i na konferencijama, on je — pozivajući se naročito na iskustva partizanskog načina ratovanja u Jugoslaviji i kasnije u Indoneziji — u priličnoj meri dopunio svoja gledanja po ovim pitanjima. — Prim. prik. J. Man.

borbu u nameri da agresorove snage što duže zadrži kako bi dobila u vremenu i prostoru za mobilisanje i organizovanje dovoljno jakih snaga radi prelaska u protivnapad.

Govoreći o borbama Indonežana protiv Holandije u periodu 1947—1949, autor ističe da su oni, s obzirom na nemogućnost da stvore regularnu armiju sličnu holandskoj, bili prisiljeni da se oslone isključivo na gerilski način ratovanja. On je lično mišljenja²⁾ da samo ovaj način ratovanja ne može doneti konačnu pobjedu; gerilski rat može samo slabiti neprijatelja iscrpljivanjem njegovih izvora, dok se konačna pobjeda može postići jedino regularnom armijom u konvencionalnom ratu, s obzirom da samo ona može razviti ofanzivna dejstva koja će savladati neprijatelja. Principi rata jasno postavljaју, ističe autor, da se neprijatelj samo ofanzivnim sredstvima može paraziti, odnosno da on može biti uništen samo napadom. Defanzivna dejstva su privremenog karaktera i služe kao priprema, očekivanje odgovarajućeg momenta za prelaz u ofanzivu.

Na teritoriji okupiranoj od strane neprijatelja, na kojoj su prestala dejstva regularne armije, kao jedino rešenje ostaje stvaranje slabih rejonā između neprijateljevih položaja. U ovim rejonima gerilski način ratovanja može biti najbolje primenjen ostavljanjem delova regularne armije ili partizana.

Gerilski način ratovanja, koji ispoljava dovoljnu aktivnost u pozadini neprijatelja, iza linije dodira, može angažovati neprijateljske snage koje su deset, pa i trideset puta brojnije. Na taj način neprijatelj se iznurava i prisiljen je da smanji brojno stanje svojih jedinica na frontu gde borbu vode regularne jedinice. Armija na frontu može u pravo vreme preći u ofanzivu radi uništenja neprijateljske armije — što izlazi kao rezultat gerilskih aktivnosti koje su izvodile armijske jedinice i partizani u pozadini neprijatelja.

U pogledu načina dejstva, pored ostalog, autor navodi da borci gerilskih jedinica moraju sprečiti da budu izloženi gonjenju, okružanju i teškim uslovima od strane neprijatelja. Oni moraju izbegavati frontalnu borbu i bilo koju drugu vrstu borbe u kojoj neprijatelj može ispoljiti svoje prednosti s obzirom na veliku brojnu nadmoć.

U pogledu moralnih kvaliteta i svesti, borci gerilskih jedinica se znatno razlikuju od vojnika koji vode normalan — konvencionalan rat. Oni nisu samo pioniri borbe, već iznad svega pioniri ideologije. Jedino jaka ideologija, jak unutrašnji duh, može po mišljenju autora dovesti do razbuktavanja gerilskog rata. Jedino svesnost i potpuna odanost ideologiji gerilskog pokreta može vezati borca za njegovu dužnost. Zbog toga se i vlade koje nemaju podršku naroda ili koje nisu povezane sa njegovom ideologijom ne mogu nadati da će, ukoliko njihove zemlje budu napadnute, ostvariti saradnju naroda u vođenju gerilskog rata. Pripadnik gerile ne može biti upotrebljen samo kao sredstvo za nošenje oružja; on mora biti aktivan i na ideološkom i na političkom polju. Za takvog borca nije dovoljno da bude upoznat samo sa političkim stvarima, već mora biti njihov nosilac i agitator.

Strategija gerile ne daje akcenat samo na borbena dejstva, već razmatra i važnost političko-psiholoških i socijalno-ekonomskih faktora. Oružana dejstva nisu usmerena isključivo na vojne ciljeve, već često imaju političke, psihološke i socijalno-ekonomske. U stvari, gerilski rat znači totalni narodni rat koji ima daleko sveobuhvatnije značenje nego totalni rat u običnom smislu reči.

Efikasnost dejstava je posebno važna u gerilskom ratu. Zbog toga, iako gerilcima nisu potrebna mnoga pisana pravila i propisi koji se traže u regularnoj armiji, ne znači da pravila i norme, koji čine osnov vojne discipline, nisu neophodni uopšte. Borci gerilskih jedinica moraju biti disciplinovani, organizovani, moraju vršiti obuku, proučavati vojnu taktiku, planirati i vršiti proračune. Gerilski rat se ne može smatrati ratom u kome se svako može tući po svojoj želji, ili gde svako može organizovati svoje trupe, planirati svoju sopstvenu strategiju, odnosno dejstvovati nezavisno od ostalih. Autor vrlo oštro ukazuje na konkretne negativne primere, kao i posledice toga, koji su se dogodili u toku indonežanskog rata za nezavisnost. Shvatanja pojedinaca da gerilskom pokretu nije potrebna čvrsta disciplina, izrazito dobra organizacija, i rukovođenje, stalna obuka, planiranje itd. general Nasution naziva »gerilomanijom« i smatra je najvećim i najopasnijim protivnikom gerilskog pokreta.

²⁾ Videti napomenu pod 1).

Bazu gerilskog pokreta, u pogledu obezbeđenja, predstavlja narod. On podržava, brine se i skriva gerilce i pomaže im u pogledu obaveštajne delatnosti. Gerilski pokret može izvršavati svoje dužnosti jedino zato što narod predstavlja njegovo neiscrpno skladište i njegove radionice. Uz pomoć naroda gerilci mogu dobiti informacije važne za prekidanje komunikacija, u pogledu pokreta trupa i neprijateljskih snaga itd. Pored toga, i sam narod može učestvovati u izvođenju sabotaža, koje se mogu primenjavati u velikoj meri, tako da neprijatelj oseća strah na svakom mestu. Svakako, narod treba da bude pripremljen za pružanje pomoći i uz primenu i najoštrijih represalija od strane neprijatelja. U vezi sa podrškom naroda autor ponovo podvlači potrebu za postojanjem jake ideologije kako bi se narod angažovao u gerilskom ratu. Gerilci pokazuju najbolje uspehe u borbi tamo gde imaju podršku naroda, znači na svojoj sopstvenoj teritoriji, tj. u zaštiti svoje domovine. Autor dalje navodi konkretne primere pomoći koju narod može da pruži. Zbog svega toga se kao veoma važno pitanje postavlja postojanje pravilnih odnosa između gerile i naroda.

Neprijateljeva skladišta predstavljaju važne izvore za snabdevanje gerile oružjem. Mnogi smatraju, ističe autor, da je gerilski rat nemoguć bez pomoći sa strane. Prihvatajući i tu mogućnost da gerilske snage dobijaju pomoć i sa strane, autor smatra da gerila mora nastojati da povećava svoje naoružanje uz istovremenu težnju da ga kod neprijatelja smanjuje. Da bi se to postiglo, naoružanje i municija za potrebe gerilskih jedinica moraju dolaziti iz neprijateljevih izvora. To ipak ne znači da ostalim pripremanjima i izvorima u pogledu obezbeđenja naoružanja i municije ne treba pokloniti punu pažnju. S obzirom na važnost i teškoće koje se u vezi sa ovim problemom pojavljuju u gerilskom ratu, narodi kojima preči opasnost da eventualno budu okupirani, moraju još pre početka rata, za što je moguće duži period, obezbediti odgovarajuća skladišta na čitavoj teritoriji.

U zaključku u pogledu strategije i taktike gerilskog rata autor iznosi da je, striktno govoreći, gerilski rat u strategijskom pogledu defanzivan i da se njime neprijatelj ne može pobediti³⁾. Samo po-

³⁾ Videti napomenu pod 1).

moću regularne armije koja može dovesti rat do konačne odluke, i kroz strategijsku ofanzivu, snage agresora mogu biti potučene. Iznuravanjem i iscrpljivanjem neprijatelja, bilo gde da se nalazi, gerilske snage pomažu regularnoj armiji u ostvarenju ove odluke. Ukoliko ne postoji regularna armija, gerilske snage svojim dejstvima dovode neprijatelja u besperspektivnu situaciju, te, iako ga ne mogu potući, prisiljavaju ga na kompromise. Autor ne poriče i tu mogućnost da gerilske snage, najprikladnijim dejstvima, otmu neprijatelju dovoljno opreme i pristupe postepenom izgrađivanju regularne armije. Strategija gerile se dalje sastoji u prisiljavanju neprijatelja da svoje snage raspoređuje u svim pravcima, da ih vezuje za baze i sl. i da tako rasturene one postanu pogodni ciljevi za dejstvo. Pored ostalih, najvažniji ciljevi dejstva gerile su konvoji, železnički transporti i sl. koji su neprijatelju potrebni iza linije fronta, odnosno koji služe snagama za vođenje borbe. U političkom i psihološkom smislu gerilski rat primenjuje i kažnjavanje saradnika neprijatelja — okupatora, sabotažu u neprijateljskoj administraciji i dr. Gerilske snage moraju, na osnovu dobijenih informacija, birati najpogodnije ciljeve kako bi neprijatelju nanosile najveće gubitke. Zbog toga u dejstvima gerilskih snaga moraju biti zastupljeni iznenađenje, tajnost, pokretljivost i elastičnost. Na taj način, svojom iznenadnom pojavom i iščezavanjem gerilske snage slabe neprijatelja i kod njega stvaraju konfuziju. Gerilski rat je efikasan jedino ukoliko gerilske jedinice mogu da unište ciljeve koje napadaju i otmu opremu od neprijatelja.

Kao neke od osnovnih uslova za gerilski rat, autor navodi podršku naroda, geografsko prostranstvo i dugotrajan rat. U pogledu terena on ističe da su veća ostrva Indonezije pogodna za vođenje gerilskog rata. Zatim, da za vođenje gerilskog rata nisu pogodna samo ostrva na kojima se nalaze planine i neprohodni tereni, već i manja, gusto naseljena ostrva. Pri tome, kao primer, navodi Javu, koja je jedno od manjih i najgušće naseljenih ostrva, sa najviše puteva, na kome su postojale velike mogućnosti za vođenje gerilskog rata i sa jedinicama jačine bataljona. Gradovi i glavni putevi su bili u rukama neprijatelja, dok su sela i ostale puteve držale snage gerile. One su čak bile sposobne da drže pod blokadom i okupirane gradove.

Gerilski rat će u budućnosti, po mišljenju autora, imati važnije mesto prilikom proučavanja rata uopšte i stoga ga treba češće razmatrati. Pripreme i obuka za gerilski rat su potrebni pored normalne vojne obuke. Jedna armija mora biti dobro obučena za eventualno angažovanje i u gerilskom ratu.

Drugi uslov koji mora biti što potpunije ispunjen jeste odgovarajuća priprema u mirno vreme. Posebnu pažnju treba pokloniti obući u sprovođenju propagande, sabotaze, obavljanju obaveštajne službe itd. Materijal i oprema, kao što su naoružanje, municija, eksploziv, sredstva veze moraju biti pripremljeni i razmešteni u svim rejonima u kojima će gerila imati svoje baze. Posebne pripreme treba da budu sprovedene u pogledu subverzivne aktivnosti po gradovima, obaveštajnog rada, sabotaze i propagande. U ovom smislu treba da bude pripremljen i narod. Jedinice regularne armije moraju biti pripremljene za prelazak na formiranje gerilskih jedinica kada i ako budu odvojene od glavnih snaga, kao i da se, sjedinjavanjem ovih gerilskih jedinica, ponovo organizuju u regularnu armiju za vođenje konvencionalnog rata.

Autor posebno ističe da totalan narodni rat zahteva jedinstveno rukovodstvo, i to ne samo na nacionalnom planu već na svim stepenima. Rat se mora završiti porazom neprijateljskih vojnih snaga, ali da bi se to postiglo neophodno je po njegovom mišljenju da neprijatelj bude napadnut na političkom, psihološkom, ekonomskom i socijalnom polju. U totalnom ratu se moraju braniti sve strane ljudskog života. Ovo se može ostvariti jedino kada su aktivirane sve potencijalne snage naroda. U stvari, postoji samo jedna strategija u ratu u kojoj vojna, politička, psihološka i socijalno-ekonomska strategija predstavljaju samo delove. Prema tome i rukovodilac u ratu koji se ograničava samo na vojna pitanja nije dobar rukovodilac pošto zanemaruje politički, propagandni i ekonomski momenat koji predstavljaju osnovu za pobedu u savremenom ratu.

U okupiranim rejonima, odnosno kada je neprijatelj okupirao čitavu teritoriju pošto je slomio organizovani otpor, rukovodstvo gerile mora biti decentralizovano. Tada se gerilski rat vodi na regionalnoj osnovi, a nacionalno rukovodstvo samo usmerava i koordinira rad. Vojni, politički, psihološki, ekonomski i socijalni rat se, po mišljenju autora, vode na re-

gionalnoj osnovi. Potpuna decentralizacija je osnovni oblik gerilskog rata.

U drugom delu knjige autor razmatra pitanje eventualnog budućeg rata. Iako još na početku ovog poglavlja izražava nadu da do trećeg svetskog rata nikada neće doći, ipak on smatra da se, zbog situacije koja vlada u svetu, Indonezija mora pripremati za odbranu, ukoliko bude uvučena u rat mimo svoje volje, pogotovu što indonežanski arhipelag predstavlja vrlo važan strateški faktor.

Po svom prostranstvu Indonezija je ravna Evropi i zbog toga je jasno da je vrlo teško u isto vreme obezbediti njenu odbranu na svakom mestu. U vezi s tim proizilazi zaključak da su Indoneziji u prvom redu potrebne snage (posebno vazduhoplovstvo) za osmatranje na što većoj udaljenosti, kako bi se agresor koji se kreće u pravcu arhipelaga mogao na vreme otkriti. Pored ostalog, predviđa se da se pomoću mornarice i vazduhoplovstva neprijatelj uništi pre nego što se iskrcava. A ukoliko se već iskrcava, on treba da naiđe na jednostavan, lokalni otpor. S obzirom da se na celom arhipelagu ne mogu preduzeti odbrambene pripreme u dovoljnoj meri, potrebna je vrlo pokretna borbena armija za nanošenje udara neprijatelju bilo gde da se pojavi. To je, u stvari, savremena združena armija koja uz lokalnu podršku može uništiti neprijatelja.

S obzirom na materijalna sredstva i vreme koji su potrebni za izgradnju savremenih oružanih snaga (povezano sa geografskim položajem arhipelaga), autor smatra da će u narednom periodu gerilski rat biti glavno sredstvo u programu indonežanske odbrane. Čak i izgradnjom regularne armije, s obzirom na mogućnosti odbrane arhipelaga, on ističe da će gerilski rat za Indoneziju uvek ostati najvažniji oblik rata, za koji postoje svi povoljni uslovi.

U pogledu izgradnje regularne armije autor ističe da ova mora biti savremeno organizovana, dobro obučena i visokog morala. Uporedo sa razvojem kopnenih snaga potrebno je razvijati i savremene pomorske i vazduhoplovne snage. Da bi se postigla konačna pobeda nad eventualnim neprijateljem potrebno je, po mišljenju autora, da postoje tri »stepena« odbrane: otpor armije, otpor partizana (narodna-gerilska armija) i odbrana celog naroda. Iako u izgradnji sopstvene armije ne treba odbacivati iskustva drugih ze-

malja, ipak on smatra da se mora voditi računa o specifičnostima zemlje. Armija koju indonežanske oružane snage izgrađuju je, u stvari, »pešadijska« armija koja se organizuje u borbene grupe za svaku teritoriju. Ona se sastoji od bataljona, pukova ili divizija, koji mogu poslužiti kao brzopokretne borbene jedinice. Pored ovih jedinica prve linije, mora biti organizovan i veliki broj teritorijalnih bataljona. Uopšte uzev, regularna armija se organizuje na regionalnoj osnovi, u skladu sa nacionalnim i geografskim faktorima. U organizaciji i obuci narodnih gerilskih snaga regionalni faktor ima još važniju ulogu. Za gerilsku armiju ovo je od posebne važnosti (s obzirom na uslove Indonezije), jer svaki rejon ima svoje specifičnosti koje zahtevaju i specijalnu vrstu odbrane. U vezi sa navedenim, autor napominje da će u budućem ratu decentralizacija biti zastupljena u punoj meri; svaki administrativni rejon mora biti osposobljen da funkcioniše prema konkretnim prilikama.

Totalni karakter narodnog rata zahteva da narod bude sistematski aktiviran i da neko rukovodi njime od samog početka. Da bi se to moglo postići, pored ostalog, čitav narod mora biti obučan. Po

mišljenju autora svako selo, svaka ustanova, fabrika i škola predstavljaju nepophodan deo organizacije civilne odbrane. Službenici lokalne administracije, kao i oni sa sela, treba da budu na raspolaganju i za druge dužnosti, tj. za odbranu zemlje. Međutim, da bi za ovo bili sposobni treba da imaju i odgovarajuću obuku.

S obzirom na situaciju u mladim zemljama jugoistočne Azije i mogućnost pojave i dejstva neprijateljske gerile, a ovo se odnosi i na Indoneziju, autor u svojoj knjizi posebno obrađuje i probleme vođenja protivgerilskog rata. Ovaj rat predstavlja, po njegovom mišljenju, isto tako totalan oblik rata; njegovi politički, psihološki i socijalno-ekonomski aspekti moraju biti pravilno razmotreni, a odluke o njemu moraju biti tražene u skladu sa sistematskim, dugoročnim planiranjem.

Na kraju treba istaći da autor, general Nasution, u razmatranjima i analizi gerilskog rata, pored ukazivanja na njegove karakteristike u drugim zemljama, ima uvek u vidu korišćenje iskustava svoje zemlje i specifičnosti koje u njoj postoje.

J. Man.

Potpukovnik **Emil Edmond:**

PRVI PRINCIP RATA¹⁾

Pre prelaska na prikaz ovog članka potrebno je podsetiti čitaoca na članak »Principi rata u atomskoj eri« koji je objavljen u istom američkom časopisu juna 1959. (*Vojno delo* br. 9/59). U tom ranijem članku razmatra se, između ostalog, određivanje cilja dejstva u atomskim uslovima i ukazuje na potrebu opreznosti pri određivanju zemljišnih objekata za ciljeve dejstva jedinica.

Autor tog prvog članka se više ograničavao na veće jedinice, izvlačeći na kraju zaključak da u budućnosti »divizije i veće jedinice mogu češće očekivati zadatke uništenja neprijateljskih snaga, naterivanja neprijatelja na prepreku radi

kasnijeg uništenja atomskim oružjem, zauzimanja široko rasturenih rejonaa za dalje dejstvo, kao i druge zadatke kod kojih postavljanje zemljišnih objekata za cilj dejstva većim jedinicama nije poželjno«. U suštini taj autor je samo izneo svoje tumačenje zvaničnih postavki u pogledu određivanja cilja u odnosu na zemljišne objekte kada se radi o obostranim atomskim mogućnostima i ukazao na neke probleme iz te oblasti. Međutim, ovaj drugi članak »Prvi princip rata«, čiji prikaz donosimo u ovom broju, postavlja ovaj problem kategoričnije i ukazuje na potrebu izmene nekih zvaničnih postavki.

Njegov autor prihvata gledište da osnovni principi rata ne prestaju da važe uprkos velikog napretka u razvoju ratnih sredstava, uključujući i atomsko oružje,

¹⁾ The first principle of war, by Lieutenant Colonel Emil V. B. Edmond, *Military Review*, SAD, februar 1961.

ali ističe da nova oružja nameću potrebu izmene u načinu primene tih principa na bojištu. Princip cilja ostaje, po njegovom mišljenju, i u atomskim uslovima prvi princip rata, jer će se i tada ostali principi pramenjivati radi postizanja ratnog cilja. Međutim, što se tiče same primene principa cilja u taktičkim okvirima, autor ovog članka smatra da u atomskim uslovima neke postavke postojeće zvanične doktrine ne odgovaraju i da ih treba odbaciti.

U vezi sa definicijom iz Priručnika 100-5 Ratne službe američke KoV: »Svaka vojna operacija mora biti usmerena ka odlučujućem, ostvarljivom cilju. Uništenje neprijateljevih oružanih snaga i njegove volje za borbu je konačan cilj rata«, autor ističe da upotreba atomskog oružja sasvim odgovara navedenoj postavci jer njegovo dejstvo umnogome doprinosi uništenju neprijatelja. Isto tako ni u atomskim uslovima ne prestaje da važi postavka da »cilj svake pojedine operacije mora doprinositi postizanju konačnog cilja«.

Autor, međutim, obraća pažnju na sledeća objašnjenja u navedenom Priručniku:

»Svaki uzastopni (posredni) cilj mora biti takav da se njegovim ostvarenjem najneposrednije, najbrže i najekonomičnije doprinosi postizanju cilja operacije. On mora da omogućava upotrebu raspoloživih sredstava do maksimuma. Njegov se izbor mora zasnivati na razmatranju raspoloživih sredstava, neprijatelja i zemljišta. Uzastopni ciljevi svake operacije moraju doprinositi postizanju glavnog cilja.«

U napomenama autor daje još i sledeće citate iz navedenog Priručnika: »Cilj može biti zemljišni objekat, rejon ili neprijateljske snage« (tačka 204a), i »Držanje kritičnih zemljišnih objekata je važno jedino ukoliko se time stečeno preimućstvo koristi za uništenje neprijateljskih snaga (tačka 202b).«

Na tim postavkama zasniva se dodeljivanje kritičnih zemljišnih objekata jedinicama za ciljeve njihovog dejstva, jer se smatra da će zauzimanje i držanje tih objekata doprineti postizanju konačnog cilja — uništenju neprijateljskih snaga i njegove volje za borbu. Pa i samom američkom doktrinom, ističe autor, još uvek se za taktičke jedinice predviđaju napadi sa ciljem zauzimanja dominantnog zemljišta, mostova, komunikacijskih centara i sličnih kritičnih zemljišnih objekata. Je-

dinice se takođe obučavaju za odbranu takvih objekata, a atomska oružja se predviđaju za »podršku napada na zemljišne objekte ili odbranu kritičnih zemljišnih objekata«.

Autor smatra da su pri upotrebi taktičkih atomskih oružja takve postavke neodržive i da se taktičkim jedinicama ne mogu postavljati nikakvi drugi ciljevi osim potpunog uništenja neprijateljskih snaga. Obrazlažući ovakvo gledište autor postavlja pitanje da li je logično pretpostaviti da protivnik ne bi iskoristio svoje atomske mogućnosti za dejstvo po izgubljenom zemljišnom objektu ako taj objekat ima odlučujući značaj za ishod operacije. Odnosno, šta bi se desilo ako bi jedna strana uspela da zauzme neki važan zemljišni objekat? Suprotna strana bi, po mišljenju autora, ako joj je taj objekat presudno značajan, upotrebila atomsko oružje i uništila snage koje su ga zauzele ili pak neutralisala prednosti koje proističu iz držanja dotičnog zemljišta. Da li je, dakle, logično da se kao cilj operacije postavi zauzimanje kritičnog zemljišnog objekta, ako time stečeno preimućstvo može odmah da bude zbrisano atomskim oružjem protivnika — postavlja pitanje autor.

Na primer, u zoni napada pešadijske divizije postoji uzvišenje koje dominira na bojištu. Jedna BG (borbena grupa) dobila je zadatak da ga zauzme i u tome je uspela. Ako gubitak tog zemljišta dovodi protivnika u kritičnu situaciju, on može izvršiti atomski udar po tom rejonu i onda je opet sve kao u početku, osim što je uništena jedna BG. Po mišljenju autora, bilo bi bolje prizemnom atomskom eksplozijom neutralisati taj zemljišni objekat, a borbenoj grupi postaviti da uništi neprijateljske snage u dodeljenoj zoni dejstva.

II, na primer, polazeći od procene da zauzimanje nekog važnog mosta ima odlučujući značaj po ishod operacije, jedna jedinica, na bazi dosadašnje američke doktrine, dobije zadatak da ga zauzme u neoštećenom stanju. No, opet se može očekivati da će protivnik po gubitku mosta uništiti odgovarajućim atomskim projektilom i most i jedinicu koja ga je zauzela. Sa istog aspekta autor razmatra i zauzimanje nekog važnog komunikacijskog centra.

Po njegovom mišljenju ovi, iako krajnje uprošćeni primeri, dovoljno pokazuju šta će se dogoditi u uslovima obostranih atomskih mogućnosti ako se i dalje za

ciljeve dejstva jedinica bude postavljalo zauzimanje ili držanje zemljišnih objekata. Jer ne može se ni od protivnika očekivati da će za takve ciljeve trošiti snage da bi uspostavio narušenu ravnotežu, ako već ima na raspolaganju atomsko oružje.

Ovde je bitno koliko je značajan neki zemljišni objekat za ishod operacije. Ako on nije naročito važan, onda i ne dolazi u obzir za cilj dejstva, ali ako jeste onda se ni od protivnika koji poseduje atomsko oružje ne može očekivati da nam dozvoli sticanje preimućstva držanjem tog objekta, ističe autor.

Razvoj naoružanja i opreme ima tendenciju da eliminiše neka preimućstva koja obezbeđuje držanje važnih zemljišnih objekata. Naime, smatra se da je nadvišavajuće zemljište važno zbog toga što omogućava dobro osmatranje i vatreno dejstvo. Međutim, postavlja se pitanje koliko su ti činioци važni u uslovima postojanja brojnih lansirnih sredstava za atomske projekte, sa širokim rasponom razorne moći ovih oružja, odnosno kad se raspolaze radarom, televizorima i drugim sredstvima za osmatranje bojišta. Ili kakav je značaj nekog mosta kad postoje vozila koja su, pored kretanja na zemljištu, sposobna i za savlađivanje vodenih prepreka bez upotrebe mostova i skela? Ili kako gledati na puteve i željezničke čvorove s obzirom na neprekidni razvoj helikoptera, aviona za vertikalno poletanje i sletanje, prilagođenih kratkim poletno-sletnim stazama, zatim aviona za transport trupa i materijala itd.

Očigledno je, prema tome, da je u atomskim uslovima neodrživo određivati zemljišne objekte za krajnje ciljeve dejstva jedinica. Tu se, po mišljenju autora, treba držati definicije principa cilja. Kao što »uništenje neprijateljskih oružanih snaga i njegove volje za borbu« pred-

stavlja konačni cilj rata, isto tako »cilj dejstva svake borbene jedinice, bez obzira na njenu veličinu, treba da bude uništenje svih neprijateljskih snaga u zoni njenog dejstva. Umesto da vodi operaciju da bi zauzela ono što bi se moglo smatrati kritičnim zemljištem, jedinica mora pronaći i uništiti neprijatelja. Operacija se mora planirati i izvoditi sa ovim ciljem, a zemljišni objekti se samo podređuju planu operacije«.

U tom smislu borbena grupa bi od komandanta divizije dobijala zadatak da uništi sve neprijateljske snage u dodeljenoj zoni dejstva, a ne da zauzme neki određeni zemljišni objekat. To važi za sve jedinice — BG, čete, vodove. Jedinica bi usmeravala svoje napore na maksimalno uništenje neprijatelja, pri čemu bi koristila sve pogodnosti koje nudi zemljište, mada ono ostaje elemenat sekundarnog značaja.

Prilikom ocenjivanja faktora za uspeh operacije, umesto razmišljanja o zauzimanju ili odbrani zemljišta, mora se misliti o tome koliko je neprijateljskih snaga potrebno uništiti. »Uništenje neprijateljskih snaga (ili njegove volje za borbu) mora se prihvatiti kao jedino pravilan taktički cilj za borbenu jedinicu, bez obzira na njenu veličinu. Jedinice se moraju obučavati da pronađu i unište neprijatelja. U borbenoj zapovesti svih taktičkih jedinica mora da stoji — krenuti, uništiti neprijatelja, a sebe sačuvati«.

Dejstva na kopnu u atomskim uslovima, ističe na kraju autor, mogu se uporediti sa pomorskim i vazдушnim operacijama. Zemljište, bilo ono kritično ili ne, mora se uzimati kao faktor sekundarnog značaja, slično vadašnom prostoru i vodi u vazдушnim i pomorskim operacijama.

NEKI STAVOVI INOSTRANIH ARMIIJA O PRIMENI MERA KOJE UBRZAVAJU ORGANIZOVANJE I USPOSTAVLJANJE VEZA¹⁾

Ako se posmatraju stavovi inostranih armija o primeni mera koje ubrzavaju organizovanje i uspostavljanje veza i prouče njihova rešenja, dolazi se, uglavnom, do ovih zaključaka:

Stavovi armija zemalja — članica Atlantskog pakta su u pogledu primene mera za ubrzanje organizovanja i uspostavljanja veza određeni i detaljno razrađeni. Tako je, na primer, u britanskoj armiji kroz posebne ustaljene postupke (*Routines*) predviđen »veliki deo veza« za svaku jedinicu koji odgovara njenoj organizaciji i normalnoj ulozi njenih raznih delova. Ovaj se deo veza ne naređuje posebno za svaku konkretnu situaciju, već se podrazumeva i automatski ostvaruje. Naređuju se samo konkretne, posebne mere veza i druga odstupanja od redovne prakse. Na ovaj se način mnogo skraćuje vreme neophodno za pripremu i što je još važnije, kroz pomenute ustaljene postupke, sve jedinice znaju, uvek i bez posebnih naređenja, kakve veze normalno treba primenljivati radi zadovoljavanja osnovnih potreba u svim borbenim situacijama.

Dok borbene zapovesti i naređenja sadrže, pored ostalih odredbi, i taktičke osnove za organizovanje veza u konkretnim uslovima predstojećih dejstava, dotle trajna i naređenja o ustaljenim postupcima sadrže permanentne i polupermanente odredbe o postupcima prilikom korišćenja i rada veza. Sva ova naređenja izdaje komanda jedinice.

Uputstva za vezu, na osnovu pomenutih dokumenata komande, izdaje NJV za jedinicu veza koja će realizovati veze i za NJV potčinjenih komandi. Njima se regulišu konkretne mere veza za predstojeću situaciju. Komanda jedinice veze izdaje zapovesti za vezu u kojima, bazirajući na ustaljenim postupcima i uputstvu za vezu dobijenom od NJV, reguliše samo one mere koje za konkretan slučaj odstupaju od ustaljene prakse u radu veza. S obzirom da je veliki deo veza armije

utvrđen ustaljenim obrascima i postupcima, on se ostvaruje bez detaljnih naređenja. Ovaj deo je određen na osnovu redovnih zadataka odgovarajućih jedinica, njihove organizacije i normalne uloge, tj. bez obzira na borbenu situaciju u koju mogu da dodu. Tehničko uputstvo NJV i podsetnik NJV predstavljaju polupermanente dokumente NJV tehničkog karaktera i nisu vezani za posebnu operaciju, već regulišu razna tehnička pitanja veza za duži vremenski period.

Na taj način je obezbeđeno da se sve što je moguće, a što je po sadržaju manjeviše ustaljeno (osnovne veze u svim jedinicama, razni ustaljeni postupci, podaci organizacijsko-tehničke prirode, podaci maskiranja saobraćaja i ostali tačno ustaljeni postupci), unapred fiksira, predvidi i ne obrađuje u konkretnim priprema za predstojeća dejstva, već se automatski primenjuje. U okviru priprema za predstojeća dejstva predviđa se samo neophodni minimum organizacije i postupaka. Ovakvi metodi mnogo doprinose skraćivanju neophodnog vremena za pripremu (organizovanje i uspostavljanje) veza u svakoj borbenoj situaciji. U toku dejstava mogu nastupiti samo povremene manje dopune koje budu nametnuli izmenjeni uslovi, dok najveći deo osnovnih potreba ostaje nepromenjen.

Ovakva praksa dopušta zaključak da jedinice, u slučaju da ma iz kojih razloga ne dobiju podatke o konkretnim vezama za dati slučaj, ipak mogu, koristeći odredbe i podatke ustaljenih postupaka, obezbediti osnovne veze između pretpostavljenog i organski potčinjenih.

¹⁾ Prilikom izrade ovog prikaza korišćeni su podaci iz raznih inostranih časopisa i knjiga u želji da se čitaocima »Vojnog dela« pruži izvesna informacija kako se pojedina konkretna pitanja iz ove službe rešavaju u drugim armijama. — Prim. prik. V. Mat.

Praksa američke armije ide najdalje u smislu nastojanja da se oskudno vreme priprema — organizovanja i uspostavljanja veza što ekonomičnije iskoristi. Opštevojna (borbena) zapovest predviđa sve taktičke osnove za organizovanje i uspostavljanje veza u predstojećoj situaciji i određuje koje će ustaljeno uputstvo za rad veze biti na snazi. Dodatak o vezi, koji se izdaje uz borbenu zapovest, predstavlja razradu podataka o vezi u borbenoj zapovesti i konkretno obrađuje samo ono što je specifično za predstojeće dejstvo, a nije obuhvaćeno u ustaljenoj organizaciji veza i postupcima za njeno uspostavljanje i održavanje za dotičnu ko-

mandu. Dodatak veze obuhvata i zadatke jedinice veze koja će realizovati vezu i to samo ukoliko ima odstupanja od ustaljene organizacije veze dotične jedinice veze.

Realizacija veza se sprovodi kroz naređenja jedinice veze, koja se izdaju mahom usmeno i predviđaju samo ono što ustaljeni postupak organizovanja veze odgovarajuće jedinice nije predvideo.

Uputstvo o ustaljenom postupku u radu veze je dokument periodične vrednosti koji predviđa utvrđen broj i sastav kanala svih vrsta veza za odgovarajući komandni stepen i jednoobrazne, ustaljene postupke za njihovo uspostavljanje, posluživanje i održavanje. Ako se drugačije ne naredi, ustaljeni postupak organizovanja veze se za odgovarajući stepen uvek primenjuje. U stvari, ustaljeni postupak organizovanja veze obezbeđuje osnovne potrebne veze i sadrži sve postupke koji su se mogli unapred pripremiti i propisati. Neprekidnost radio, kurirskih i dela signalnih veza se obezbeđuje nezavisno i od promena u rasporedu KM. Da bi se to u potpunosti obezbedilo i kod kurirskih veza, primenjuje se metod međusobne razmene kurira između pretpostavljenog i potčinjenog svaki put kad neko od njih promeni mesto. Kurira prvi upućuje onaj ko je promenio mesto i to iz rejona novog KM. Prema svakoj potčinjenoj jedinici uspostavlja se odgovarajući broj kanala veze saglasno njenoj organizaciji i načelnoj nameni. »Težište« veza se ne izražava prema borbenom težištu. Promenljivim dokumentima (dodatkom o vezi uz borbenu zapovest) predviđaju se specifičnosti određene situacije.

Ustaljeni postupak organizovanja veze nije jednom zauvek dat dokument. Njena periodično izrađuje NJV (i komandant jedinice veze) na osnovu ustaljenog postupka organizovanja veze opšteovojnog komandanta, materijalnih sredstava i iskustava s kojima jedinice raspolažu, uslova u kojima one dejuju, tipa dejstava itd. Dakle, on predstavlja konkretno uputstvo koje važi za duže vreme, pomoću koga se unapred pariraju eventualne krize borbenih momenata (nemogućnost izdavanja konkretnih naređenja usled kratkoće pripreme, neizbežnost mentalnog stupanja u dejstvo i sl.).

Za obezbeđenje dodele frekvencija, tajnih naziva, pokrivi, šifri itd. ustanovljeno je (važi i periodično) uputstvo za rad veza. Pored njega, sa dužim rokom

trajanja, može da postoji i ustaljeno uputstvo za vezu.

Izbor mera koje ubrzavaju organizovanje i uspostavljanje veza u francuskoj armiji takođe je karakterističan. Dosledno se ide linijom predviđanja i pripremanja unapred svega onoga što je moguće, kako bi se u datom momentu, u oskudici vremena za pripremu dejstava, što manje moralo da predviđa i razrađuje u pogledu organizovanja i uspostavljanja veza koje bi imale da odgovore taktičkim karakteristikama očekivanih borbenih dejstava. Ceo se postupak u pripremi najbolje ilustruje kroz naređenja i dokumente koji se sačinjavaju i izdaju da bi se po njima dejsvovalo u konkretnim situacijama.

Svaki komandni stepen ima sledeće dokumente permanentnog trajanja na koja »momentalna taktička situacija ne utiče«: opšte uputstvo za vezu; osnovno naređenje za vezu; tehničko uputstvo i dokumenti (u stvari tačke borbene zapovesti) kroz koje se ostvaruje »prilagodavanje sistema veze momentalnoj taktičkoj situaciji« kao, na primer: »taktička veza i veza sredstvima veze«; »veze prema prilogu za pozadinu«; dopunsko naređenje za vezu; i izvršno naređenje.

Opšte uputstvo za vezu je polupermanentno i sadrži odredbe o korišćenju veza na KM, o raznim merama zaštite i prikrivanja saobraćaja, o podeli radio-frekvencija svih vrsta, o tajnim nazivima i prioritetu u t vezama, o načinu uspostavljanja (načelima) veza između rodova vojske i o kartografskim znacima. Ono se koristi na duži period, a zamenjuje se delimično i povremeno.

Osnovno naređenje za vezu (na svakom komandnom stepenu) predviđa detaljno organizovanje svih vrsta veza koje se primenjuje u celini ili delimično za svaku konkretnu situaciju, zavisno od toga u kom joj stepenu odgovara. Dopune su načelno minimalne, a ostvaruju se kroz dokumente za »prilagodavanje sistema veze momentalnoj taktičkoj situaciji«. Ovo osnovno naređenje za vezu obuhvata: sadržaj i raspodelu, mere za pokrivi i tajnost, radio-karakteristike i osnovni sastav radio-mreža sa rezervnim učesnicima i rezervnim kanalima, t karakteristike i šeme žičnih i radio-relejnih veza, pregled kretanja i šemu organizacije redovnih kurira, utvrđene signale, veze golubovima, ugovorene signale za manevar u radio-vezama, za regulisanje veza sadejstva i tačno vreme. Ovaj dokument

je karakterističan po tome što nije kruto fiksiran da bi šablonizirao veze, već se svakih 8 dana (ali ne u periodu priprema za određena dejstva) upotpunjava u smislu materijalnih i ljudskih promena, tipa operacija koje se očekuju itd. U njemu je karakteristično i to da se radio, kurirske i signalne veze (dakle, sve osim žičnih i radio-relejnih) daju tako da se mogu ostvariti i kad su pripreme bile vrlo kratke, uz minimalne izmene i bez poznavanja rasporeda KM potčinjenih. Broj kanala veza je raspodeljen na osnovu organizacijsko-formacijske strukture jedinice i normalne namene njenih delova. Dakle, dopunskim naređenjem se ne predviđaju novi kanali prema jedinici na težištu, već samo mogućnost uključivanja u spovstveni sistem veza jedinica ojačanja ili podrške. Broj kanala prema svim neposredno potčinjenim predviđen je ravnomerno.

Tehničko uputstvo reguliše stručna pitanja polupermanentne važnosti.

Sadržaj dokumenata za »prilagodavanje sistema veze momentalnoj taktičkoj situaciji« je, uglavnom, sledeći: U borbenoj zapovesti se reguliše raspored elemenata komandovanja i njihovo pomećanje, ojačavanje jedinica veza, ograničenje u primeni pojedinih vrsta veza i sl. U dopunskom naređenju za veze, koje ima formu priloga borbenoj zapovesti, reguliše se eventualna odstupanja od osnovnog naređenja za veze koja su nametnuta specifičnostima momentalne taktičke situacije i odlukom komandanta jedinice. Počev od podele komande i rasporeda KM svih neposredno potčinjenih, na osnovu čega se predviđaju žičane i radio-relejne veze, pa do minimalnih dopuna osnovnih radio, kurirskih i signalnih veza, ovo naređenje ima karakter dopune i prilagodavanja raznih pitanja koja se nisu mogla u svemu precizirati osnovnim naređenjem (veze sa susjedima, eventualni novi CV i sl.).

I, na kraju, izvršno naređenje (pismeno ili usmeno). Ono reguliše detalje po pitanju izgradnje sistema veze ili njegove dopune i konkretno precizira jedinicu (odeljenje), sredstva, mesto i rok izvršenja zadatka. Zbog hitnosti ovo se naređenje može izdati i neposredno izvršiocu (na primer jednom odeljenju), s tim da se njegov pretpostavljeni obavesti zbog obezbeđenja snabdevanja i ostalog. Za razliku od gledanja u američkoj armiji,

ono se zasniva na ustaljenim postupcima i načelnoj i detaljnoj podeli zadataka.

I ostale armije manjih zapadnih zemalja imaju slične poglede na tretiranje probleme. Tako, na primer, pravila belgijske armije su u ovom pogledu veoma slična francuskim. Italijanska pravila su slična američkim, s tim što zadržavaju neke karakteristike na liniji tradicije starih italijanskih pravila.

Armije istočnovevropskih zemalja — članica Varšavskog pakta kroz svoja pravila i doktrinarne postavke predviđaju razne mere koje uprošćavaju i ubrzavaju rad štaba u celini, pa i rad organa veza, obrazlažući ove postavke znatno skraćanim vremenom za pripremu borbenih dejstava ili pokreta. U njima se naročito insistira na rešavanju svih rodovskih pitanja pripreme po horizontalnoj liniji svakog štaba, pri čemu se izbegavaju rodovske »vertikale«, što praktično znači da postoji manja »rodovska« zavisnost od pretpostavljenog, a samim tim je ubrzan i rad štaba. Sva dokumentacija, pa i ona veza, izrađuje se pretežno grafički sa minimalnim tekstom i to prema ustaljenim formama, ali koje ipak ne šabloniziraju rešenja. Primeni tehnike (elektronike i automatizacije) u radu štaba — tamo gde je to moguće — poklanja se puna pažnja.

Iz iznetih gledišta inostranih armija može se zaključiti da se u svima (sa izvesnim razlikama nebitne prirode) prihvatilo načelo da se što je moguće više poslova na organizovanju veza unapred pripremi i fiksira, kako bi se poslovi za vreme pripremnog perioda za predstojeća dejstva sveli samo na brzo prilagodavanje onog što je ustaljeno zahtevima taktičkog momenta, i tako obezbedila puna i adekvatna organizacija veza i u situacijama izrazite oskudice u vremenu za pripreme.

Pored toga, ovako prihvaćeno načelo ustaljenog i dopunskog tako je primenjeno u većem delu inostranih armija da sve ustaljene odredbe obezbeđuju osnovne veze i u stanju su da ih u nekim vrstama veza momentalno ostvare i kad bi pripremi period za predstojeća borbeno dejstva praktično izostao.

Ova i druge iznete mere za ubrzavanje organizovanja i uspostavljanja veza održavaju specifične uslove i gledanja svake od pomenutih armija pa ih samo tako treba i shvatiti.

IZIŠLO IZ ŠTAMPE

NOVE KNJIGE

SUTJESKA V, knjiga peta Zbornika radova učesnika bitke na Sutjesci, izlazi kao XXXV knjiga biblioteke »Iz ratne prošlosti naših naroda« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd, 1961; ima 696 stranica, 20 likovnih priloga, više vinjeta, registre naziva mesta i geografsko-topografskih objekata, naših i neprijateljskih jedinica, preglede sadržaja, preglede dokumentarnih fotografija — sve od I do V knjige. Bibliografija o bici na Sutjesci, a što je objavljeno na srpskohrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku do septembra 1958. godine. Povez platneni, cena 900 dinara.

Sutjeska V sadrži borbena dejstva manjih jedinica, četa, vodova i grupa. Pored tih napisa, nalazi se velik broj sećanja pojedinih rukovodilaca, boraca, bolesnika, ranjenika, književnika i drugih, koji iznose ono što su doživeli, videli i osetili. Ovi prilozi impresivno i vrlo uzbudljivo deluju po svojoj autentičnosti i ubedljivosti viđenog i doživljenog.

Sanitetski pukovnik dr Đorđe Dragić, **SANITETSKA SLUŽBA U PARTIZANSKIM USLOVIMA RATOVANJA**, II dopunjeno izdanje »Vojne biblioteke — naši pisci« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd 1961, 307 strana sa 9 skica i 57 fotografija, cena 550 dinara.

Sanitetsko iskustvo iz našeg NOR-a je značajan faktor naše odbrambene moći. Da bi i ubuduće odigralo takvu ulogu neophodno je da ga usvoje ne samo naši sanitetski radnici i vojne starešine već i ceo narod. Ova iskustva jasno pokazuju koliko bi bila korisna u eventualnom budućem ratu, a naročito ona koja se odnose na izgradnju i korišćenje konspira-

tivnih bolnica, podzemnih skloništa, korišćenje raznih improvizacija i sl.

I ako knjiga ne daje sva rešenja problema sanitetske službe u budućem ratu, ona je izazvala veliko interesovanje tako da je i od II izdanja rasprodato preko 1500 primeraka pre izlaska iz štampe, jer pruža orijentaciju u pogledu organizacije rada u određenim uslovima, a obrađuje sledeće probleme: sanitetsko obezbeđenje partizanskih jedinica, higijensko-epidemiološko obezbeđenje u partizanskim uslovima i sanitetsko snabdevanje.

Potpukovnik ing. Sava Belić, **EKS-PLOATACIJA KOMUNIKACIJA**, izdanje »Biblioteke vojnih udžbenika i priručnika« VIZ-a JNA »Vojno delo«, Beograd 1961. godine. Knjiga ima 244 strane, cena 500 dinara.

Ovaj udžbenik na jasan i pregledan način tretira pitanja eksploatacije suvzemnih komunikacija (puteva i železnica) i vodenih i vazdušnih puteva u savremenom ratu. Težište udžbenika je na eksploataciji puteva, a eksploatacija železnica je data u znatno kraćem obimu jer u njoj vojni saobraćajni organi imaju uglavnom organizaciono-plansku ulogu. Vodeni i vazdušni putevi obrađeni su u takvom obimu koji omogućava da se steknu samo najosnovnija znanja iz njihovog ustrojstva i organizacije.

Udžbenik je namenjen svim starešinama JNA koji u vršenju funkcionalnih dužnosti rešavaju pitanja izgradnje, rekonstrukcije, održavanja, opravki i eksploatacije raznovrsnih komunikacija i objekata na njima, a u prvom redu starešinama saobraćajne službe.

ČASOPISI

VOJNI GLASNIK

br. 5/1961.

Potpukovnik Milutin Lutovac: *Obrana oklopnih jedinica na ravnom i otkrivenom zemljištu*

U članku se najpre govori o zadatku oklopne jedinice, o organizaciji odbrane, o borbenom poretku, osnovnim merama borbenog obezbeđenja, kao i o izvođenju same odbrane, komandovanju, vezi, pozadinskoj službi itd.

Potpukovnik Dragomir Stamenković: *Veza sadejstva između artiljerije i pešadije*

Članak ukazuje na važnost veze pri sadejstvu artiljerije i pešadije u savremenim uslovima i razmatra taktičke osnove ovakve veze.

Pukovnik Nikola Milatović: *Inžinjerijsko uređenje prelaza pri forsiranju reka*

Pošto je u početku članka istakao povećan značaj reka u savremenim uslovima, pisac prelazi na razmatranje sledećih pitanja: moto desantno mesto prelaza; skelsko mesto prelaza; uređenje pukovskog odseka prelaza; uređenje odseka prelaza divizije; forsiranje iz neposrednog dodira; forsiranje iz pokreta.

Pukovnik Jovan Marinković: *Kondicioniranje cevi artiljerijskih oruđa*

U članku se razmatra pojava da pri artiljerijskom gađanju prvih nekoliko metaka znatno odstupaju od tabličnih podataka koja izaziva potrebu tzv. »kondicioniranja oruđa«, tj. dovođenja cevi u takvo stanje u kome ono daje ujednačene rezultate. Zatim se, na osnovu rezultata dobijenih opitnim gađanjem, tretira uticaj ove pojave na korekturu i grupno gađanje.

Pored ovih, *Vojni glasnik* donosi i sledeće članke:

Potpukovnik Dragoslav Petrović: *O četnoj vatrenoj grupi*

Potpukovnik Milomir Stamenković: *O metodama rada rukovodioca debatne grupe*

Potpukovnik Miloš Cvetojević: *Trijaža ozračenog i kontaminiranog ljudstva*

Major Obren Čirić: *Neke osobine mi-nobacača 120 mm*

Poručnik Svetislav Petković: *Navođenje nišanskih radara pomoću planšete u bateriji SPAA*

Major Savo Indić: *Provera nišanskih linija kod topova SPAA*

Kapetan Dragan Suzić: *Povodom članka »Balistik za određivanje elevacionog umesto tabličnog ugla«*

Milislav Nikić: *I smelost i veština*

Velimir Jušković: *Sastanak komunista Mojkovca pred ustanak*

U časopisu su dati prikazi raznih članaka, taktičko-tehničke i druge novosti iz inostranih armija.

VOJNI GLASNIK

br. 6/1961.

Potpukovnik Stevo Vujnović: *Prednji odred u napadnim dejstvima*

Članak obrađuje interesantnu materiju o kojoj do sada nije pisano i kao takav može da pokrene diskusiju o ovom važnom pitanju borbenih dejstava oklopnih jedinica. Dodirujući najpre pitanje jačine, sastava i zadataka prednjeg odreda, pisac prelazi na pitanja organizacije, pripreme i dovođenja prednjeg odreda na njegovo mesto kroz dubinu neprijateljske odbrane, na izvršenje njegovog osnovnog zadatka, materijalno obezbeđenje i sanitetsko zbrinjavanje.

Potpukovnik Miljenko Sršen: *O nekim postupcima pri upravljanju vatrom srednje PAA*

U članku se razmatraju najvažniji taktičko-tehnički postupci pri upravljanju vatrom srednje protivavionske artiljerije pri slabijoj materijalnoj bazi i iznose iskustva autora u pogledu postupka pri proceni i izboru cilja, koncentraciji vatre, otvaranju, podeli i prenosu vatre — bazirana na načelnim pravilskim postavkama.

Major Aleksandar Sekulić i kap. I kl. Stipe Lošić: *Obuka u opsluživanju pokretnog žičnog centra veza*

Autori ukazuju na teškoće koje proističu iz nepostojanja odredaba u uputstvima — pravilima koje treba da preciziraju rad svakog poslužioaca na pokretnom žičnom centru veze. Oni daju konkretne predloge kako ovu prazninu u uputstvima treba rešiti.

Pukovnik Milan Kirić: *Inžinjerijski radovi u četnom odbrambenom rejonu*

Pisac ukazuje na to da u zadacima koji se rešavaju u okviru pukova i divizija postoji mogućnost da se, sem grup-

nog sistema utvrđivanja, primeni i ro-
vovski sistem i da njemu treba težiti.

Pored ovih, *Vojni glasnik* donosi i
sledeće članke:

Potpukovnik Severin Nemeč: *Uticaoj
meteoroloških uslova na dejstva atomskog
oružja*

Pukovnik Ilija Rašeta: *Rukovođenje i
evidencija obuke u pešadijskom puku
(neka zapažanja)*

Kapetan Mujo Kafedžić: *Neki faktori
koji utiču na uspeh obuke u bateriji*

Kapetan Slobodan Slavković: *Vežba
baterija na skraćenim odstožanjima*

Vodnik Milan Jovović: *O gađanju ci-
ljeva u vazduhu mitraljezom (jedan na-
čin)*

Kapetan I klase Života Nikolić: *Odre-
đivanje azimuta pravca oruđa*

Nikica Janković: *Dejstva artiljerije
2. korpusa 1944.*

Savo Pužić: *Borbe u decembru 1941.
u selu Bastasi*

Milka Batez-Jakić: *Na mesto očeva i
braće*

U časopisu su dati i prikazi raznih
članaka, taktičko-tehničke i druge novosti
iz inostranih armija.

VAZDUHOPLOVNI GLASNIK

br. 3/1961.

General-pukovnik Zdenko Ulepić: *Po-
vodom godišnjice našeg vazduhoplovstva*

General-potpukovnik Viktor Bubanj: *Borba protiv udesa*

General-potpukovnik Branko Obrado-
vić: *Protivavionske rakete (PAR) u siste-
mu teritorijalne odbrane*

Pukovnik Albin Starc: *Razmatranje o
borbenim porecima LA*

Pukovnik Mirko Vales: *Poletanje i
zbor lovačko-bombarderskog puka pri
rastresitom rasporedu na aerodromu*

Pukovnik Hivzo Malohodžić: *Neki pro-
blemi sistema VOJIN pri upravi vatrom
PAA*

Ing. Branislav Jovanović: *Uticaoj zau-
stavne temperature na hlađenje avionskih
motora*

Pukovnik Miloš Kovačević: *Neki pro-
blemi avijacijske podrške jedinica KoV*

Potpukovnik Milan Jovanović: *Pravni
položaj vojnog vazduhoplovstva u stranoj
državi*

D. F.: *Iz stvaranja našeg ratnog vaz-
duhoplovstva*

Časopis donosi i rubrike »Razgovori
sa čitaocima«, »Iz stranih RV«, »Vesti i
novosti«, kao i bibliografiju.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 2/1961.

Kapetan korvete Tihomir Vilović: *O
proceni situacije — jednoj od osnovnih
funkcija rada štaba u pripremi odluke*

Kapetan bojnog broda Ante Jeričević:
*Neka razmatranja o nekontaktnim mina-
ma*

Rez. kapetan korvete Anton Botrić:
Klasifikacija brodova

Kapetan bojnog broda u p. Anton Si-
mović: *Hidrosistem Dunav—Tisa—Dunav*

Prof. Marko Škomrlj: *Od dalmatinskog
krša do afričkog pijeska*

Značajni događaji iz borbe 1941—1945.

Pored članaka, *Mornarički glasnik* u
ovom broju donosi i rubriku »Odzivi čit-
alaca«, »Iz pomorske literature«, »Iz
nauke i tehnike«, »Vijesti i novosti« i
»Bibliografiju«.

MORNARIČKI GLASNIK

Br. 3/1961.

Kapetan korvete Blažo Mićunović: *O
nekim pitanjima organizacije obuke na
ratnim brodovima*

Kapetan bojnog broda Ante Jeričević:
*Neka razmatranja o nekontaktnim mi-
nama*

Mornaričko-tehnički kapetan Ismet
Imamović: *Razvitak i problemi pogonskog
uređaja podmornica*

Kapetan fregate Stjepan Vekarić: *Ne-
ka razmatranja o pomoćnim brodovima u
savremenim uslovima rata na moru*

Kapetan fregate Ivo Buljan: *Spasava-
nje ljudi na moru*

Rezervni pukovnik Bogdan Viskiće:
*Biokovo — snažan bastion Narodnooslo-
bodilačke borbe*

Potpukovnik Zdenko Cvrlje: *Zbornici
dokumenata o narodnooslobodilačkom ra-
tu jugoslovenskih naroda — najautorita-
tivniji svjedoci naše revolucije.*

Važniji događaji iz NOB 1941—1945.

Pored članaka, *Mornarički glasnik* u
ovom broju donosi i rubriku »Odzivi čit-
alaca«, »Iz pomorske literature«, »Iz na-
uke i tehnike«, »Vijesti i novosti« i »Bi-
bliografiju«.

VOJNO - TEHNIČKI GLASNIK

br. 4/1961.

General-potpukovnik Milan Pavlović: *Materijalno obezbeđenje i zbrinjavanje oklopnih jedinica u savremenim uslovima*

Pukovnik Vladimir Barac: *O nekim aktuelnim problemima remonta*

Kapetan Božidar Medved: *Rad sa me-račima radioaktivnog zračenja RIK i RGM-1*

Major Miroslav Pedišić: *Razvoj arti-ljerijskih radara*

Ing. Gojko Oklopdžija: *Novi motori sa unutrašnjim sagorevanjem na principu rotacionog klipa*

Poručnik ing. Milan Pavlović: *Proračun uticaja magnetskog polja električnih vodova na stalne vazdušne TT linije i si-stemi zaštite tih linija*

Potpukovnik Milan Zdravić: *Identifi-kacija rezervnih delova*

Kapetan I klase Miodrag Stevanović: *Sijalica kao veštačka antena i indikator izlazne snage*

Ing. Dušan Stojišić: *O procesu eksplo-zije*

Kapetan I klase Slavomir Čukić: *Or-ganizacija rada pri seči stabala motor-nim lančanim testerama*

Svečanost u Tehničkom školskom centru

Pored toga Glasnik donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz ino-stranih i domaćih časopisa.

VOJNO - TEHNIČKI GLASNIK

br. 5/1961.

General-major Andrija Tus: *Organi-zacija tehničke službe nekih stranih ar-mija za vreme drugog svetskog rata*

Major ing. Stojan Berilažić: *Primeri praktične primene radioaktivnih izotopa u industriji*

Ing. Miodrag Dragić: *Štetan uticaj go-riva za motor na zdravlje čoveka*

Pukovnik u penziji ing. Boško Stani-savljević: *Klasična i jedna nova metoda za proračun pritiska u hidrauličnim ko-čnicama*

Poručnik ing. Milan Pavlović: *Jedno-vremeni rad dva ili više radiopredajnika preko jedne antene*

Major Mitar Bosotina: *O čuvanju i održavanju lične ABH zaštitne opreme*

Potpukovnik Esad Behilović: *Samo-redukujući pravougli koordinatograf*

Potpukovnik Mičo Đurović: *Neka isku-stva iz trasiranja i izgradnje stalnih va-zdušnih linija sa rotacionim ukrštanjem*

Pored toga Glasnik donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz ino-stranih i domaćih časopisa.

VOJNO - TEHNIČKI GLASNIK

br. 6/1961.

General-major Andrija Tus: *Organi-zacija tehničke službe u nekim stranim armijama*

Ing. Jernej Jelenić: *Sredstva za ople-menjivanje betona*

Major Jože Colarić: *Neka oštećenja i zastoji na 7,9 mm puškomitraljezu (mitraljezu) m 42. i m 53.*

Potpukovnik ing. Slavko Pukl i ma-jor ing. Bojan Vandot: *Primena »bejli« materijala za izradu mostovnih skela ve-likih raspona*

Kapetan I klase ing. Svetozar Jovičić: *Kvalitetne promene eksploatacionih mo-gućnosti prenosnih radio-uređaja sa krat-kotalasnim područjem kao posledica po-boljšanja njihovih performansi*

Kapetan I klase Anton Hila: *Elektro-uređaj razglasne stanice u PAA batériji 94 mm*

Kapetan I klase Franjo Šimac: *Uređaj za ispitivanje i podešavanje relea radio-predajnika BC-191*

Pukovnik Stanislav Podboj: *Još nešto o motornom ulju*

Pukovnik Jovan Marinković: *Potpajlivane barutnog punjenja*

Kapetan I klase Dragoljub Jovašević: *Neki od osnovnih elemenata reaktivnog pogona*

M.S.: *Dejstvo artiljerijskih zrna na cilju*

Ing. Milan Milutinović: *Izbor brusa i njegova trajnost*

Pored toga Glasnik donosi naučne i tehničke novosti i zanimljivosti iz doma-ćih časopisa.